

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

RASITA JANUŠIENĖ

*Edukologijos studijų programos (specializacija: pedagoginė psichologija) EMMN 2-1 grupės
studentė*

**MOKYTOJŲ IR MOKSLEIVIŲ POŽIŪRIS Į AGRESIJĄ
SKATINANČIUS VEIKSNIUS IR PREVENCIJOS
GALIMYBES MOKYKLOJE**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė
doc. dr. Rasa Pocevičienė

Šis darbas yra originalus ir nebuvo teikiamas kuriam nors laipsniui ar kvalifikacijai įgyti .....

Šiauliai, 2006

TURINYS

ĮVADAS	4
1. PAAUGLIŲ AGRESIJOS PRIEŽASTYS IR PREVENCIJA: TEORINIS POŽIŪRIS	6
1. 1. Psichologinė agresyvaus elgesio samprata	6
1.1.1. Agresiją aiškinančios teorijos	10
1. 2. Pedagoginė - psichologinė paauglystės amžiaus tarpsnio charakteristika	16
1. 3. Socialinių veiksnių įtaka asmenybės agresyvumui	20
1. 3. 1. Nepalankios asmenybės raidos sąlygos šeimoje	21
1. 3. 2. Mokyklos ir bendraamžių įtaka paauglių asmenybės formavimuisi	23
1. 3. 3. Neigiama visuomenės informavimo priemonių įtaka	25
1. 4. Mokyklos kaip ugdymo institucijos prevencinės galimybės	27
2. TYRIMO ANALIZĖ	34
2. 1. Tyrimo bazė, imtis, metodika.....	34
2. 2. Mokytojų anketos analizė	36
2. 3. Moksleivių anketos analizė	46
IŠVADOS	63
REKOMENDACIJOS	65
LITERATŪRA	66
PRIEDAI	69

SUMMARY

The youth, as one of the most active group of our society, rather sorely react on sociocultural, economical and political alterations, which are developing in our society. They not often express their own empathies quite properly, that's why there are plenty of conflicts and aggressive behaviour in many schools. The middle age group – teenagers, gets especial attention. They heavily outlive their crisis of awkward age and they do not know how to help themselves and, keeping dignity, to call for help. The representatives of young generation start conflicting with their contemporaries and adults, becomes backward in studies.

There are plenty of reasons which have influence on such aggressive behaviour: family, environment, news media, computer games, internet, friends and etc.

The theme of aggression is very important in our schools because of long-lasting outcomes outside limits of the school. The pupils which are aggressive and pugnacious later can be dangerous to the society. That's why such theme as: "Teachers' and Pupils' standpoint to Factors stimulating Aggression and Possibilities of Their Prevention at School" was taken to be discussed.

The comprehensive school is the main link of the educational system in which pupils not only get knowledge, but also learn to take values at various things critically, to adapt in social environment and change it. That's why it's very important in modern school to become a coordinator of education, to help pupils, to form their strong negative attitude towards aggression and mischieves.

IVADAS

1990 metais atkūrusi nepriklausomybę Lietuva padėjo pamatus demokratiniam valstybės kūrimuisi. Keitėsi kultūrinis, socialinis ir politinis gyvenimas. Visuomenėje vykstantys socialinių struktūrų persitvarkymai paaštrino daugelį socialinių, psichologinių ir ekonominių problemų, tai palietė kiekvieną šeimą, joje augančius vaikus.

Jaunimas, kaip viena aktyviausių visuomenės grupių, gana jautriai reaguoja į sociokultūrinius, ekonominius ir politinius pokyčius, vykstančius visuomenėje. Savo išgyvenimus jie ne visada išreiškia tinkamai, todėl mokykloje neretai kyla konfliktų bei pasitaiko agresyvaus elgesio apraiškų. Ypatingo dėmesio sulaukia vidurinioji amžiaus grupė – paaugliai, kurie sunkiai išgyvena brendimo krizę, dažnai nežino, kaip padėti sau patiems ir kaip, išsaugant orumą, kreiptis pagalbos į kitus asmenis, į specialistus, todėl dažnai pradeda konfliktuoti su bendraamžiais ir suaugusiais, nežino, ko patys nori, ir pareiškia kitiems atviras ar paslėptas pretenzijas (dažnai išgyvena vidinius konfliktus), tampa nepažangūs moksle.

Paaugliai konfliktuoja su savo bendraamžiais ir su mokytojais. Tokiam elgesiui įtakos turi daugybė veiksnių: šeima, aplinka, žiniasklaida, kompiuteriniai žaidimai, internetas, draugai ir kt. Taip pat ir socialiniai gyvenimo pokyčiai paskatino paauglių agresijos protrūkį, mokyklose padaugėjo paauglių agresyvaus elgesio atvejų. Laikui bėgant šis agresyvus elgesys gali peraugti į nusikalstamą veiklą. Agresyvumo tema mokyklose yra svarbi dėl ilgalaikių pasekmių už mokyklos ribų - agresyviu elgesiu ir polinkiu į smurtą pasižymintys moksleiviai vėliau asocialiu ir nusikalstamu elgesiu gali kelti grėsmę visuomenei. Dėl šių problemų ir buvo pasirinkta tokia darbo tema. Kaip nuslopinti paauglių agresyvumą – mokytojo ir tėvų kompetencija.

Bendrojo lavinimo mokykla yra pagrindinė švietimo sistemos grandis, kurioje moksleiviai ne tik įgyja žinių, bet ir išmoksta kritiškai vertinti įvairius dalykus, adaptuotis besikeičiančioje socialinėje aplinkoje ir ją keisti norima linkme. Todėl šiuolaikinėje mokykloje ypač svarbu, kad ji taptų ugdymo koordinatorius, padėtų moksleiviams, suformuotų tvirtą neigiamą požiūrį į agresyvumą, ugdytų nepakantumą blogiui. Todėl darbe nagrinėjama ir agresijos prevencijos tema.

Pedagoginėje ir psichologinėje literatūroje plačiai aptariama agresyvumo tema (Baron, Richardson, A. Buss, A. Bandura, A. Suslavičius, G. Valickas, I. Leliūgienė, D. G. Myers, R. Žukauskienė, V. Černius), analizuojamos agresyvumo atsiradimo priežastys (M. Fürst, J. Dollardas, P. Milleris, D. Seartas, A. Goldstein, A. Suslavičius, V. Lepeškienė, G. Valickas), analizuojami paauglio amžiaus ypatumai (S. Kemerienė, A. Vaičiulienė, M. Lobovski, S. Ignatavičienė, R. Žukauskienė, L. Rupšienė), nagrinėjamos neigiamai paauglių veikiančios sąlygos (G. Navaitis, G. Kvieskienė, M. Barkauskaitė), ieškoma įvairių paauglių agresijos prevencijos formų (L. Rupšienė, R. Grigas, J. Jundzill, D. Gailienė, L. Bulotaitė, N. Sturlienė, I. Leliūgienė).

Šios literatūros studijos ne tik padeda geriau suprasti paauglio vidinį pasaulį, bet ir skatina ieškoti būdų, kaip jam padėti rasti kalbą su savimi ir su jį supančiu pasauliu.

Kiekvienas pedagogas turėtų žinoti, kokie tarpusavio santykiai vyrauja mokyklos aplinkoje, išsiaiškinti esminius faktorius, trikdančius šių santykių kokybę, bei ieškoti veiksmingų sprendimo būdų į pagalbą pasitelkiant kvalifikuotus specialistus.

Temos aktualumas : paauglių agresyvumas – gyvai aptarinėjama tema. Nuo pat senų laikų žmonės meluoja, šiurkščiai elgiasi, yra egoistai, tingi, pavydi vieni kitiems. Ši problema yra išlikusi iki mūsų dienų, paaugliai vieni kitiems meluoja, pavydi, tingi, konfliktuoja, o konfliktus bando spręsti žodžiais, muštynėmis. Jie nesugeba valdyti savo elgesio, skriaudžia silpnesnius, panaudoja jėgą prieš kitą asmenį, tyčia kabinėjasi prie žmonių, žemina juos, tyčiojasi. Mokykloje paauglių agresyvumas yra ypač dažnai pasireiškiantis reiškinys. Šią temą pasirinkau todėl, kad dabartinėje mokykloje ji yra labai aktuali.

Tyrimo objektas – paauglių agresijos priežastys ir jų prevencija.

Tyrimo hipotezė: išoriniai veiksniai labiau įtakoja paauglių agresyvumą nei vidiniai.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti mokinių agresyvumo priežastis ir jų prevenciją mokykloje.

Tyrimo uždaviniai :

1. Išsiaiškinti agresyvumo pasireiškimą teoriniu aspektu.
2. Išsiaiškinti agresyvumo atsiradimo priežastis.
3. Nustatyti būdingiausias agresyvaus elgesio formas.
4. Ištirti agresyvumo prevencijos galimybes mokykloje.

Tyrimo metodai: pedagoginės, psichologinės, mokslinės literatūros analizė, anketavimas, tyrimo duomenų analizė ir interpretacija.

- Teoriniai: pedagoginės ir psichologinės literatūros bei mokslinių šaltinių analizė.
- Empiriniai: anketinė apklausa. Anketinės apklausos metodu buvo išsiaiškintas mokytojų ir moksleivių požiūris į agresiją skatinančius veiksnius ir prevencijos galimybes mokykloje. Tyrime dalyvavo 298 respondentai.
- Statistiniai: tyrimo tipas – kiekybinis. Statistiškai duomenys apdoroti taikant Microsoft Excel programą.

Darbo struktūra: darbą sudaro įvadas, du skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 2 priedai. Darbe pateikta 1 lentelė, 36 paveikslai.

1. Paauglių agresijos priežastys ir prevencija: teorinis požiūris

1. 1. Psichologinė agresyvaus elgesio samprata

Agresyvus elgesys (pranc. *agressif* – aukštinantis save, karingas; lot. *agresiv* – puolė) – veiksmai, kurių tikslas sukelti moralinį arba fizinį poveikį kitam asmeniui (Leliūgienė, 2002). Pastaruoju metu daugeliui autorių yra priimtinas toks agresijos apibrėžimas: *agresija* – tai bet kuri elgesio forma, siekiant ižeisti arba padaryti žalą kitai gyvai būtybei, nenorinčiai, kad su ja taip elgtųsi (Žukauskienė, 2002).

Baron ir Richardson (Žukauskienė, 2002) teigia, kad agresiją reikia nagrinėti kaip elgesio modelį, o ne kaip emociją, motyvą ar nuostatą. Autorių manymu, šis terminas dažnai asocijuojasi su neigiamomis emocijomis, tokiomis kaip pyktis, su motyvais - siekimu ižeisti ar pakenkti, negatyviomis nuostatomis - rasiniai ir etniniai prietarai. Nors visi šie veiksniai neabejotinai turi didelę reikšmę elgesiui, kurio rezultatas yra žala kitam asmeniui, tačiau jų buvimas nėra būtina sąlyga agresijos veiksams. Pavyzdžiui, pyktis nėra būtina sąlyga pulti kitus, agresyvūs veiksmai gali būti atliekami ir šaltakraujiškai, ir emocionaliai susijaudinus.

Baron ir Richardson (Žukauskienė, 2002) teigimu agresijos terminas apima veiksnius, kuriais agresorius sąmoningai žaloja savo auką. Kaip rašo autoriai, žodžiai „sąmoningas ketinimas daryti žalą“ kelia daug klausimų. Pirma, kas turima galvoje sakant, kad vienas žmogus ketina kenkti kitam. Paprastai aiškinam, kad agresorius žeidžia auką savo valia. Antra, daugelio mokslininkų teigimu (Buss, 1961; Bandura, 1973), ketinimai yra asmeniniai, paslėpti, jų negalima tiesiogiai stebėti, apie juos sprendžiama pagal sąlygas, buvusias iki agresijos apraiškų arba po jų. Tokias išvadas gali daryti ir agresijos poveikio dalyviai ir stebėtojai, kurie bet kuriuo atveju veikia ketinimo aiškinimą. Įtraukus į agresijos apibrėžimą ketinimo sąvoką, pasidarė sunkiau suvokti, kokį veiksma supracasti kaip agresyvų, nes sudėtinga nustatyti agresijos ketinimų buvimą ar nebuvimą. Tačiau, jeigu į agresijos apibrėžimą nebūtų įtrauktas ketinimas daryti žalą, būtinai reikėtų kiekvieną atsitiktinį įžeidimą arba sužalojimą klasifikuoti kaip agresiją. Žinant, kad žmonės kartais to net nenorėdami (be išankstinio ketinimo) įžeidžia vieni kitų jausmus, sužaloja vieni kitus eismo nelaimių metu, labai svarbu atskirti tokio pobūdžio veiksmus nuo agresijos (Olweus, 2003).

Taigi galima teigti, kad *agresyvus elgesys* – tai toks elgesys, kuris nukreiptas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę ir kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors žalą (tiek fizinę, tiek psichologinę) (Suslavičius, Valickas, 1999).

Agresija yra tada, kai veiksmo rezultatas yra negatyvūs padariniai. Kadangi žmogaus agresijos pasireiškimai yra įvairūs, naudinga tokio pobūdžio elgesį conceptualizuoti. A. Buss (1961) manymu, agresyvius veiksmus galima aprašyti naudojant tris skales: fizinę - verbalinę; aktyvią -

pasyviają; tiesioginę - netiesioginę. Šių trijų skalių derinys sudaro aštuonias galimas kategorijas, kuriomis galima aprėpti didžiąją dalį agresyvių veiksmų (1 lentelė).

1 lentelė

Agresijos kategorijos pagal A. Buss (1961)

Agresijos tipas	Pavyzdys
Fizinė-aktyvi-tiesioginė	Šalto ginklo naudojimas, mušimas arba sužeidimas įvairiais ginklais.
Fizinė-aktyvi-netiesioginė	Sandėrio sudarymas su kitu asmeniu, kurio tikslas sužeisti trečiąjį asmenį.
Fizinė-pasyvi-tiesioginė	Troškimas fiziškai neleisti kitam asmeniui pasiekti norimo tikslo.
Fizinė-pasyvi-netiesioginė	Atsisakymas atlikti reikiamas užduotis.
Verbalinė-aktyvi-tiesioginė	Žodinis kito žmogaus įžeidinėjimas.
Verbalinė-aktyvi-netiesioginė	Paskalų, apkalbų skleidimas apie kitą žmogų.
Verbalinė-pasyvi-tiesioginė	Nekalbėjimas su kitu žmogumi, neatsakymas į jo klausimus
Verbalinė-pasyvi-netiesioginė	Atsisakymas teikti žodinius pasiaiškinimus.

Mokslinėje literatūroje, *agresija* dažniausiai apibūdinama, kaip bet koks priešiškas elgesys, kuriam būdingas įžūlus pranašumo demonstravimas ar net jėgos naudojimas kito žmogaus ar žmonių grupės atžvilgiu (Leliūgienė, 1997). Kiti šaltiniai teigia, jog *agresija* – tai fizinis ar žodinis smurtas kito žmogaus atžvilgiu. Manoma, kad tokio elgesio tikslas- pakenkti kitam žmogui psichologiškai ar fiziškai. Gali reikštis nepalankumu, nedraugiškumu, priešišku nusistatymu, įžeidinėjimais ar fiziniu smurtu (Psichologijos žodynas, 1993). Treti mano, jog *agresija* – fizinis ar žodinis elgesys, atsiradęs dėl priešiško, arba kaip iš anksto numatyta priemonė, kuria norima pakenkti arba sunaikinti, tikslui pasiekti (Myers, 2000).

Agresyvūs veiksmai reiškiami įvairiais būdais: fiziškai ar žodiškai, tiesiogiai arba agresiją perkėlus. Ištyrus pagrindinius agresyvaus elgesio motyvus buvo nustatytos tokios pagrindinės jos formos:

1. Impulsyvioji - gynybinė agresija kyla dėl patirtos frustracijos, kai žmogui kažkas grasina, nori pažeisti teisėtus jo interesus ir pan. Šiuo atveju labai svarbu, kokia susiklostę situacija ir kaip žmogus ją supranta. Impulsyvioji - gynybinė agresija paprastai būdinga atsidūrusiam netikėtose, neįprastose situacijose žmogui, kai nėra laiko ramiai apvarstyti galimas alternatyvas, numatyti savo veiksmų padarinius, kai stipriai susijaudinama, išgyvenamos neigiamos emocijos, pavyzdžiui pyktis

(Suslavičius, Valickas, 1999). Patekęs į neapibrėžtą situaciją kitų žmonių ketinimus jis gali suvokti kaip priešiškus, įžvelgti puolimo požymių ir atsakyti į tai gynybine agresija.

2. Instrumentinė agresija – tai instrumentinis veiksmas, kuris leidžia pasiekti tam tikrų tikslų padarant tiesioginės žalos aukai. Instrumentinės agresijos veiksmai planuojami ir apgalvojami iš anksto, todėl palyginti su impulsyviaja - gynybine agresija daug mažiau priklauso nuo aplinkybių. Vienas šios agresijos poreiškių – grupinis solidarumas, kuris ypač paplitęs tarp paauglių. Pavyzdžiui, siekdami priklausyti tam tikrai grupei paaugliai paklūsta jos reikalavimams ir norėdami joje įsitvirtinti, pakilti bendraamžių akyse arba išvengti galimo atstūmimo, elgiasi agresyviai (Suslavičius, Valickas, 1999).

3. Priešiškoji - piktybinė agresija – tai tokia agresijos forma, kai sąmoningai sukėlus aukai skausmą arba ją sužalojus, patiriamas malonumas. Šiuo atveju naudojama prievarta ir smurtas yra tikslingi. Agresijos objektu dažniausiai tampa silpnesnė, negalinti adekvačiai atsikirsti auka (Suslavičius, Valickas, 1999).

4. Pasyvioji agresija yra subtili agresijos forma. Tai paslėptos veiklos prieš kitus žmones, manipuliavimo jais būdas siekiant savo tikslų. Paprastai toks elgesys kyla tada, kai asmuo turi nuolat slopinti savo pyktį viduje. Pasyviajai agresijai ypač būdingos šios trys elgesio ypatybės: pasyvioji agresija yra nesuvokiama ir nelogiška - žmogus elgiasi priešingai negu iš jo tikimasi; pasyvios agresijos tikslas – suerzinti autoritetingus asmenis; nesąmoningas pasyvios agresijos tikslas – išvesti iš pusiausvyros žmones įkūnijančius valdžią. Pasyvios agresijos padariniai gali būti itin skaudūs: jaunuoliai gali tapti narkomanais, alkoholikais, susirgti kitomis nepagydomomis ligomis, nuskursti ir net nusižudyti (aukščiausia pasyvios agresijos forma) (Suslavičius, Valickas, 1999).

Pagal E. From (Rean, 1999) pateiktą dichotominį agresijos struktūros modelį agresija skiriama į:

1. apsaugančią (pritaikyta biologiškai, reikalingą palaikyti gyvybę, kaip reakcija į grėsmę gyvybiniams interesams);
2. piktybinę (biologiškai nepritaikyta, nesusijusi su gyvybės palaikymu ar gyvybinių interesų sauga) (Rean, 1999).

Tačiau tikrovėje susiduriama su tam tikrais keblumais. Anot E. From (Rean, 1999), *agresija* yra žmogaus reakcija į esamą arba tariamą grėsmę. Taigi tikrovė gali būti vertinama bei interpretuojama objektyviai ir subjektyviai. Jeigu vienas individas piktybinę agresiją vertina objektyviai, kitas ją gali suvokti kaip būtina, neišvengiamą ir adekvatų susiklosčiusioms aplinkybėms agresyvumą. Pastarasis vertinimas gali būti susijęs su anticipacija (būsimų įvykių eiga ir rezultatai modeliuojami pagal išankstinę patirtį).

Žmogaus savisaugos agresija reiškiasi ir tada, kai tikros grėsmės arba nėra, arba ji neaiški, kartais ją gali sukelti ir klaidinga anticipacija. Tuomet tampa neaišku, kaip klasifikuoti agresiją: kaip apsaugančią ar kaip piktybinę. Aišku tai, kad agresyviai reaguodamas į numatomus įvykius, žmogus yra įsitikinęs savo elgesio teisingumu, nes rengiasi apginti gyvybinius interesus. Tačiau nuo jo agresijos lygio ir intelekto priklauso, ar jis geba tikroviškai įvertinti esamą padėtį, pasirengti gynybai, numatyti tolesnę jos raidą ir prognozuoti galimus padarinius (Rean, 1999).

Daugelis autorių linkę vertinti agresiją ne kaip patologinį sutrikimą, o normalų reiškinį ir ją iki tam tikro lygio laiko norma. Tačiau yra padidėjusio agresyvumo žmonių (Valickas, 1997).

Agresyvumas – tai emocijų ir moralinių nuostatų į kitus žmones išraiška. Jį paprastai skatina kelios emocijos (pyktis, neapykanta, pagieža), jos, kaip ir bet kurios kitos emocijos, yra reikalingos, nes padeda geriau prisitaikyti, tikslingiau reaguoti. Šias emocijas sukelia fizinės ir psichinės kliūtys. Į nežymias kliūtis reaguojama emociškai silpniau. Kai kliudoma pasiekti itin geidžiamo tikslo, nepatenkinami stiprūs ir esminiai poreikiai, neišvengiamas pyktis bei panašios emocijos (Navaitis, 2001).

Psichologas V. Černius (1992) pabrėžia agresijos smurtinį, kerštingumo aspektą, norą „paimti“ į savo rankas pasaulį. Jis pateikia konkrečią agresyvaus individo charakteristiką:

- nesutinka su kitų patarimais;
- priekabus, peštukas, greitai supyksta;
- pagiežingas, nepaklusnus, paniuręs, erzina kitus;
- kiti jo vengia;
- dažnai vagia;
- dažnai meluoja;
- kartais naikina aplinkui esančius daiktus.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad agresija – tai toks elgesys, kuris yra nukreiptas prieš kitą žmogų ar objektą, ir kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors kitą žalą.

Žmogaus agresiją mokslininkai nuodugnai tyrinėjo, ieškojo atsakymo į klausimą, ar ji įgimta (Z. Froidas, K. Lorenzas), susijusi su harmoniniais veiksniais, ar išmokta (A. Bandura). Pastarasis teigia, kad vaikas agresyvaus elgesio gali išmokti jau ankstyvame amžiuje, vėliau šis elgesys vystosi ir ima reikštis naujomis aplinkybėmis (Myers, 2000). Pateiktose išvadose teigia, kad mes visi turime agresyvaus elgesio potencialą, tačiau ne visi ir ne visada jį realizuojame. Yra teorijų (frustracinės agresijos teorijos atstovai J. Dollardas, P. Milleris, D. Seartas ir kt.), teigiančių, jog agresija – tai reakcija į frustraciją. Taip pat psichologai, nagrinėjantys smurtą kaip agresijos išraišką, mano, kad žmogaus agresyvumas priklauso nuo jo kūno sudėjimo, fiziologinių ir genetinių veiksnių. Negalima atmesti nuomonės, kad paauglių agresijai įtaką daro nepakankam ir nevisavertė

jų socialinę aplinką pasiekianti informacija. Be to, reikia atsižvelgti į nuomonę, kad agresyvus elgesys priklauso ir nuo tam tikrų socialinių sąlygų (šeimų sudėtis, pajamos ir kt.) (Žukauskienė, 1999). Taigi visi šie veiksniai gali būti prielaidos agresyvaus elgesio formavimuisi.

Siekiant išsiaiškinti iš kur kyla agresyvus elgesys, kas lemia jo atsiradimą, buvo sukurta daug teorijų, kurias ir aptarsime kitame skyriuje.

1.1.1. Agresiją aiškinančios teorijos

Atskleisti realius agresyvos asmenybės formavimosi dėsningumus nėra taip paprasta, todėl psichologinių mechanizmų atskleidimas padės išsiaiškinti, pagal kokius dėsningumus pasireiškia viena ar kita elgesio forma, kokios įvairių elgesio nukrypimų priežastys.

Dabar egzistuoja keturios populiariausios psichologinės agresyvaus elgesio teorijos: instinktų, frustracijos (*nemalonios, įtemptos emocinės būsenos, atsirandančios dėl negalėjimo patenkinti kokį nors poreikį, realizuoti tikslą, įveikti sunkumus* (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985)) - agresijos, socialinio mokymosi ir socialinė kognityvinė (Valickas, 1997).

Instinktų teorijos. Pasak froidizmo atstovų, žmogaus elgesys yra įgimtas, slypi pačioje prigimtyje, todėl agresija yra neišvengiama. *Agresija* – tai destruktijos (mirties) instinkto padarinys. Anot Z. Froido, agresija – tai individo pastangos nukreipti mirties instinktą nuo savęs į kitus asmenis, todėl ji yra sveika reakcija, garantuojanti individo išsivadavimą iš destruktivių instinktų.

Z. Froidas išskyrė dvi pagrindines asmenybės varomąsias jėgas - *gyvybės ir mirties instinktus* (Fürst, 1998). Pirmieji (alkio, troškulio, seksualiniai) užtikrina fizinę egzistenciją ir giminės pratęsimą. Mirties instinktų buvimas turi sugrąžinti individą į neorganinę būseną, t. y. stabilumo būseną. Froidas pabrėžia, kad „polinkis į agresiją yra originali savarankiškai egzistuojanti žmogaus dispozicija; tai sudaro didžiausią kliūtį civilizacijai“ (Žukauskienė, 2002, p. 44). Kadangi žmogus siekdamas trokštamo objekto, kuris galėtų patenkinti jo poreikį, sutelkia visą savo psichinę energiją į tai. Jei šis energijos perkėlimas vyksta nesėkmingai, kyla daug neredukuotos įtampos, todėl didėja tikimybė, kad individas gali pradėti naudoti asocialius susikaupusios įtampos redukavimo būdus. Tai susiję su savisauga: tam, kad apsaugotų organizmą, gyvenimo instinktai pasipriešina mirties instinktams ir nukreipia jų energiją į išorę stichiškai - kankinant ar žudant savo gentainius. Būtent dėl to kultūrai ir civilizacijai kyla nuolatinė grėsmė. Tam, kad šis potraukis būtų prislopintas, turi būti ypač sutelktas dėmesys socialinei- kultūrinei aplinkai (ribojamas seksualinis gyvenimas, keliami aukšti idealūs tikslai, nustatomos tam tikros konfliktinių situacijų sprendimo taisyklės).

Remdamasis gyvūnų elgsenos tyrimais, **K. Lorenzas** (Steponėnienė, 1998) taip pat teigė, kad agresija yra įgimta, tačiau jei Z. Froidas priešpriešino agresiją ir gyvenimo instinktus, tai K. Lorenzas teigė, kad agresija yra toks pat instinktas, kaip ir visi kiti, tik visuomenės gyvenime ją

reikia kontroliuoti ir slopinti. Natūraliomis sąlygomis agresija padeda išsaugoti gyvybę ir rūšį, pvz. užtikrina, kad tos pačios rūšies atstovai negyventų pernelyg arti vienas kito, o išsiskirstytų platesnėje teritorijoje ir pan. K. Lorenzo teigimu, agresijos proveržiui reikalingas išorinis stimulus. Kalbėdamas apie žmogaus agresyvumą, jis nurodo, kad iš esmės žmogaus prigimtis nėra bloga, tačiau pastarasis savo protu ir darbu pernelyg pakeitė natūralias gyvenimo sąlygas, dėl to agresijos instinktas gali būti toks pražūtingas. Iš prigimties žmogus nėra pavojinga būtybė, nes neturi pavojingo ginklo (nagų, dantų), todėl per visą evoliuciją nesusiformavo agresiją slopinantys mechanizmai, kurie trukdo plėšrūnams naudoti natūralius ginklus prieš savo rūšies atstovus ir tai užkerta kelią susinaikinimui. Tačiau dirbtinių ginklų išradimas atvėrė žmogui plačias savo gentainių žudymo galimybes, o agresijos slopinimas išliko toks pat silpnas, kaip ir anksčiau, ir ši disproporcija tapo pražūtinga (Suslavičius, 1998).

Net jei ir sutiktume su prielaida, kad žmogus turi įgimtą agresijos potraukį, negalima paaiškinti žmogaus agresyvaus elgesio vien prigimtimi. Reikia atsižvelgti ir į socialines - psichologines žmogaus gyvenimo bei veiklos sąlygas. Būtent tai nagrinėja:

Frustracijos - agresijos teorija. Biheviaristai, apsiriboję elgesio stebėjimu, išvelgia kitokią agresyvaus elgesio prigimtį. Jie remiasi stimulų teorija, teigiančia, kad jį sukelia tam tikras stimulus. Pirmieji šią teoriją suformavo J. Dollardas, P. Milleris, D. Seartas ir kt. (Steponėnienė, 1998).

Ši teorija remiasi prielaida, kad agresyvus elgesys visuomet yra frustracijos pasekmė, ir kad frustracija visuomet skatina tam tikras agresijos formas. Frustracija šioje teorijoje suprantama kaip trukdymas siekti kokio nors tikslo: kai žmogus nori, bet negali jo pasiekti dėl kokių nors priežasčių ar negali atlikti kokių nors veiksmų (Valickas, 1989).

Didėjant frustracijai, stiprėja ir agresyvaus elgesio stimuliacija. Egzistuoja trys pagrindiniai veiksniai, lemiantys tai, kokį agresyvumo pasireiškimą laipsnį sukels frustracija: blokuojamo potraukio, susijusio su tikslo siekimu, stiprumas; frustracijos visapusiškumas; nedidelių frustracijų susikaupimas (Suslavičius, 1998).

Tačiau J. Dollardo (Valickas, 1997) teorija buvo tik kritikuojama už tai, kad frustracijos ir agresijos ryšys išties nėra toks paprastas, kaip aiškina ši teorija. Juk frustracija sukelia nebūtinai agresiją, galimos ir kitokios reakcijos (atsitraukimas, apatija, regresija, fiksacija arba stereotipinis elgesys). Be to, frustracija ne visuomet yra būtina agresijos sąlyga (samdytas žudikas gali žudyti, nepatirdamas frustracijos, nes aukos net nepažįsta). Tačiau agresija išlieka dominuojanti reakcija į frustraciją.

Šiuolaikinės frustracijos samprata neatsiejama nuo tolerancijos jai. Ši tolerancija yra kintantis dydis: tas pats žmogus skirtingose situacijose gali toleruoti ne vienodą frustracijos laipsnį; du žmonės vienoje situacijoje gali demonstruoti skirtingą tolerancijos laipsnį.

Perkelta agresija. Kaip pažymi frustracijos - agresijos teorijos autoriai, frustracijos sukelta agresija paprastai nukreipiama į žmogų arba į kitą objektą, trukdantį siekti norimo tikslo. Tačiau autoriai pripažįsta, kad žmogus negali visada elgtis agresyviai nesulaukdamas atitinkamo atsako arba iš agresijos objekto, arba iš kitų žmonių. Tokio potencialaus atsako galimybė įsisąmoninama jau vaikystėje, nes tėvai dažnai skiria savo vaikams bausmes, jeigu vienas iš jų nuskriaudžia kitą. Kai individas nori išreikšti agresiją į originalų objektą, bet jo nėra arba objektas yra neprieinamas, tai tikėtina, kad jis savo agresiją perkels į kitą panašų objektą. Jeigu individas nori išreikšti agresiją į originalų objektą ir kartu išgyvena stiprią bausmės baimę, yra tikėtina, kad agresija bus perkeliama į visai nepanašų objektą. Agresija gali būti perkeliama ne tik keičiant agresijos objektą, bet ir agresijos formą (Valickas, 1997).

Humanistinės psichologijos atstovų (A. Maslow, C. Rogers'o, A. Combas'o ir kt.) požiūris į agresijos kilmę artimesnis ne froidistams, o biheivoristams. Jie mano, kad žmogus gimsta gražus, turintis išminties, meilės ir geros valios pradų. Jei priimtume humanistinės psichologijos teiginį apie įgimtą žmogaus poreikį kurti, o ne griauti, destruktivaus elgesio priežasčių turėtume ieškoti ne „ydingoje“ prigimtyje, o aplinkoje, nesudarančioje sąlygų patenkinti tam tikrų poreikių, išreikšti susikaupusių jausmų. Humanistai pabrėžia, kad agresyvus elgesys slepia neišreikštus jausmus. Pozityvi žmogaus prigimtis skleisis savaime, jei brėsdamas jis galės įgyvendinti svarbiausius fiziologinius ir dvasinius poreikius. Jei šie poreikiai nepatenkinami, tada kyla nerimas, baimė, neviltis, tuomet kyla antriniai jausmai- abejingumas, neapykanta, pavydas, agresija. Pasak R. Assagioli (Lepeškienė, 1996), „visi impulsai, poreikiai, troškimai ir emocijos veržiasi į išorę, kad būtų išreikšti“ (p. 64). Jei kuris nors jausmas ar impulsas dėl kokių nors priežasčių neišreiškiamas tiesiogiai, jis vienaip ar kitaip „išsprūsta“, rasdamas netiesioginius ir ne visuomet socialiai priimtus pasireiškimo būdus (Lepeškienė, 1994). Po destruktvyiu, agresyviu individo elgesiu dažniausiai slypi pyktis, kurį visuomenė menkai toleruoja. Už pykčio, susierzinimo išreiškimą vaikai baudžiami tiesiogiai ar netiesiogiai (atstūmimu, nepriėmimu). Kadangi vaikai dar nesugeba atskirti savo jausmų nuo jų išraiškos, neigiamą tėvų vertinimą jie priskiria ne tam tikram savo elgesiui, o sau kaip žmogui, taigi patys jaučiasi blogi ir todėl atstumti, nepriimami. Suaugusiųjų elgesys paprastai palaiko tokią vaiko nuostatą. Kadangi pykčio jausmas yra neišvengiamas, vaikas, kuriam nuolat teigiama, kad „geri vaikučiai niekada nepyksta“, kiekvieną kartą supykęs patirs kaltę arba (ir) gėdą ir jausis tikrai blogu. Šis jausmas skatins elgtis atitinkamai, t. y. blogai (Lepeškienė, 1994).

Išreikšdamas pyktį, vaikas kiekvieną kartą rizikuoja netekti tėvų ir kitų aplinkinių meilės bei palankumo, todėl labai ankstyvame amžiuje išmoksta slopinti, užgniaužti savo pyktį, o tai sukelia ne tik fiziologinius, bet ir psichologinius pakitimus (Lepeškienė, 1994).

Jei žmogui neleidžiama išreikšti pykčio, jis gali savo pyktį projektuoti į aplinką. Tokiems asmenims paprastai atrodo, kad visi aplinkiniai pyksta ant jų ar tarpusavyje, jie tampa užsidarę,

baimingi. Kiti individai pyktį nukreipia į save (daro sau tai, ką norėtų daryti kitiems): raunasi plaukus, kandžioja sau rankas ir pan. Visi savy kaupiantys pyktį asmenys neigiamai save vertina, yra nepatiklūs ir nepasitikintys savimi, retai patiria gyvenimo džiaugsmą. Manydami, kad tik jie išgyvena panašius jausmus, jaučiasi blogesni už kitus, todėl vengia draugijos, būna atsiskyrę. Kadangi pyktis – tai jausmas, turįs didžiulį energetinį krūvį, tai ir jį slopinti reikia jėgų, o jas išsekvojus, nelieka energijos žaidimams, mokymuisi, kitokiai veiklai. Taip po truputį ugdosi noras priešintis, o tai vėliau pasireiškia agresyviu elgesiu (Lepeškienė, 1994).

Kai vaiko pyktis išsiveržia veiksmu ar žodžiais, tėvai bara jį, pyksta. Toks tėvų elgesys verčia vaiką slopinti savo jausmus, tačiau tai labai laikina. Jei pyktis yra pernelyg ilgai slopinamas, tai išsilieja „pasyviai agresyviu“ elgesiu. Toks elgesys dažnai yra nesąmoningas troškimas išvesti iš pusiausvyros turinčius jam valdžią asmenis (dažniausiai tėvus ir mokytojus, vėliau kitus visuomenės narius). Todėl jis elgiasi priešingai, nei iš jo reikalaujama. Tokie vaikai dažniausiai sąmoningai „nesugeba“ įvykdyti reikalavimų, blogai mokosi ir daro viską, kad tik išvengtų supykdytų žmonių, kurie jam vadovauja ar kontroliuoja (Lepeškienė, 1994).

Socialinio mokymosi teorija. Šios teorijos autorius A. Bandura. Pagrindinis jos teiginys - agresija yra specifinė socialinio elgesio norma, kuri išmokstama ir naudojama lygiai taip pat, kaip ir kitos socialinio elgesio formos. Sugebėjimas išmokti stebint padeda asmenybei suformuoti pačius įvairiausius elgesio būdus išvengiant ilgo bei varginančio bandymų ir klaidų kelio (Valickas, 1997). Patyrę neigiamą poveikį, žmonės elgiasi labai įvairiai: sutelkia visas pastangas, siekdami sėkmės; ieško pagalbos; pasitraukia iš frustruojančios aplinkos; tampa agresyvūs; ieško išėties alkoholyje ar narkotikuose ir kt. (Valickas, 1997).

Socialinio išmokimo teorija teigia, kad žmonės nėra valdomi nei vien vidinių jėgų, nei vien aplinkos veiksnių. Pasak psichologo A. Banduros (Steponėnienė, 1998), elgesiui turi reikšmės abipusė individo ir aplinkos veiksnių sąveika. Aplinka, su kuria susiduria individas, nėra atsitiktinė - dažnai jis pats renkasi aplinkybes ir savo elgesiu jas keičia.

Agresijos pasireiškimas visų pirma priklauso nuo žinių struktūros, kuri susiformuoja mokantis. Kai agresyvaus elgesio išmokstama, jis kyla automatiškai. A. Banduros socialinio išmokimo teorijoje skiriami trys agresyvaus elgesio aspektai:

- 1) Kaip agresyvus elgesys išmokstamas arba įgyjamas?
- 2) Kokie stimulai arba aplinkybės sukelia agresiją?
- 3) Kas palaiko agresyvų individo elgesį?

Jis teigia, kad socialinį išmokimą skatina suaugusiojo tiesioginis pastiprinimas, kai agresija pasiekiamas koks nors tikslas. Taigi agresiją gali skatinti kiti asmenys (provokacinė situacija), asmeninės savybės, stresai, filmai, padidėjęs fiziologinis jautrumas. Tuomet būdinga labai greita reakcija į grėsmingą, priešišką arba gąsdinančią aplinką (Steponėnienė, 1998).

Agresyvaus elgesio išmokimas. Žmonės agresyviai elgtis išmoksta tiesioginės patirties dėka, kai už išreikštą elgesį sulaukiama pastiprinimo, pvz. aplinkinių pritarimas, statuso įtvirtinimas paauglių bendraamžių grupėje; primušus bendraamžį pasitenkinama iš jo atimtais žaislais, daiktais; sulaukiama daugiau dėmesio, ypač iš suaugusiųjų paauglių atžvilgiu, jei tėvai ar mokytojai kreipia dėmesį į vaiką tik tuomet, kai jis elgiasi agresyviai, kartais būtent tokiu būdu ir siekiama to dėmesio. Agresyvaus elgesio pasireiškimui turi įtakos ne tik pastiprinimo faktas, bet ir pastiprinimo būdas. Kitas šios teorijos požiūriu svarbus elgesio mokymosi būdas – modeliavimas arba mokymasis stebint, t. y. agresyvūs veiksmai gali būti išmokti, bet neišreikšti; bausmės už agresyvų elgesį netrukdo stebintiems išmokti agresyvių veiksmų (Valickas, 1997).

Stebimas agresyvaus elgesio modelis gali įvairiai paveikti asmenybės elgesį:

- gali išmokyti naujų neigiamo elgesio formų;
- gali būti aktualizuojamas anksčiau išmoktas agresyvus elgesys (anksčiau slopinti antisocialūs veiksmai gali būti nevaržomai išreikšti);
- ankstesnės agresyvaus elgesio formos gali būti prislopinamos;
- stebėjimo pagrindu gali būti atkreiptas dėmesys į naujus objektus, kurių atžvilgiu gali būti naudojama agresija arba į aplinkybes, toleruojančias tokį elgesį;
- pastebėtos emocinės reakcijos gali sužadinti stebėtojo emocijas ir padidinti agresyvaus elgesio tikimybę (Valickas, 1997).

Agresyvaus elgesio įtvirtinimas. Žmogaus elgesyje įsitvirtina tos reakcijos, kurios atneša daugiau naudos, negu žalos. Taigi ir agresyvaus elgesio formos žmogaus elgesyje įsitvirtina tada, kai ji yra veiksminga priemonė, siekiant savo tikslų. Apibendrinant galima teigti, kad agresyvaus elgesio įpročiai susiformuoja dėl šių priežasčių (Goldstein, 1998):

- ji užtikrina žmogui teigiamas išorines pasekmes ar paskatinius;
- yra naudinga apribojant kitų žmonių nepriimtinius ar nepageidautinus poelgius;
- tam tikrose grupėse egzistuoja asocialų elgesį skatinančios normos (paauglių grupės agresija vertinama ir toleruojama);
- pats žmogus susikuria tokią savireguliacijos sistemą, kai ima didžiuotis agresyviais veiksmais.

Socialinė kognityvinė teorija. Jos pagrindėjas yra **K. A. Dodge**. Ši teorija teigia, kad asmenybės reakcija į įvairius konkrečioje socialinėje aplinkoje gaunamus stimulus pasireiškia informacijos perdirbimo procese. Jis suprantamas kaip tam tikrų nuoseklių žingsnių seka galinti vykti ir sąmoningai, ir nesąmoningai. Šiame procese išskiriami tokie žingsniai (Valickas, 1997):

- stimulų kodavimas (svarbu, kad šiame etape žmogus pastebėtų kuo įvairesnius stimulus, kad jo suvokiama informacija nebūtų tendencinga);
- jų mintinė reprezentacija (t. y. gautų stimulų interpretacija ir įprasminimas);

- galimų reakcijų generavimas (remdamasis ilgalaikę atmintimi, žmogus pasirenka vieną ar kelias atsakomasias reakcijas; jei konkrečioje situacijoje jo reakcijos netinkamos, greičiausiai seka agresyvus elgesys);
- reakcijų įvertinimas ir įgyvendinimas (reakcijų įvertinimo kriterijai susiję su socialiniais lūkesčiais, pasekmių prognoze. Agresyvus elgesys atsiranda, kai žmogus adekvačiai neįvertina išreiškiamos reakcijos; kai asocialias reakcijas vertina teigiamai; kai aukštai vertina „Aš“ efektyvumą, numatydamas asocialias reakcijas); reakcijų įgyvendinimo etape pasirinkta reakcija tampa realiu veiksmu;
- tikslų išaiškinimo žingsnis (asocialios reakcijos pasireiškia, kai keliami tikslai neatitinka konkrečios socialinės situacijos reikalavimų, kai keliami tikslai yra nelankstūs arba siekiama suderinti keletą tikslų).

K. A. Dodge (1980) nuomone, agresyvių vaikų socialinės informacijos perdirbimo ypatumus įtakoja ankstyvoji patirtis, kai formuojasi tam tikros žinių struktūros. Ankstyvoje vaikystėje patirta fizinė prievarta, nuolatinė grėsmė, artimų santykių stoka suformuoja priešiško pasaulio vaizdą. Nuolatiniai susidūrimai su prievarta verčia vertinti asocialias elgesio formas kaip pozityvų pasekmių šaltinį. Taip formuojasi tendencingas iškreipto pasaulio suvokimo vaizdas.

L. R. Huesmannas (Valickas, 1997) kelia prielaidą, kad žmogaus elgesį reguliuoja scenarijai saugomi ilgalaikėje atmintyje ir taikomi kaip elgesio bei socialinių problemų sprendimo vadovai. Agresyvaus elgesio scenarijų išmokymas yra susijęs su patirtais pozityviais pastiprinimais. Jei dažniausiai buvo pastiprinamos asocialios reakcijos, tikėtina, kad būtent tokie scenarijai dažniau bus taikomi ateityje (jei vaikas laimėjo smogdamas priešininkui, vėliau naudos panašias priemones). Elgesio formų scenarijaus atkūrimas priklauso nuo to, kiek konkrečioje situacijoje yra orientuojančių stimulų. Svarbiausi yra tie stimulai, kurie veikė scenarijaus kodavimo metu. Prieš pasielgdamas pagal vieną ar kitą scenarijų, žmogus įvertina jo tinkamumą pagal galimas pasekmes, pagal savo galimybes, pagal jų atitikimą vidiniams žmogaus savireguliacijos standartams.

Lyginant su K. A. Dodge teorija (1993), kur detalai analizuojamas pats socialinės informacijos perdirbimo procesas bei jo defektai, lemiantys agresyvaus elgesio pasireiškimą, L. R. Huesmanno teorijoje akcentuojami kognityviniai elgesio scenarijai arba žinių schemas, jų įgijimas ir vėlesnis taikymas. Abiejose teorijose galima išskirti tokius pagrindinius momentus (Valickas, 1997):

- agresyvaus elgesio scenarijų arba žinių schemų įgijimą gali skatinti tiek realūs, tiek simboliniai modeliai;
- specifinės emocinės būsenos gali stimuliuoti bei nulemti iškreiptą socialinės informacijos perdirbimą;

- agresyviai elgesiui įtakos gali turėti bendraamžių atstūmimas, akademinės nesėkmės, identifikacija su agresyviais filmų herojais bei agresyvaus turinio fantazijos;
- aktualizuoti bei teigiamai įvertinti agresyvaus turinio scenarijai arba žinių schemas gali lemti informacijos iškraipymus kiekviename jo perdirbimo etape.

Taigi bendro agresyvaus elgesio apibrėžimo nėra, o tokio elgesio priežastis aiškinančių teorijų yra daug ir įvairių. Kiekvienas psichologas akcentuoja tam tikrus agresyvų elgesį aiškinančius veiksnius, įvardina skirtingus jo išraiškos būdus. Agresyvaus elgesio priežasčių iki galo išaiškinti neįmanoma, kadangi jos negali būti kildinamos vien iš biologinių, psichologinių ir (arba) socialinių veiksnių. Jos tik papildo viena kitą.

Paauglystė yra ypatingas asmenybės raidos etapas, kai jaunuolis pereina prie asmeninės individualios pažiūrų sistemos, patiria tiek teigiamas, tiek neigiamas emocijas. Todėl šiame amžiaus tarpsnyje labiausiai pasireiškia agresyvus elgesys.

1. 2. Pedagoginė – psichologinė paauglystės amžiaus tarpsnio charakteristika

Paauglystės amžiaus tarpsnio ribos gana sąlygiškos. Įvairūs mokslininkai turi skirtingus požiūrius. Visuotinai yra nusistovėjusi nuomonė, kad paauglystė apima 12 - 18 metų amžiaus periodą. Kai kurie mano, jog šis amžius prasideda nuo 10 - 11 metų ir užsitęsia iki 22 - 25, kai kalbama apie atskirus brandos veiksnius. Valstybiniai juridiniai dokumentai ir įstatymai (taikomoji teisė) paauglystės laikotarpiu įvardija amžių nuo 14 iki 18 metų, jei nėra nustatyta kitaip. Kiekvienas atvejis yra unikalus, nes jaunuolio branda priklauso nuo klimatinių, etninių, socialinių, genetinio paveldimumo ir kitų veiksnių.

Anot C. Rogers'o (Žukauskienė, 2002), paauglys – „funkcionuojanti asmenybė“, kuri turi pritapti suaugusiųjų pasauly. Vaikiškas pasitikėjimas tėvais nyksta, atsiranda eksperimentavimo laikas. Tai smalsavimo amžius. Paauglys viską nori išbandyti, patirti, išmėginti savo galimybes, naujas emocijas. Tam jis ruošėsi nuo vaikystės - žaisdamas suaugusiųjų gyvenimą, tokius žaidimus kaip „namai“, „karas“ ir t. t. Kaip vaikas iki paauglystės sensomotoriniu būdu pažįsta pasaulį, esančius daiktus ir jų sąveiką, taip paauglys tiria savo intelekto ir pasaulio santykį (Kemerienė, 2000; Vaičiulienė, 1998).

Paauglystės laikotarpis skirstomas į ankstyvąją (12 - 14) ir vėlyvąją (16 - 18) paauglystę. Šis laikotarpis pasižymi fiziologine, psichine ir socialine raida. Ankstyvajame paauglystės etape ryškus kūno augimo pagreitėjimas, prilygstantis pirmiesiems gyvenimo metams, kognityvinių galimybių padidėjimas. Paauglys pradeda suvokti save kaip lytį, atsiranda priklausomumo, kitokio nei

prieraišumas šeimai, poreikis, nepriklausomybės siekimas skatina įsijungti į bendraamžių grupes. Ankstyvuojant etapu paaugliams būdinga turėti tos pačios lyties draugus, priklausyti bendraamžių grupei. Svarbu yra tiesiog būti kartu, nesvarbu, ką veikti. Tokiose grupėse paauglys intuityviai siekia savo idėjų ir svajonių realizacijos. Noras būti suaugusiu skatina suaugusiųjų elgesio pamėgdžiojimą. Vėlyvojoje paauglystėje ryškūs kognityvinio mąstymo pokyčiai. Pagal Pulkkinen'ą (1994), socialiniai lūkesčiai formuoja suaugusiojo elgesį, t. y. pasiekti emocinę ir ekonominę nepriklausomybę, įgyti įgūdžius, kurie reikalingi pasirinkti darbui, specialybei ar santuokai. Paauglių draugystės daug stabilesnės. Draugų grupelės jau neapsiriboja savo lytimi ir tik buvimu. Vis labiau išryškėja bendraminčių, su kuriais galima kažkuo užsiimti ar kažką nuveikti, svarba. Didėja susidomėjimas priešingos lyties atstovais. Tęsiantis brandos procesui, iškyla savivertės ir integracijos į visuomenę reikšmingumas (Vaičiulienė, 1998).

Paauglys mokosi iš savo klaidų. Sėkmės ir nesėkmės padeda įvertinti situacijas, stiprina pasitikėjimą savo jėgomis, o tai labai yra svarbu būsimai šeimai. C. Rogers'as (Žukauskienė, 2002) teigia, kad be tiesioginės patirties pasitikėjimas savo jėgomis negali atsirasti. Iš to kyla daug problemų. Ericson'as (Žukauskienė, 2002) mano, kad paauglystėje vyksta tapatumo ir vaidmenų sumaištis, krizė. Paaugliui liguistai rūpi, kaip jis atrodo kitų akimis, lyginant su tuo, kaip jis save įsivaizduoja. Neįveikus tapatumo krizės, paauglystė užsitęsia ir nusikelia į suaugystę. Toks žmogus ribotai atlieka savo pareigas ir gyvenime jaučiasi nestabilus. Tuo tarpu J. Bokemiūlis (2000) teigia, kad paauglys trokšta laisvės, tačiau kartu su tuo troškimu aiškėja ir vienišumo jausmas. Jausmai svyruoja nuo vieno kraštutinumo iki kito, šis vidini sujudimas labai dramatiškas, kritinis. Jei raida nėra dramatiška ir nematyti jokių krizės požymių, tai gali būti prasidedančios ligos pavojaus signalas.

Paauglys ima suvokti save kaip unikalią asmenybę. Kaip vaikas supranta jam priklausančius daiktus, žaislus ir pagal prierašumo dėsnį visą kontrolę atiduoda tėvams, taip jaunuolis pradeda atskirti kaip nuosavybę savo kūną, emocijas, požiūrius, kurie jokia būdu nebeprisiklausys arba jau neprisiklauso gimdytojams. Todėl paauglystės laikotarpiui būdingas uždarumas, nauji išgyvenimai, baimė juos atskleisti verčia jauną žmogų veikti slaptai. Ištikimų draugų ratas garantuoja slaptumą. Grupėje iškyla naujos vertybės – išlaikyti paslaptį, visiško pasitikėjimo vertybė, tarpusavio pagalba. Jei eksperimentavimas įgyja amoralumo atspalvį, neretai visa grupė palinksta į nusikalstamumą. Didžiausią įtaką daro idealai, kurie atitinka paauglio siekius, interesus, besiformuojančią pasaulėžiūrą. Kadangi vaizduotė nenustoja dominuoti, paauglys sukuria tobulą savo siekių atvaizdą (Vaičiulienė, 1998).

Paauglystė yra rizikavimo metas. Paaugliai eksperimentuoja su daugybe gyvenimo aspektų, priima naujus iššūkius, išbando įvairius dalykus ir per tai identifikuoja save bei pažįstamą pasaulį. Paauglystė – laikas, kai jauni žmonės sužino, kaip mąstyti ir elgtis. Jie pradeda suvokti savo

veiksmų ir poelgių pasekmes. Eksperimentavimas su naujais veiksmais ir jausmais padeda mąstyti apibendrintai, didina pasitikėjimą, padeda jauno žmogaus asmenybei pasiruošti didesnei rizikai ateityje. Šis eksperimentavimas veikia paauglio santykius su tėvais ir kitais jų gyvenime svarbiais suaugusiaisiais. Kai kurie stengiasi apibrėžti save kaip atskiras individualybes, jie nori būti pripažinti suaugusiųjų kaip unikalūs žmonės. Tai ne paaugliškas maištavimas – tai kur kas sudėtingesnis ir įstabesnis procesas. Pasak Ch. Irvino (Kemerienė, 2000), rizikuojantys paaugliai yra jauni žmonės, kurie turi ribotą destruktivaus elgesio patirtį ir ne visada supranta savo veiksmų padarinius.

Paaugliai, sunkiai išgyvenantys brendimo krizę, dažnai nežino kaip padėti sau patiems ir kaip, išsaugant orumą, kreiptis pagalbos į kitus asmenis, į specialistus, todėl dažnai jie pradeda konfliktuoti su bendraamžiais ir suaugusiais, nežino, ko patys nori ir pareiškia kitiems atviras ar paslėptas pretenzijas (dažnai išgyvena vidinius konfliktus), tampa nepažangūs moksle (Lobovski, 1989).

Paaugliai, priklausantys rizikos grupei, turi ne tik skirtumų, bet ir panašumų. Vieni iš jų yra įžūlūs, akiplėšiški, mėgsta būti dėmesio centre, kiti – užsidarę, vengia viešumos, iš pažiūros kuklūs ir drovūs, tretį – nuolat paniurę pikti, įsitempę ir t. t. Dauguma asocialių paauglių problemų susiję su jų nederamu elgesiu ir visuomeninių taisyklių nesilaikymu.

L. Rupšienės teigimu (2000), nemaža dalis „problematiškų“ paauglių išauga šeimose, kurių mikroklimatą galima apibūdinti kaip blogą. O prastas šeimos mikroklimatas jaunuolius nuteikia prieš suaugusius, skatina nepagarbą žmonėms, nedrausmingumą, nenorą mokytis, formuoja liguistai uždara ir negebančią bendrauti asmenybę.

S. Ignatavičienė ir R. Žukauskienė (1999), besiremiančios savo darbo patirtimi, išskiria šiuos agresyviems paaugliams būdingus bruožus:

- šie paaugliai dažniausiai būna nedrausmingi, nemandagūs, įžūlūs su suaugusiais, nes namuose nėra išmokę deramai elgtis;
- paaugliams būdingas nepasitikėjimas savimi, dėl to jie labai greitai įsižeidžia, reaguoja į kiekvieną suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) ar bendraamžių pastabą keiksmožodžiais, muštynėmis, įvairiais užgauliojimais arba tiesiog pabėgimu iš klasės;
- šie paaugliai dažnai jaučia baimę, nerimą, yra nervingi;
- jų kalba dažniausiai primityvi, žodynas skurdus, kalboje vartoja daug keiksmožodžių, dažnai grasina savo bendraamžiams, erzina ir pravardžiuoja vieni kitus;
- šie paaugliai turi įvairių mokymosi sunkumų, nesugeba ilgesnį laiką intensyviai dirbti, sunkiai sukaupia dėmesį, greitai pavargsta ir išsenka, todėl susiformuoja neigiama mokymosi motyvacija, jie praleidinėja pamokas arba visai nustoja lankyti mokyklą;

- jie nepasitiki suaugusiais, labai įtarūs, greitai pastebi tikrąsias suaugusiųjų nuostatas, negerbia ir niekina pedagogus, jaučiančius tik gailėstį ar panieką tokiems jaunuoliams.

Dauguma paauglių, turinčių bendravimo sunkumų, sudėtingose situacijose yra linkę reaguoti agresyviai, taip pažeisdami tarpusavio santykius. Toks jų elgesys yra pastangos kompensuoti nesaugumo ir nepasitikėjimo savimi jausmą.

Tarp daugybės paauglių antisocialinio elgesio problemų mokykloje I. Atutienė (1997) išskyrė žodinę (kritika be pagrindo, grasinimai, pakeltas tonas, keiksmi) bei fizinę (gnaibymasis, muštinės, spardymasis, daužymas per galvas, įvairių priemonių sužeisti naudojimas, stumdymasis) agresiją. Tarp psichologinių - socialinių problemų mini netolerantiškumą (nekantrumas, nesugebėjimas prisiderinti prie nustatyto grafiko, įniršio, agresijos pasireiškimas, kai nepatenkinami norai, greitas nusivylimas, noras atlikti tik lengvas užduotis), vadovavimą bet kokiam netinkamam elgesiui, kuriam būdingas nepagrįstai aukštas savęs vertinimas, emocinis šaltumas, nejautrumas kitiems, nepastovumas, žiaurumas ir negailestingumas, nenoras mokytis iš buvusių klaidų, polinkis „atsirasti karštuose taškuose“, neturėjimas savitvardos, konfliktavimas, melavimas ir kt.

Lenkų mokslininkas I. Konopnickis (Šuškevič, 2004) teigia, kad pagrindinis agresyvių deviantiškos elgsenos paauglių bruožas yra išpuoliai (agresija), kurių pagrindiniai požymiai nedraugiškumo (priešiškumo) parodymas ir skausmo sukėlimas sau ir kitam asmeniui. Dažniausiai jų agresyvumas pasireiškia:

- žodiniais išpuoliais, barniais, grasinimais, keiksmazodžiais, hiperkritika;
- piktybišku šmeižtu, svetimų daiktų naikinimu, pykčio priepuoliais su riksmu, kojų stuksenimu, durų trankymu;
- negatyvizmu, t. y. opozicinis elgesys, nenoras bendrauti su kitais;
- nepasitikėjimas;
- pyktis ir kitų asmenų nekentimas už realias ir išgalvotas skriaudas;
- iritacija, negatyvūs jausmai, t.y. grubumas, išsigandimas;
- kaltės jausmas.

Lenkų mokslininkė S. Klučinska (Šuškevič, 2004) agresyvaus būdo paauglius skirsto į dvi grupes:

- priešišškai agresyvius, kurių elgesio pasekmės yra kitiems asmenims skausmo ir kančios sukėlimas; dažniausiai tokie paaugliai būna piktybiški ir nesutramdomi;
- instrumentaliai agresyvius, kuriems agresija yra pagrindinis įrankis įtakoti kitus asmenis.

Nustatyta, kad paauglių agresyvaus deviantinio elgesio formos įsitvirtina veikiant tam tikroms išorinėms sąlygoms (autoritariniam auklėjimo stiliui, stingant dorinio ugdymo, nesant vertybių sistemos, esant iškreiptiems šeimos santykiams, televizijos, kompiuterinių žaidimų neigiamam poveikiui ir kt.). Pasak S. Klučinskos (Šuškevič, 2004), paauglių agresija – tai visuomeninis bei

psichologinis reiškiny, kai jaunuolio priešiškas elgesys gali kitiems asmenims sukelti fizinį ar emocinį skausmą.

Toliau darbe bus aptariami socialiniai veiksniai, labiausiai įtakojantys paauglių agresyvumą.

1. 3. Socialinių veiksnių įtaka asmenybės agresyvumui

Socializacija – tai procesas, kurio metu individai išmoka ir internalizuoja tam tikros kultūros tinkamus požiūrius, vertybes, įsitikinimus ir elgesio būdus (Litvinienė, 1996). Šis procesas vyksta visą gyvenimą. Individą veikia daugybė veiksnių, tačiau sociologai labiausiai linkę akcentuoti tik tam tikrus socializacijos institutus, turinčius didelę reikšmę individo formavimuisi – tai šeima, mokykla, žiniasklaida, draugai bei pačios asmenybės individualios savybės. Diskutuojama, kuris iš šių socializacijos faktorių yra reikšmingiausias, tačiau tikriausiai nekyla abejonių, kad šeima yra pirmoji socialinė struktūra, pateikianti tam tikrus elgesio modelius. Tai vienas iš svarbiausių agentų, lemiančių asmenybės formavimąsi, nes ji perduoda socialines vertybes, moko dorovės, moralės, t. y. vaikai pirmiausia mokosi iš tėvų. Tėvai savo ruožtu saugo vaiką nuo socialiai nepriimtinių normų perėmimo, tačiau tai gali ir neįvykti, ir tuomet vaikas gali būti orientuotas visuomenei nepriimtina linkme (Leliūgienė, 1997).

Jau nuo pat gimimo žmogaus gyvenimui būdingas socialumas, nes vos gimusių kūdikių supa žmonės, kurie bendrauja su juo, tenkina jo pagrindinius poreikius. Kūdikiai ir maži vaikai yra beveik visiškai priklausomi nuo savo socialinės aplinkos, bet net ir tada jie yra aktyvūs socializacijos dalyviai. Jei ankstyvaisiais raidos periodais vaikui trūksta saugumo jausmo, nepatenkinami jo emociniai poreikiai, tai labai apsunkina socialiai pageidautinų elgesio normų įsisąmoninimą, asmenybės prisitaikymą prie kintančių aplinkos sąlygų, susietumo su kitais žmonėmis jausmo formavimąsi.

Tiriant paauglių agresyvaus elgesio priežastis, svarbu teisingai interpretuoti asmenybės ypatybių bei socialinių veiksnių reikšmę tokio elgesio formavimuisi. Socializaciją lemiančių veiksnių įvairovė leidžia kalbėti apie tai, kad, atsižvelgiant į šių veiksnių tarpusavio sąveikos ypatumus, asmenybė gali perimti pačias įvairiausias elgesio formas - tiek prosocialias, tiek asocialias.

G. Valickas (1997), kalbėdamas apie socializacijos proceso trūkumų skatinamą nepageidaujamą elgesį, mini šiuos socializacijos defektus nulemiančius faktorius:

- auklėjimo klaidas šeimoje;
- atstūmimas ir izoliacija bendraamžių grupėje;
- nesėkmės ir neigiamų įvertinimų dominavimas mokykloje;

- masinių informavimo priemonių demonstruojamas smurtas ir prievarta;
- vaiko kognityvinės raidos sutrikimai.

Visgi daugelis tyrinėtojų akcentuoja neigiamą šeimos poveikį (neteisingas auklėjimas, įtraukimas į asocialią nusikalstamą suaugusiųjų veiklą) bei mokymo - auklėjimo ir pedagoginės korekcijos trūkumus mokykloje (moksleivių užimtumo ir laisvalaikio organizavimo trūkumai, nepakankamas dėmesys teisiniam auklėjimui, socializacijai, prevencijai ir t. t.), lemiančius paauglių elgesio sutrikimus. Dabar plačiau aptarsime kiekvieną veiksnį.

1. 3. 1. Nepalankios asmenybės raidos sąlygos šeimoje

Pagrindinė ankstyvosios brandos vaiko sąlyga – tai glaudi, emociškai turtinga vaiko ir motinos tarpusavio sąveika, kurios pagrindu formuojasi saugumo jausmas. Vaiko atskyrimas nuo motinos, motiniškos globos trūkumas (*deprivacija* – priežiūros stoka) sukelia rimtas ilgalaikes pasekmes. Tai patvirtina tiesioginiai vaikų raidos tyrimai ligoninėse, vaikų namuose bei prieglaudose; žmonių, patiriančių įvairių psichologinių problemų retrospektyviniai tyrimai; longitudinaliniai tyrimai, kada stebimas ir fiksuojamas vaikų, patyrusių deprivaciją pirmaisiais gyvenimo metais, vėlesnis vystymasis. Visų šių tyrimų rezultatai liudija, kad viena iš svarbiausių ankstyvos vaiko deprivacijos pasekmių yra ne saugaus prierašumo susiformavimas (vaikas trokšta turėti artimus santykius su kitais žmonėmis, tačiau baiminasi dėl jam svarbių žmonių reakcijos, dėl santykių nutrūkimo). Atsiskyrimas nuo motinos sukelia ypač nepageidautinas pasekmes, kai vaikai auga nestabiliose šeimose ir kai tėvai, siekdami juos sudrausminti, grasina palikti. Net ir trumpalaikis atsiskyrimas nuo tėvų labiausiai sukrečia ir pažeidžia vienerių, trejų metų vaikus (grįžę į namus po atskyrimo, jie būna nuliūdę, irzlūs, agresyvūs, bijo nepažįstamų žmonių, ypač siekia motinos artumo) (Leliūgienė, 1997).

Šeimos įtaka vaikui didžiausia pirmaisiais jo gyvenimo metais, po to ši įtaka silpnėja, tačiau tai, ką vaikas patyrė šeimoje, ko ten išmoko, ko buvo iš jo tikimasi, turi didelę reikšmę jo tolimesniam elgesio formavimuisi.

Įvairius asmenybės elgesio nukrypimus gali lemti ir šeimoje vyraujančių tarpasmeninių santykių atmosfera, taikomų poveikio priemonių pobūdis, auklėjimo stilius ir pan. Panagrinėkime kai kuriuos iš šių faktorių detaliau.

Fizinė prievarta ir smurtas. Žiaurumas ir prievarta šeimoje yra ne naujas reiškinys. Jau XIX šimtmetyje blogas elgesys su vaikais kėlė susirūpinimą (Leliūgienė, 1997). Nepaisant, kokiame amžiaus tarpsnyje ji naudojama, tai visuomet sukelia neigiamas pasekmes. Jei su kūdikiu buvo elgiamasi šiurkščiai, jam formuojasi nesaugus prierašumas, jis žaidžia betikslius žaidimus, yra kupinas neigiamų emocijų išgyvenimų, dažnai būna liūdnas, baikštus, piktas. 2 - 5 metų vaikas,

patyręs tėvų smurtą, atsilieka nuo bendraamžių savo kognityvine branda, prasčiau suvokia kitų žmonių išgyvenimus, agresyviai elgiasi su bendraamžiais. Jiems būdinga prasta savikontrolė (staigūs pykčio, susierzinimo priepuoliai). Vėlesnėje vaikystėje bei paauglystėje ypač išryškėja tokių vaikų adaptacijos problemos: jie yra išsiblaškę, hiperaktyvūs, nedraugiški, nepasitikintys kitais žmonėmis bei agresyvūs (Žukauskienė, 2002). Kai kurie tyrinėtojai nurodo, kad pagrindinis veiksnys, skiriantis agresyvius ir neagresyvius delinkventus, yra vaikystėje patirtos prievartos dydis. Be to, gyvenime fizinį smurtą dažnai lydi psichologinė prievarta: verbalinė agresija, vaiko ignoravimas, izoliacija, pažeminimas, niekinimas. Kai fizinis ir psichologinis smurtas pasireiškia kartu, vaikų ir paauglių delinkventinio elgesio tikimybė padidėja.

Vaikystėje patirta fizinė prievarta ir smurtas dažnai būna susiję su elgesio sutrikimais paauglystėje ir brandžiame amžiuje: agresija, vagystės, alkoholio bei narkotikų vartojimas, suicidinis elgesys, emocinės problemos (nerimas, depresija). Fizinį ir psichologinį smurtą patyrusių vaikų agresyvus elgesys rodo, kad sąveikaudamas su aplinkiniais tartum atgamina ankstesnių santykių šeimoje turinį. Agresyvūs nusikaltėliai, žmogžudžiai vaikystėje buvo dažnai atstumiami tėvų, išgyvendavo jų priešišumą, nuolat patirdavo fizines bausmes. Augdami tokiose sąlygose, jie susikūrė agresyvios bei priešiškos aplinkos sampratą, kuri išliko ir vėlesniais gyvenimo etapais, nors tam nebuvo realaus pagrindo (K. Dodge teorija(1993) Toks žmogus, patekęs į neutralią situaciją, suvokia ją kaip grėsmingą ir todėl pats ima elgtis agresyviai.

Kitas svarbus veiksnys, lemiantis įvairius elgesio sutrikimus – **emocinis atstūmimas**, t. y. abejingumas vaikui, jo dvasinių poreikių ignoravimas, vaiko sutapatinimas su nemaloniais įvykiais ar kliūtimis, bet kokių vaiko veiksmų kritiškas ir užgaulus vertinimas ir pan. Taigi šiuo atveju vaikas gali turėti tėvą ir motiną, tačiau jie nesukelia jam psichologinio artumo, meilės, šilumos. Emocinio atstūmimo pasėkoje atsiranda padidinta nepriklausomybė arba gynybiška nepriklausomybė, agresyvumas, emocinis neįautrumas, sumenkintas savęs vertinimas, neigiama pasaulio samprata, emocinis nestabilumas (Leliūgienė, 1997).

Hipogloba – tai nepakankamas auklėjamasis poveikis ir priežiūra. Dažniausiai pasireiškia tuo, kad tėvai nesirūpina savo vaikais, nesidomi jų veikla, interesais, jų ateitimi. Tėvų funkcijos apsiriboja elementariausių pareigų atlikimu. Jie neskiria pakankamai dėmesio savo vaikams, kartais net nežino, ką jie veikia, kur būna, kaip elgiasi, su kuo bendrauja ir pan. Hipogloba galima laikyti ir nuolaidžiovimą, nekritišką vaiko elgesio vertinimą ar net blogo elgesio teisinimą. O kartais net pati šeima vaiką gali įtraukti į nusikalstamą veiklą. Visa tai padidina tikimybę, kad vaikai gali perimti asocialaus elgesio normas (Navaitis, 2001). Toks auklėjimas labiau būdingas nedarnioms šeimoms, kuriose tėvai girtauja, mušasi tarpusavyje bei muša vaikus. Tokioje šeimoje užaugęs vaikas dažniausiai elgiasi gerai, bet ne visada. Asocialiai vaikas elgiasi norėdamas apsiginti.

Visiškai priešingas auklėjimo stilius – **hipergloba**, kai vaikas auklėjamas labai griežtomis sąlygomis ir keliamais didžiuliais reikalavimais, kai jis nuolat kontroliuojamas, tėvai siekia už jį išspręsti jo problemas, apsaugoti nuo įvairių pavojų. Skiriamos dvi hiperglobos formos: dominuojanti ir nuolaidžiauojanti. Dominuojančioji pasireiškia smulkmeniška vaiko kontrole, sudėtinga draudimų sistema, tėvų valios primetimu. Tokiu būdu slopinamas vaiko savarankiškumas, iniciatyva, atsakomybės jausmas, formuojama infantili (*infantilis* – vaikiškas, neišsivystę, pasižymintis vaiko amžiui būdingais bruožais (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985)) asmenybė. Paauglystėje į tokį auklėjimą gali būti reaguojama visišku tėvų reikalavimų bei draudimų atmetimu arba nuolatiniais konfliktais. Nuolaidžiauojanti hipergloba – tai pernelyg didelis vaiko lepinimas, paikinimas, perdėtas nerimas dėl jo sveikatos, tėvų siekimas ne tiek kontroliuoti, kiek atleisti ir apsaugoti jį nuo nemalonių pareigų, sunkumų ir t. t. Tėvai nuo vaikystės tenkina visus vaiko norus, garbina jį, visiškai nekritiškai jo poelgiams. Augant vaikui, tėvams darosi vis sunkiau patenkinti didėjančius egocentriškus vaiko norus. Vėliau toks paauglys sieks be ypatingų pastangų įgyvendinti savo norus arba ieškos bet kokių (net asocialių) būdų savo poreikiams patenkinti (Valickas, 1997). Vaikas, augantis tokiomis sąlygomis, pamažu tampa despotu, namuose turinčiu neribotą laisvę. Jis pervertina save, neturi draugiškumo jausmo, reikalauja iš visų išskirtinio dėmesio, mėgsta pabrėžti savo pranašumą (nebūtinai pagrįstą, dažnai tam naudojama fizinė jėga). Jeigu jam prieštaraujama, tampa šiurkščiu, įžūliu bei egoistišku.

Netinkamą individo elgesį formuoja daugybė neigiamų veiksnių šeimoje: nepilna ir nedarni šeima, alkoholio ir narkotikų vartojimas šeimoje, nedarbas, nuolatiniai tėvų nesutarimai bei konfliktai, emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų nepastovumas ir kt. kuo daugiau nepalankių faktorių vienu metu veikia asmenybę, tuo didesnė elgesio nukrypimų bei psichologinių problemų tikimybė. Nuo to, kokia atmosfera vyrauja šeimoje, priklauso santykiai klasėje, mokykloje, su draugais, pažįstamais ir pagaliau pačiu savimi.

1. 3. 2. Mokyklos ir bendraamžių įtaka paauglių asmenybės formavimuisi

Pagal LR Švietimo įstatymą (1991) Lietuvoje privalu mokytis iki 16 metų. Pasiekę mokyklinį amžių, vaikai privalo mokykloje praleisti nemažą dalį savo laiko. Anot V. J. Černiaus (1997), rimtas bendravimas prasideda vaikui pradėjus lankyti mokyklą, o sugebėjimas bendrauti išvystomas nuo devynerių ar dešimties metų. Jo nuomone, nuo dvylikos - aštuoniolikos metų vyksta didžiausias mokymasis bendrauti emocinėje ir socialinėje srityje ir mažesnis - intelektualinėje. Vadinasi mokykla užima reikšmingą vietą mokinio gyvenime, joje vykstantys įvykiai ir gaunamos žinios įtakoja asmenybės raidą ir pasaulėvaizdį. Tačiau pasitaiko atvejų, kad ir mokykla gali lemti nepilnamečio nukrypimą į nusikalstamą kelią. Tokio elgesio tikimybė padidėja, kai tiek šeima, tiek

ir mokykla nesugeba suteikti nepilnamečiams žinių, įgūdžių, nesuformuoja įsitikinimų, kurie pakreiptų vaiką visuomenei priimtina kryptimi (Valickas, 1997). Mokykloje svarbus yra ir jos darbo organizavimas, mokytojų požiūris į moksleivius (ypač nepažangius). Paaugliai, neturintys ryšio su šeima, neretai negali šio stygiaus kompensuoti klasėje, nes ir čia patiria verbalinę agresiją, izoliaciją, pažeminimą, ignoravimą ir t. t. (Šuškevič, 2004). Jei moksleivis patiria pažeminimą, pedagogų priekaištus, jis ir pats save gali pradėti blogiau vertinti (Žukauskienė, 2001). Mokytojai dažnai neslepia savo neigiamos nuostatos atsiliekančių moksle jaunuolių atžvilgiu. Taigi jau nuo pirmų dienų atsiliekančiai gauna neigiamą vertinimą krūvį tiek iš mokytojų, tiek iš bendraamžių (Bortkevič, 2005). Kaip teigia Kolominskis, nėra žmogaus, kuris būtų abejingas savo užimamai padėčiai žmonių tarpe, ypač, jeigu tas žmogus – paauglys, o kiti – jo bendraamžiai. Pažeminta padėtis daro jį labai nelaimingą. Bet ne tik tai – tirpsta, vysta, žūsta jo gabumai. Ir gerai, jeigu visa tai neatsilieps jo gyvenimui, kuris visas priešakyje, arba nepakeis jo staigiai ir pražūtingai dar šiandien (Šuškevič, 2004).

Nuo to koks paauglio socialinis statusas klasėje, tokį vaidmenį jis atlieka bendraudamas su kitais klasės moksleiviais. Todėl paauglys atlikdamas klasės mylimo ar nemylimo bendraamžio vaidmenį formuojasi tam vaidmeniui atitinkamus bruožus, savybes. Pradžioje atsiranda įprotis elgtis pagal tam tikrą vaidmenį, vėliau susiformuoja įgūdis, o dar vėliau tai tampa asmens savybe. Todėl pedagogai turi susirūpinti paaugliais, kurių statusas klasėje yra žemas. Šie paaugliai savo statusu dažniausiai yra nepatenkinti, o tai iššaukia poreikį negatyviai elgtis (Navaitis, 2001). Tokia padėtis, įtampa skatina moksleivius ieškoti išeities: jie viską laiko savyje, ima ignoruoti bendraamžius, tampa agresyvūs ir priešiški. Mokytojų, tėvų ir bendraamžių atstumti paaugliai dažnai nepriima visuomenės normų ir vertybių, o yra linkę perimti tokių pat kaip jie paauglių vertybes (Šuškevič, 2004). Dažnai pradeda ieškoti aplinkos, kuri juos priimtų, kur sulauktų paskatinimo ir pritarimo - dažniausiai tai *neformalios grupės* su savomis vertybėmis, elgesio normomis bei taisyklėmis, kurios dar labiau skatina delinkventišką resocializaciją. Dažniausiai tai nepilnamečių, kartais net vienmečių neformalios kompanijos, kurios vaikui gali turėti didelę reikšmę, ypač kai jis turi problemų namuose ar mokykloje. Tokiose grupėse bendravimas vyksta tarp sau lygių, požiūris į daugelį dalykų yra panašus, jos tenkina daugelį nepilnamečių poreikių, o ir jie patys jaučiasi laisviau, gali daryti tai, ką namie tėvai ar mokykloje pedagogai draudžia. Ar bus daromi nusikaltimai, ar ne, priklauso nuo grupės kryptingumo. Dažniausiai tokios grupės yra orientuotos į nusikaltimus, tačiau nepilnamečiai čia randa šeimos, mokyklos „pakaitalą“, todėl jis čia ir pasilieka. Grupė gali ir nebūti tiesiogiai orientuota į nusikalstamą veiklą, tačiau jos nariai nusikalsta, pavyzdžiui, neturėdami ką veikti. Padaryti nusikaltimą jaunuolį gali paskatinti ir noras įsitvirtinti neformalioje grupėje, o kai kuriose grupėse tai gali būti savo autoriteto (valdžios) įtvirtinimo priemonė (Bortkevič, 2005).

Remiantis įvairių šalių mokslininkų nuomone, išskiriami skirtingi veiksniai, lemiantys paauglio socialinį statusą kolektyve. Yra išskiriami tokie veiksniai:

- nuo paties paauglio priklausą individualūs veiksniai: išvaizda (anatominiai duomenys ir apranga), lytis, amžius, charakteris, temperamentas, gabumai, pažangumas, inteligencija, informuotumas arba mokinio išprusimas;
- išoriniai veiksniai, turintys įtakos mokinio statusui, klasės ypatumai, mokytojas, draugai, šeima, bendravimo patirtis (Barkauskaitė, 2001).

Pasak N. Anikejevos (1988), klasėje paauglys priklauso nuo kitų grupės narių, jų požiūrio, tikslų, siekių, priimtinių vertybių. Labai svarbu, kaip, kokiais būdais paaugliai klasėje sąveikauja, bendrauja, nes pagal tai susidaro teigiama ar neigiama atmosfera. Kuo geresnis psichologinis klimatas kolektyve, tuo geriau vertina kolektyvo nariai vienas kitą; kuo geriau žmonės vertina vienas kitą, tuo geriau vertina save, ir atvirkščiai.

1. 3. 3. Neigiama visuomenės informavimo priemonių įtaka

Pastaruoju metu pastebima, kad žiniasklaida perima vaidmenį, anksčiau priklausiusį šeimoms ir mokykloms - ji formuoja išorinio pasaulio sampratą, požiūrį į įvairius reiškinius, elgesio normas, vertybių sistemą, yra lengvai prieinamas ir populiarus pramogų šaltinis. Žiniasklaida tampa itin galingu ir svarbiu vaiko socializacijos veiksniu. Šiandien vaikai, kitaip nei jų tėvai, šiomis priemonėmis gali disponuoti savarankiškai ir jiems dažniausiai nereikia tėvų ar kitų suaugusių leidimo. Būtent iš žiniasklaidos vaikai šiuo metu apie bendraamžių ir suaugusių gyvenimą sužino daug daugiau nei ankstesnės kartos, suaugusiųjų pasaulį pažįsta daug greičiau ir anksčiau, nei atsiranda galimybė jį patirti asmeniškai. Galiausiai žiniasklaidos priemonių įtaka gali būti tokia didelė, kad joje vyraujančios temos tampa komunikacijos pagrindu, apie kurią sukasi ne tik menkai pažįstamų, bet ir šeimos bendravimas (Kiškis, 2004).

Informacijos pateikimo įvairove ypač išsiskiria televizija, nes ji naudoja daug efektų, pritraukiančių dėmesį, sukeliančių įspūdį ir veikiančių itin įtaigiai (Kvieskienė, 2003). Kaip pažymi daugelis psichologų, agresyvaus, smurtinio pobūdžio televizijos programų žiūrėjimas dažniausiai padidina įvairaus amžiaus žiūrovų agresyvumą bei sukelia kitus nepageidautinus efektus. Be to, dažnas tokių laidų demonstravimas gali suformuoti neigiamą žiūrovų realybės sampratą - jie gali susidaryti nuomonę, kad aplinkinis pasaulis yra pavojingas, nepatikimas, nedoras ir kad jame dažnai pasireiškia neprognozuojami nemalonūs įvykiai. Toks efektas dažniausiai pasireiškia tada, kai žiūrovai yra jautrūs televizijos ekranuose pateikiamai informacijai, linkę tikėti, kad vaizduojamos smurtinės istorijos yra realistiškos (Valickas, 1997). Dažniausiai pasaulį taip suvokia jaunieji žiūrovai, kurie ir realiame gyvenime neretai susiduria su agresyviais žmonėmis.

Smurtinės programos taip pat gali ir sumažinti žiūrovų jautrumą, įpratinti juos prie smurto ir prievartos. Pradedama manyti, kad agresijos naudojimas – tai visai įprastas dalykas. Sumažėjęs jautrumas agresijai pasireiškia fiziologinių rodiklių pokyčiais (stebint smurtines scenas, krinta fiziologinio sužadavimo lygis), ne jausmingumu, indiferentišku požiūriu į smurto auką, t. y. menkesniu jai padarytu žalos vertinimu, taip pat sumažėjusia tikimybe, kad žmogus imsis kokių nors veiksmų smurto aukai apginti. Vaikai yra daug jautresni, įtaigesni televizijoje ir ne tik joje demonstruojamam smurtui lyginant su suaugusiais, kadangi jie dar neturi stabilios vertybių sistemos, sunkiai atskiria demonstruojamą fantazijų pasaulį nuo realaus (Kiškis, 2004).

Pasak V. Motiejūno, kuo daugiau nepageidautinų veiksmų vienu metu veikia žiūrovą, pvz. vaikas arba paauglys, žiūrėdamas smurtinius filmus, identifikuoja su agresyviais herojais, pateisina naudojamą prievartą, supranta ją kaip realistišką ir pan., tuo stipresnę poveikį gali daryti stebimo smurto scenos ir formuoti iškreiptą normalaus elgesio sampratą.

Smurtinių video žaidimų poveikis yra gal net didesnis negu smurtinių filmų ar televizijos programų. Mat žiūrėdami televiziją mes esame pasyvūs stebėtojai, o žaisdami - aktyvūs, nes žaidžiant susitapatinama su agresyviu herojumi (Valickas, 1997). Kuo realistiškesnis žaidimas, tuo labiau žaidėjas identifikuoja su agresorium. Priimamas herojaus priešiškus ir pyktis. Šie jausmai perkeliama į realų gyvenimą. Taip pat video žaidimai yra puiki mokomoji agresyvaus elgesio priemonė. Juose yra pateikiami modeliai, kaip galima elgtis konfliktinėse situacijose, suteikia agresijos mokomąją aplinką, modeliuoja realią situaciją. Įrodyta, kad būtent toks mokymas turi didžiulį poveikį (Jermakovienė, 2000).

Prie video žaidimų priprantama, gali atsirasti net patologiška priklausomybė (žaidimai žaidžiami nuolat), o tai reiškia, kad agresyvaus elgesio mokomasi nuolat. Nerimą kelia tai, kad į Lietuvą plūsta vis žiauresnių žaidimų, jie darosi vis tikroviškesni ir lengvai prieinami net patiems mažiausiems.

Kalbėdami apie agresyvų elgesį, negalime pamiršti ir spaudos įtakos visuomenei. Smurtas prieš vaikus – viena iš daugelio temų, kurios noriai keliamos į paviršių kaip sensacingos. Tačiau neretai žurnalistai nesuvokia ar nenori suvokti savo straipsnių galimų pasekmių.

Dažniausiai spaudoje aprašomas fizinis smurtas, rečiau - seksualinis, rečiausiai - psichologinis. Galima tik spėlioti, ar tikrai fizinis smurtas Lietuvoje yra dažniausias, bet aišku, kad daugelis seksualinės prievartos aukų savo skausmo spaudai neatskleidžia. Be to, seksualinis smurtas mūsų šalyje dažnai tapatinamas ir su pačios aukos problema, todėl vengiama tai viešinti. Nuomonę, kad visuomenė toleruoja fizinių bausmių taikymą auklėjant vaikus, patvirtina tas faktas, kad kartais vaiko mušimas straipsnio autoriaus traktuojamas kaip nepriimtinas, bet gana natūralus reiškinys, dėl kurio neverta plėtoti temos (Kvieskienė, 2003).

Neretai yra publikuojamos aukų nuotraukos. Dažniausiai tai daroma pirmuose puslapiuose. Jos dažnai naudojamos kaip pritraukiamoji priemonė. Straipsnio su nuotrauka išspausdinimas turi įtakos ne tik dabartiniam aukos gyvenimui, bet ir visos šeimos gyvenimui ateityje, vaiko likimui. Spauda, pateikdama publikaciją smurto prieš vaikus tema, ne vien informuoja apie įvykį, formuoja užuojautą aukai, neapykantą nusikaltėliui, bet ir provokuoja baimę ir nerimą. Remiantis Lietuvos spaudos tyrimų rezultatais, tampa aišku, kad žiniasklaida, informuodama visuomenę apie nusikaltimus, linkusi kurti perdėtą ir iškreiptą kriminogeninės būklės įvaizdį. Galima teigti, kad spauda pakankamai ryškiai atspindi visuomenės nuomonę, labai stengiasi pritraukti skaitytoją, dažnai nesiskaitydama su priemonėmis. Aiškindama problemas bei jų sprendimo būdus, dažnai kelia prieštaringas idėjas, neieško reiškinių priežasčių ar ištakų (Kvieskienė, 2003).

Kadangi moksleiviai didžiąją dienos dalį praleidžia mokykloje, todėl labai svarbu, kad joje būtų vykdoma kryptinga bei tikslinga agresijos mažinimo ir šalinimo programa. Apie tai bus kalbama sekančiame skyriuje.

1. 4. Mokyklos kaip ugdymo institucijos prevencinės galimybės

Individo ugdyme bei socializacijoje ypatingas vaidmuo tenka mokyklai. „Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose“ (2003) akcentuojamas mokyklos vaidmuo, atskleidžiant bendrąsias žmogaus vertybes, įgyjant gebėjimus spręsti savo ir visuomenės problemas, įprasminti savo gyvenimą prieštaringoje tikrovėje, ją keisti.

Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003) sakoma, jog Lietuvos mokykla – savarankiška, demokratiškai organizuota, humanizmo principais ir bendrosiomis žmogaus vertybėmis savo gyvenimą grindžianti bendruomenė. Mokykla svarbi visuomenėje ne tik savo mokomaisiais, vykdomaisiais ir kitais principais, bet ir kaip bendruomenė jungianti kitų bendruomenių narius.

Kaip pastebėjo R. Grigas (1995), mokykla įveda individą į supersudėtingą šiandien greit kintančios informacijos sistemą, į socialinių, ypač dvasinių, vertybių pasaulį. Padeda įgyti vertybinius - orientacinius pagrindus, internalizuoti artimų, su jo individualiu gyvenimu susijusių, taip pat labiau nutolusių, tačiau ne mažiau reikšmingų, socialinių tikslų sistemą. Mokykla moko ir susiorientuoti kintančioje realybėje, socialiniuose ryšiuose, ir išsaugoti bei pagausinti savo kūrybinį potencialą, išmintingiau elgiantis ir sumaniau sąveikaujant su kitais.

Šitie teiginiai apie mokyklos vaidmenį vaiko socializacijos, prevencijos ir ugdymo procese rodo, jog mokykla, neskaitant šeimos, yra svarbiausia ugdymo bei socializacijos institucija. Tačiau mokykla kaip socializacijos institucija pati savaime nėra tobula, joje egzistuoja nemažai problemų, vaikai nesijaučia saugūs, nebenori mokytis, bėga iš pamokų.

Vis dažniau mokslinėje literatūroje kalbama apie tai, kad tradicinė mokykla nesusitvarko su pagrindine - socializacijos - funkcija. Dėl to kai kurie vaikai „susvetimėja“ su mokykla. L. Rupšienės teigimu (2000), toks susvetimėjimas tampa moksleivio asmenybės resocializacijos veiksniu, nes moksleiviui tampa visiškai nepriimtinos mokyklos vertybės. Mokykla ir moksleivis tampa priešais, o blogiausia, kad susvetimėjęs su mokykla vaikas ne tik tampa mokyklos priešu ne tik nepripažįsta mokymosi reikšmės, bet ir apskritai atmeta socialines vertybes ir darosi visuomenei pavojingas.

Pasak lenkų pedagogės J. Jundzill (1993), ypač mokykloje yra mindžiojama vaikų pagarbos teisė. Šeimoje vaiką traktuoja kaip nuosavybę, o mokykloje – kaip daiktą, kurį reikia „apdirbti“ pagal tam tikrą pavyzdį. Jos manymu, į vaiką negalima žiūrėti kaip į daiktą, nes toks požiūris turi įtakos negatyvaus požiūrio formavimuisi. Paauglys, besijaučiantis kaip daiktas, beviltiškai ieškantis išeities iš susidariusios jam nepalankios situacijos, prieštaraujantis, neturintis savo teisių arba nemokantis jų apginti – toks šiandieninio moksleivio įvaizdis.

Įvairių permainų pasaulyje procesas privedė prie visuotinės demokratizmo, egalitarizmo, teisingumo idėjų akceptacijos. Tai sukėlė tradicinių auklėjimo metodų kritiką, taip pat jų pasekmių: konformizmo, pasyvumo, savo vertės ir orumo jausmo stoką. K. Langovska - Marcinkovska pabrėžia, jog mokykla, kurioje egzistuoja formalizuoti ir neglaudūs santykiai, neatitinka socialinių reikalavimų, dėl to stengiamasi įdiegti partneriškus mokytojo ir auklėtinio santykius, paruošti auklėtinį gyvenimui laikantis demokratijos, teisingumo ir socialinės lygybės principų (Šuškevič, 2004).

J.Jundzill (1993) teigia, kad moksleivį reikia gerbti ir džiaugtis jo noru mokytis ir atrasti, netraktuoti jo kaip tuščio indo, kurį reikia pripildyti žinių. Labai lengvai mokytojai pamiršta tai, kad mokinys taip pat yra žmogus, kritiškai mąstantis ir jautrus subjektas. Mokykloje negali būti atstumtųjų, bijančių mokytojų vaikų. Mokykla, J. Jundzill manymu, jokių būdu neprivalo būti ta vieta, kur moksleivis patiria stresą.

Humanistinės pedagogikos srovė ypatingą dėmesį skiria santykiui mokinys - mokytojas. Humanizmas pedagogikoje – tai pripažinimas, kad vaikas yra sąmoningai veikiantis ir pasaulį pažįstantis subjektas. Požiūrio subjektyvumą rodo K. Vitkovskos teiginys (1981), kad kiekvienas žmogus turi apibrėžtą tapatybę, mažiau ar daugiau yra individualus, išsiskiria ir kitų ir, reikia turėti omeny, kad paaugliui ar vaikui turi būti sukurta palanki emocinė atmosfera, kad jis galėtų jaustis saugus, gerbiamas, gerbiantis kitus.

V. Lepeškienė (1996) pabrėžia, jog „pasitikėjimas užtikrina saugumą, leidžia bendrauti laisvai nejaučiant įtampos, baimės būti įskaudintam, nuviltam, apgautam, išduotam... jis labai svarbus ir mokykloje, ir klasėje, ypač jei mokytojai ne tik nori perteikti žinias, bet ir mokymesi panaudoti

mokinių jausmus, vaizduotę, paliesti jų vertybes – veikti vaikų asmenybės augimą, nes tik pasitikėdamas aplinkiniais žmogus gali laisvai atsiskleisti, būti autentiškas, tiesus“ (p.82).

Humanistinėje mokykloje, besirūpinant išstobulinti kiekvieno vaiko asmenybės gerąsias ypatybes, išskyla būtinybę geriau pažinti vaikų ypatybes ir jų nuostatas mokyklos atžvilgiu. O vaikai į mokyklą ateina dažnai iš labai skirtingos aplinkos. Todėl mokykloje susikryžiuoja gausybė socialinių problemų, kylančių šeimoje ir visuomenėje.

Agresyviai elgtis linkusiems paaugliams yra ypač sunku paklusti mokyklos taisyklėms, nes paprastai jie linkę daryti drausmės pažeidimus, nepaklusti mokytojui. Pasak S. Ignatavičienės ir R. Žukauskienės (1999), šie paaugliai gerokai pralenkia kitus savo bendraamžius tokio elgesio dažnumu, o toks disciplinos pažeidinėjimas turi daugybę negatyvių padarinių. Pirmiausia dėl to gali susiklostyti negatyvūs moksleivio santykiai su mokytojais ir mokyklos administracija, o tai mažina pastarosios norą dirbti su tokiu paaugliu. Be to, tai gali sąlygoti moksleivio ignoravimą per pamokas, išvartymą iš klasės ir pan. Galiausiai tiek paauglio agresyvus elgesys, tiek mokyklinės disciplinos pažeidinėjimas turi didelį ryšį su visišku moksleivio pašalinimu iš mokyklos. Visus jaudina faktas, jog pastaruoju metu daugėja agresyvių paauglių. Taikant įvairias sankcijas ir bausmes, laikinai galima nuslopinti agresyvų elgesį, tačiau šis pagerėjimas negali būti ilgalaikis, jeigu liks nepašalintos giluminės tokio elgesio priežastys. Be to mokytojai stengiasi atsikratyti probleminių paauglių ir, pasitaikius progai, perkelia juos į kitas mokyklas, ugdymo įstaigas. Pasak G. Kvieskienės (2000), daugumos šių paauglių elgesys po tokio perkėlimo žymiai pablogėja: paaugliai nustoja lankyti pamokas, pradeda valkatauti, vagiliauti ir pan. Pastaruoju metu ši procedūra dar supaprastėjo - deviantiškos elgsenos paaugliai tiesiog pašalinami iš mokyklos ir paliekami likimo valiai, nes dažnai tėvams jie irgi nerūpi.

Panašios nuomonės laikosi ir L. Rupšienė (2000), kuri pastebėjo, kad agresyviai, asocialiai mokykloje besielgiantys moksleiviai erzina mokytojus, trukdo jiems vesti pamokas, savo elgsena nuteikia pedagogus prieš save. Galime pastebėti, jog mokytojai mažina pažymius blogai besielgiantiems moksleiviams, neretai dar pasitaiko ir tokių atvejų, kai be jokio žinių patikrinimo netinkamai besielgiančiam mokiniui rašomas vienetasis ar dvejetas. Taigi blogai besielgdamas, moksleivis provokuoja mokytojų neigiamą nuostatą savo atžvilgiu ir tuo dar labiau sumažina akademinės sėkmės galimybes.

Kalbant apie paauglių agresyvumą įtakojančius veiksnius, reikia pažymėti ir kompleksinės, nuoseklios socialinės prevencijos sistemos nebuvimą. Nors 1997 metais LR Vyriausybė priėmė Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programą, tačiau joje yra numatytas tik ilgalaikis tikslas – pagerinti vaikų teisių bei interesų apsaugą ir sumažinti nusikalstamumo lygį, o artimiausiu metu siektinas tikslas – veiksmingos vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijos programos sukūrimas (iki šiol (2006 m.) jos dar nėra).

Svarbu atkreipti dėmesį į dar vieną veiksni, įtakojantį paauglių agresyvų elgesį – tai jų neužimtumas. Kaip pažymi VRM Analitinio skyriaus komisarė L. Jurienė (2001), būtent minėtas faktorius padidina galimybę nusikalsti net 20 kartų. Nepilnamečių neužimtumo problemą Lietuvoje bandoma išspręsti taikant įvairius projektus bei būdus: organizuojant vasaros stovyklas, sporto turnyrus, savaitgalinius užsiėmimus ir t. t.

Analizuojant šiandieninės mokyklos funkcijas ir šį darbą vykdančių profesionalų (mokyklų vadovų, socialinių pedagogų, psichologų, klasės auklėtojų, medicinos personalo) funkcijas, galėtume teigti, kad pagrindinio ugdymo tikslo - vaiko gerovės - institucijos siekia vykdydamos ankstyvosios prevencijos programas. Ankstyvoji prevencija – tai plataus profilio visų kryptių jaunuolių socializacijos programų, kurios užima paauglius ir didina jų socialinės integracijos galimybes, įgyvendinimas (Narkomanija – grėsmė nacionaliniam saugumui, 2002).

Tuo būdu mokyklos bendruomenės ankstyvosios prevencijos veikla skirta auklėjimo procesui tobulinti, tai yra įtvirtinti paauglių dvasines vertybes, pozityvaus charakterio ugdymui. Laikantis požiūrio, kad auklėjimas – tai auklėtinių gyvenimo ir veiklos organizavimas, nes auklėtinių dvasinė sfera tobulėja ir vystosi jų veikloje, orientuotoje į esmines vertybes (Bitinas, 2000), ypač svarbu žinoti pagrindines agresyvios asmenybės formavimosi priežastis, svarbiausias šeimoje daromas auklėjimo klaidas, tinkamai pritaikyti mokykloje prevencinę veiklą. Todėl siekiant įgyvendinti agresyvaus elgesio prevenciją ar perauklėjimą, svarbu žinoti, kad pedagoginis apleistumas (sąlygojantis deviacijas) išryškėja paauglio sąmonėje, elgesyje, pergyvenimuose, asmenybės savybėse. I. Leliūgienės (2002) manymu, pedagoginis apleistumas labai lengvai gali išsivystyti į socialinį apleistumą, kuris lemia teisėtvarkos pažeidimus, kriminalinį elgesį, tapimą nusikaltėliu. Visa tai dar kartą įrodo, kad deviaciją yra tiek pedagoginė, tiek socialinė problema. Perauklėjimo mechanizmus reikia taikyti kuo anksčiau, tik pastebėjus pirmines deviantinio elgesio apraiškas. Reikia siekti, kad dėl pedagoginio apleistumo atsiradusios deviantinio elgesio formos neperaugtų į socialinio apleistumo formas.

Taikant ankstyvąją prevenciją yra itin svarbus socialinių įgūdžių ugdymas, kurių turėjimas leidžia išvengti įvairių deviantinio elgesio apraiškų. D. Gailienė, L. Bulotaitė, N. Sturlienė (Leliūgienė, 2002) išskiria tokius socialinius įgūdžius:

- Sprendimų priėmimas – šis įgūdis padeda priimti konstruktyvius, racionalius optimaliausius sprendimus.
- Problemų sprendimas – įgalina konstruktyviai spręsti problemas, priimant racionaliausią bei optimaliausią sprendimą.
- Kūrybiškas mąstymas – susijęs su prieš tai dviem įgūdžiais; jis įgalina įvertinti visas alternatyvas, savo veiklos ar neveiklumo padarinius.
- Kritinis mąstymas – gebėjimas analizuoti informaciją bei patyrimą.

- Asmeninis bendravimas – gebėjimas užmegzti ir išlaikyti pozityvius, prosocialius draugiškus ryšius su aplinkiniais.
- Savęs pažinimas – gebėjimas pažinti ir įvertinti save, savo charakterį, stipriąsias bei silpnąsias puses.
- Emocijų valdymas – tai savo ir kitų žmonių emocijų supratimas bei žinojimas, kaip jo veikia mūsų elgesį, sveikatą.
- Empatija – gebėjimas įsijausti į kito žmogaus gyvenimą; padeda suprasti ir priimti kitus žmones.
- Streso įveikimas – tai streso priežasčių numatymas ir žinojimas kaip jis mus veikia.

Šių socialinių įgūdžių išsiugdymas padeda vaikams tapti psichologiškai brandžiomis ir sąmoningomis asmenybėmis, bei tapti atspariems įvairioms agresijos apraiškoms jų elgesyje.

Pedagogams svarbu žinoti paauglio charakterio akcentuacijos tipus, mokėti juos atpažinti nes tai padeda rasti individualų priėjimą prie jaunuolio, geriau suprasti jo charakterio ypatumus bei jų prigimtį, kurti sąlygas teigiamai jų raiškai, kad ugdomasis poveikis būtų efektyvus ir tikslingas (Šuškevič, 2004).

Tenka pažymėti, jog mokslininkų tyrimai rodo, kad mokyklose mokosi nemažai akcentuotais bruožais pasižyminčių moksleivių, kuriuos mokytojai laiko problematiškais, deviantinio elgesio vaikais, todėl siekdami juos perauklėti, susiduria su dideliu pasipriešinimu ir problemomis (Rupšienė, 2000).

Agresyvaus elgesio mažinimo būdai mokykloje:

1. Agresyvius paauglius reikia išmokyti siekti savo tikslų neagresyviais būdais, o agresyvius jausmus (pyktį, susierzinimą) – kontroliuoti.
2. Nesudaryti sąlygų tikslų siekti agresyviomis priemonėmis arba neleisti pasinaudoti pasiektais rezultatais.
3. Visi su mokykla susiję žmonės visada turi būti pasiruošę kovoti su agresyvumu, t. y. visos įtartinos vietos turi būti kontroliuojamos.
4. Neatsakyti prievarta į prievartą. Mokytojai ir kiti su paaugliu susiję žmonės turi parodyti, kaip spręsti problemas be spaudimo, gąsdinimo ir prievartos.
5. Siekti, kad paauglys būtų tikras, jog įvykus nelaimei, jis ras pagalbą ir bus supastas.
6. Paprašyti skriaudikų ir aukų raštišką pasiaiškinimą. Juos segti į bylas, o esant reikalui analizuoti.
7. Auklėtojų diktatas turi būti keičiamas susitarimu (sutartimi). Visi dalyvaujantys susitarime pasirašo raštišką sutartį, kur įvardijamos jų teisės, pareigos ir bausmės. Jei sutartis sulaužoma, bausmę nustato ne auklėtojas, o sutartis.

8. Organizuoti etinius pokalbius, disputus aptariant agresoriaus ir aukos padėtį, aiškinti, kaip reikėtų reaguoti į prievartą, kaip nugalėti vienišumo jausmą.
9. Išsiaiškinti, ką labiausiai mėgsta kiekvienas agresyvus vaikas, kad būtų galima sudaryti gero elgesio motyvacijos stiprinimo sąrašą.
10. Agresyvus elgesys išnyksta tuomet, kai pasikeičia tokį elgesį toleruojančios sąlygos, t. y. mokytojų, auklėtojų ir moksleivių (Dapkienė, 2005).

Jei mokytojai, auklėtojai galvos, kad agresijos mažinimas yra toks pat svarbus, kaip kalbos, matematikos, istorijos ar kito dalyko išmokimas, tada jie tikrai daug lengviau spręs šią problemą.

Mokykloje agresyvus moksleivių elgesys dažniausiai įvertinamas kaip sąmoningas kenkimas, nenoras paklusti reikalavimams, nepagrįstas nuomonės įrodinėjimas. Netinkamai besielgiančius paauglius linkstama bausti, gąsdinti, nė neišsiaiškinus jų tokio elgesio priežasčių. Jie nevertinami kaip turintys elgesio sutrikimų, o apibūdinami kaip blogi, nepasiduodantys auklėjimui, negerbiantys nei kitų, nei savęs. Yra daug auklėjimo būdų, kurie visiškai netinkami bendraujant su vaikais, linkusiais elgtis agresyviai. R. Žukauskienė (2001) skiria šiuos neefektyvius bendravimo būdus su agresyvaus elgesio paaugliais:

Netinkamo elgesio skatinimas. Mokytojai dažnai kreipia dėmesį ne į svarbiausią problemą, bet į moksleivio veiksmus, susijusius su netinkamu elgesiu. Toks dėmesio nukreipimas nuo realios problemos leidžia ir toliau tęsti netinkamą elgesį.

Abstraktūs, beprasmiai nurodymai („Kada tu suaugsi?“, „Tu turi suaugti.“, „Jei mane gerbtum, taip nesielgtum.“ ir t. t.) nenurodo, kaip elgtis, todėl ir neefektyvūs, sprendžiant elgesio problemas.

Vaikų klasifikavimas į gerus ir blogus. Negatyvus klasifikavimas apriboja vaiko galimybes („Tu esi tinginys“ ir pan.). Reikėtų įvertinti netinkamą veiksmą, elgesį, o ne jo atlikėją, pvz. tu neatlikai skirtos užduoties.

Prognozavimas. Vietoj nurodymų kaip elgtis, dažnai suaugusieji, matydami nederamą paauglio elgesį, kartoja: „Tu visą gyvenimą praleisi kalėjime“, „Tu eisi gatvių šluoti“ ir pan.. Toks dažnas kartojimas anksčiau ar vėliau įgyvendinamas.

Tardymas – klausimai, pvz. Kodėl tu taip pasielgei? ir pan., verčia paauglį gintis, aiškintis, pykti, meluoti.

Elgesio keitimo susitarimai ir gąsdinimai (pvz., Jei taip padarysi, tai..... tada galėsi.....), verčia paauglį rinktis, todėl ne visada jis renkasi geresnį kelią, nes agresyviu elgesiu tikslą gali pasiekti greičiau.

Netinkamas vertinimas. Paaugliai ypač jautriai reaguoja į vertinimą, priekaištus. Bendraamžių nuomonė jiems labai svarbi, o jei jų akivaizdoje yra menkinami, niekinami, „įvaromi į kampa“, tai to pasekmė – drastiškas, ciniškas elgesys.

Gąsdinimai, kaltinimai, priekaištai, kritika – netinkama auklėjimo priemonė. Paaugliai iš jų ne tik nesimoko, bet ir nekreipia dėmesio. Daugiausia išmokstama veikloje, kurioje skatinamas socialus elgesys, nes piktais žodžiais įpročio neįmanoma pakeisti ir suformuoti.

Tik gerai išmanant agresyvumo atsiradimo priežastis, žinant paauglio amžiaus ypatumus bei neigiamai paauglį veikiančias sąlygas, ieškant įvairių paauglių agresijos prevencijos formų, įmanoma geriau suprasti paauglio vidinį pasaulį, būtina ieškoti būdų, kaip jam padėti rasti kalbą su savimi ir su jį supančiu pasauliu. Mokykla turi būti ta įstaiga, kurioje formuotųsi brandi asmenybė, kuri skatintų jos potencialo augimą bei sveiką požiūrį į žmonių tarpusavio santykius.

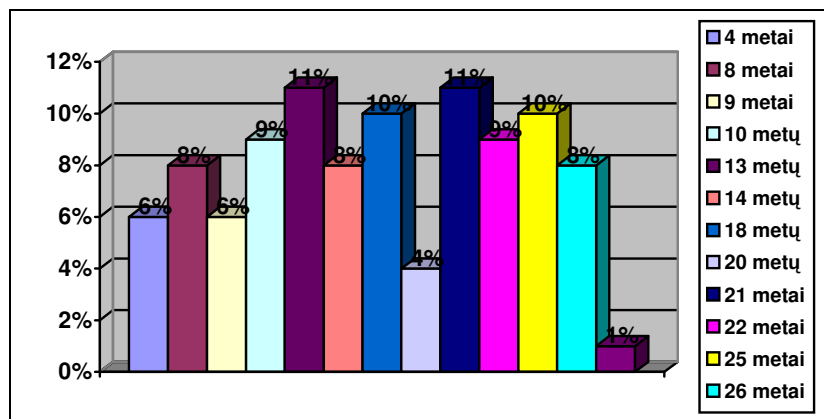
2. Tyrimo analizė

2. 1. Tyrimo bazė, imtis, metodika

Tyrimas buvo atliktas Marijampolės Jono Totoraičio vidurinėje mokykloje, Marijampolės Petro Armino vidurinėje mokykloje ir Marijampolės savivaldybės Želsvos pagrindinėje mokykloje. Jame dalyvavo 298 respondentai: 218 moksleivių (84 iš Marijampolės Jono Totoraičio vidurinės mokyklos, 98 iš Marijampolės Petro Armino vidurinės mokyklos ir 37 iš Marijampolės savivaldybės Želsvos pagrindinės mokyklos) ir 80 mokytojų (25 iš Marijampolės Jono Totoraičio vidurinės mokyklos, 40 iš Marijampolės Petro Armino vidurinės mokyklos ir 15 iš Marijampolės savivaldybės Želsvos pagrindinės mokyklos).

Mokytojams ir moksleiviams buvo pateiktos anoniminės anketos, sudarytos iš uždarų ir atvirų klausimų. Moksleiviams skirtoje anketoje buvo pateikti 25 klausimai, o mokytojams – 17.

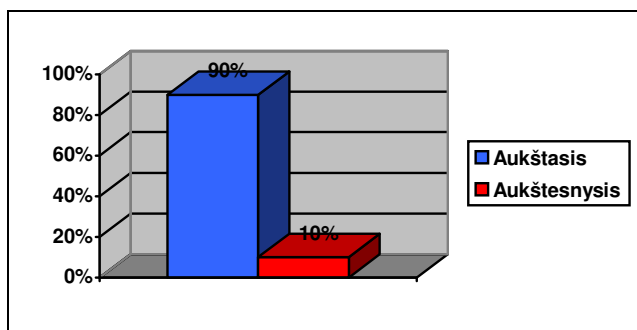
Apklausta 80 mokytojų. Pagal pedagoginį darbo stažą respondentų pasiskirstymas labai įvairus. Jis atsispindi 1 paveiksle.

1 pav. Mokytojų darbo stažas

Iš paveikslo matyti, kad pedagogų darbo stažas labai įvairus: nuo ketverių (6 %) iki dvidešimt penkerių metų (10 %). Per savo darbo laiką mokykloje jiems tekę bendrauti su įvairaus amžiaus moksleiviais, todėl jiems nekilo sunkumų atsakant į anketoje pateiktus klausimus.

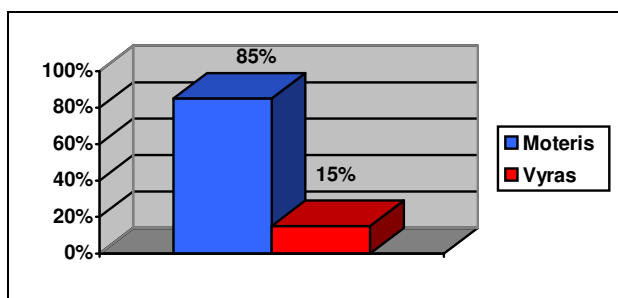
Tyrimo dalyvavusių mokytojų išsilavinimas atsispindi 2 paveiksle.

2 pav. Mokytojų išsilavinimas

Didžioji dalis (90 %) respondentų turi aukštąjį išsilavinimą ir tik nedidelė (10 %) grupelė – aukštesnįjį. Kadangi respondentai turi pakankamai pedagoginių ir psichologinių žinių apie agresyvaus elgesio moksleivių auklėjimą bei lavinimą, tai galėjo įtakoti atsakymus į klausimus: „Ar įmanoma, Jūsų nuomone, pakeisti agresyviai besielgiančio moksleivio elgesį?“, „Kokiais būdais, Jūsų manymu, būtų galima pakeisti agresyvų moksleivių elgesį?“.

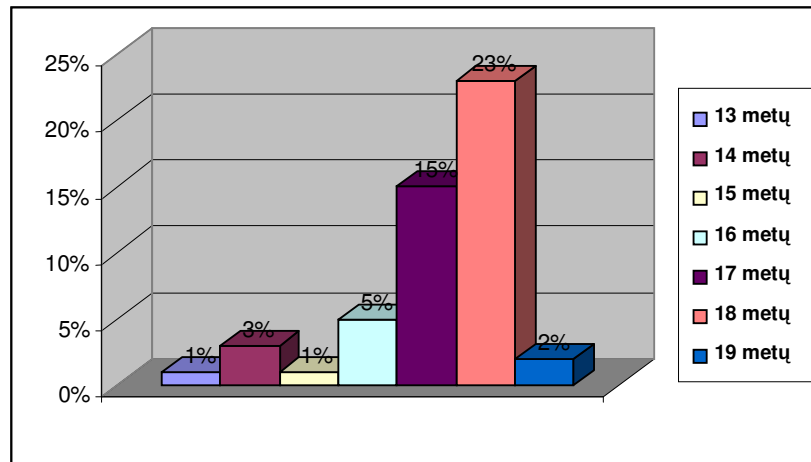
Respondentų pasiskirstymas pagal lytį atsispindi 3 paveiksle.

3 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal lytį

Kadangi net 85 % apklaustųjų – moterys ir tik 15 % – vyrai, tai klausimai apie moksleivių agresyvumą joms buvo ypač aktualūs, kadangi paaugliai dažniau konfliktuoja su mokytojais, kurios labiau į tai reaguoja, ir rečiau su mokytojais. Tai galėjo įtakoti gautus duomenis į klausimus: „Kaip dažnai, Jūsų nuomone, moksleiviai elgiasi agresyviai su mokytojais?“, „Ar Jums asmeniškai teko patirti agresyvų moksleivių elgesį mokykloje?“, „Kaip Jūs reagavote į agresyviai besielgiančius moksleivius?“.

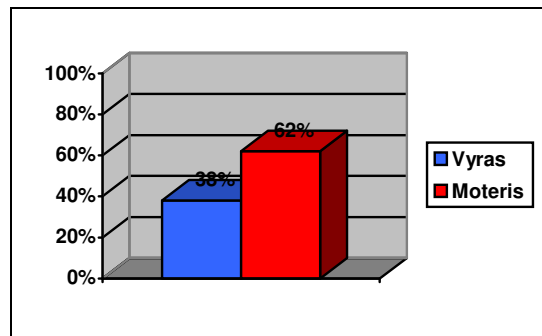
Apklausta 218 moksleivių. Pasiskirstymas pagal amžių matyti 4 paveiksle.

4 pav. Moksleivių amžius

Apklausoje daugiausia dalyvavo vėlyvosios paauglystės respondentų: 2 % devyniolikmečių, 23 % aštuoniolikmečių, 15 % septyniolikmečių ir 5 % šešiolikmečių, kurie jau turi aiškia motyvaciją užimti tam tikrą vietą visuomenėje pasiekti emocinę ir ekonominę nepriklausomybę, įgyti įgūdžius, kurie reikalingi pasirinkti darbui, specialybei ar santuokai. Likusi dalis apklaustųjų priklauso ankstyvosios paauglystės laikotarpiui.

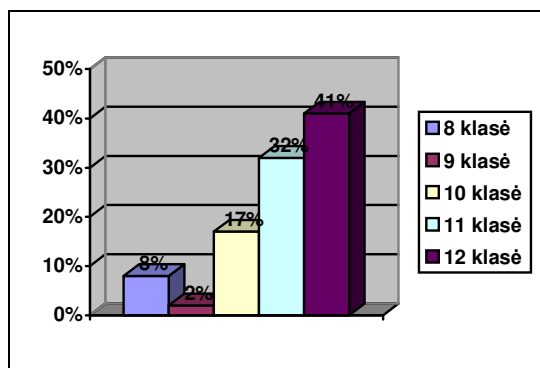
Respondentų pasiskirstymas pagal lytį atsispindi 5 paveiksle.

5 pav. Moksleivių pasiskirstymas pagal lytį

Kadangi apklausoje dalyvavo daugiau (62 %) merginų ir tik 38 % vaikų, tai galėjo lemti gautus duomenis, susijusius su moksleivių ir mokytojų santykiais, elgesiu laisvalaikio metu su draugais, santykiais su bendraklasiais, kurie rodo mažesnę agresyvumo laipsnį nei buvo tikėtasi.

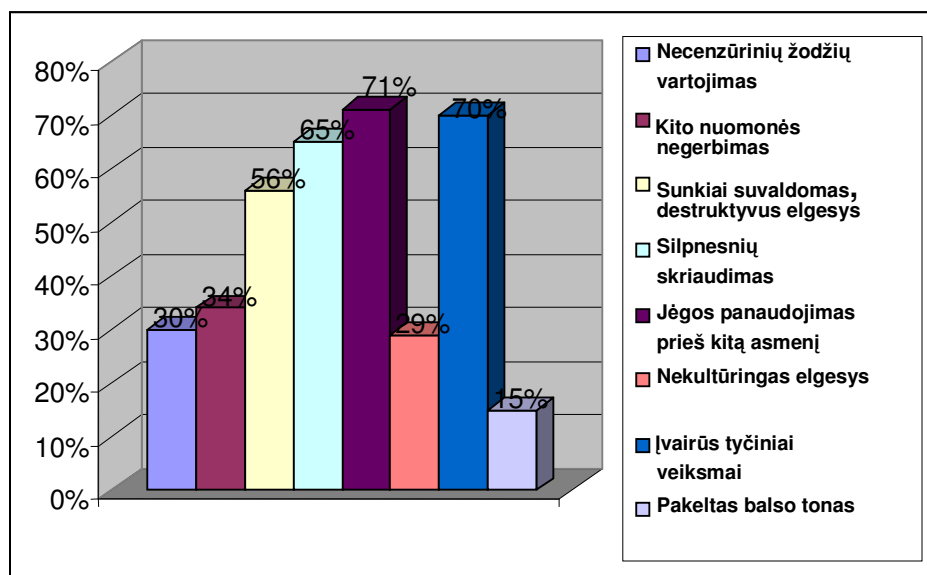
6 paveiksle matyti, kaip pasiskirstę respondentai pagal klases.

6 pav. Moksleivių pasiskirstymas pagal klases

2. 2. Mokytojų anketos analizė

Agresijos apibrėžimai pedagoginėje ir psichologinėje literatūroje yra įvairūs. A. Buss (1961) manymu, agresyvius veiksmus galima aprašyti naudojant tris skales: fizinę - verbalinę; aktyviają - pasyviają; tiesioginę - netiesioginę. Mokykloje I. Atutienė (1997) išskyrė žodinę (kritika be pagrindo, grasinimai, pakeltas tonas, keiksmas) bei fizinę (gnaibymasis, muštynės, spardymasis, daužymas per galvas, įvairių priemonių sužeisti naudojimas, stumdymasis) agresiją. Respondentų nuomonė irgi nevienoda. Ji atsispindi 7 paveiksle.

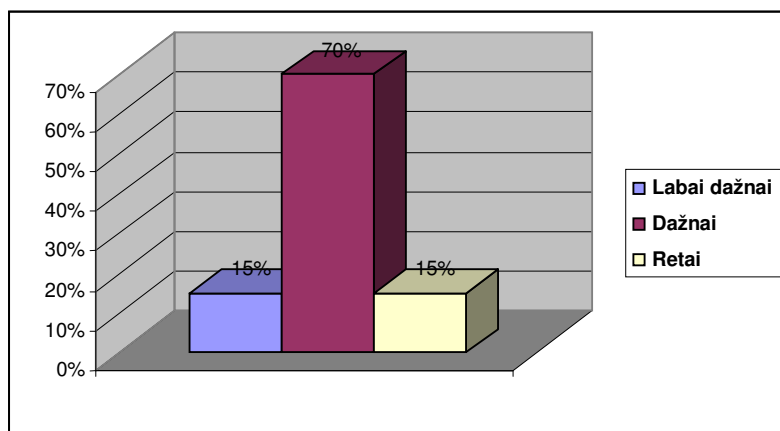
7 pav. Mokytojų agresyvaus elgesio samprata

Kaip matyti iš atsakymų, agresyviu elgesiu daugiausia (71 %) mokytojų laiko jėgos panaudojimą prieš kitą asmenį. Antroji vieta (70 %) skalėje tenka įvairiems tyčiniams veiksams.

Panašiai vertinamas ir silpnesnių skriaudimas, kiek mažiau – sunkiai suvaldomas, destruktivus elgesys. Kito nuomonės negerbimas, necenzūrinių žodžių vartojimas ir nekultūringas elgesys tokie įprasti, kad tik nedaugelis respondentų mano, jog tai agresyvus elgesys, o pakeltas balso tonas – beveik norma. Todėl, remiantis I. Atutienės skirstymu, galima teigti, kad didesnė dalis apklaustųjų agresiją mano esant fizinę.

Kaip jau buvo teigta darbe, agresyvumas vis dažniau pasitaiko mokyklose. Todėl į klausimą „Ar Jūsų mokykloje egzistuoja agresyvaus elgesio problema?“ visi (100 %) apklausoje dalyvavę pedagogai vieningai tvirtina, kad mokyklose egzistuoja agresyvaus elgesio problema.

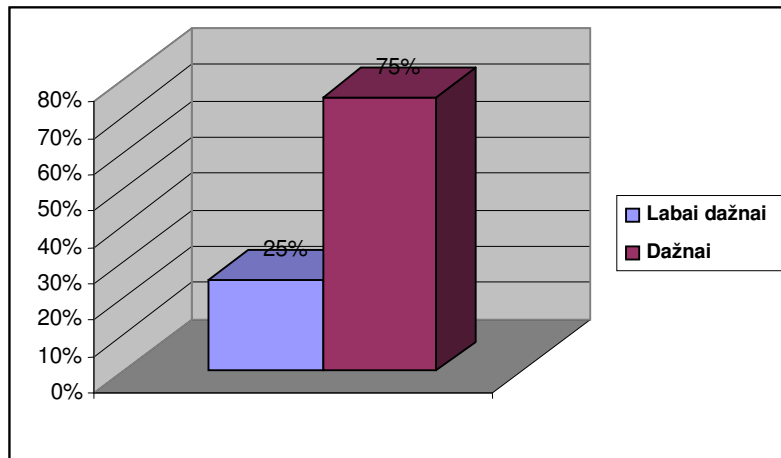
Kaip ir visoje visuomenėje, taip ir mokykloje vyksta nemažai konfliktų. Moksleiviai (paaugliai) ir mokytojai nesutaria dėl įvairių dalykų: pažymio, pastabų, reikalavimų. Tuomet ir atsiranda agresyvaus elgesio problema. L. Rupšienės (2000) teigimu, agresyviai, asocialiai mokykloje besielgiantys moksleiviai erzina mokytojus, trukdo jiems vesti pamokas, savo elgsena nuteikia pedagogus prieš save. Ar dažnai moksleiviai elgiasi agresyviai su mokytojais, matyti iš 8 paveikslo.

8 pav. Moksleivių agresyvaus elgesio dažnumas su mokytojais

Net 70 % mokytojų teigia, kad moksleiviai mokykloje su mokytojais agresyvūs dažnai, 15 % mano, kad ugdytiniai agresyvūs būna labai dažnai, o dar tiek pat sako, kad jų agresyvumą patiria retai. Reikia atkreipti dėmesį, kad nebuvo nė vieno respondento, kuris būtų teigęs, jog mokykloje agresyvaus elgesio iš moksleivių nepatiria. Tai dar kartą patvirtina mintį, jog agresyvumas mokykloje egzistuoja.

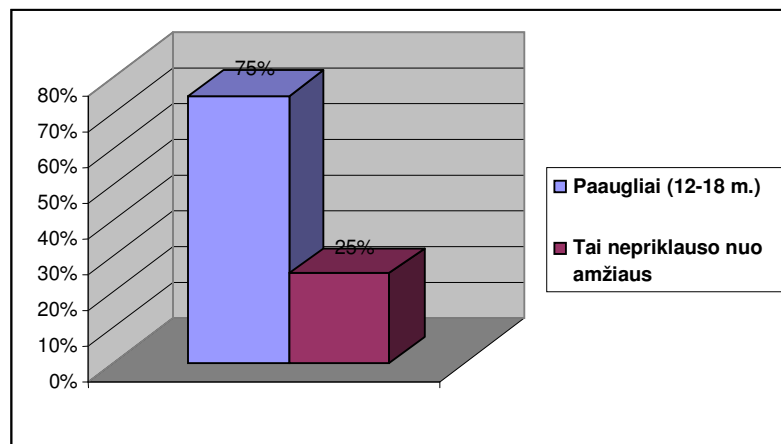
Stebėdami savo ugdytinių elgesį pamokų, pertraukų, įvairių renginių, ekskursijų metu, mokytojai neretai pastebi jų agresyvumą tarpusavyje. Mokytojams anketoje buvo pateikti 4 atsakymų variantai (žr. 1 priedas), bet atsakymus jie pasirinko tik du. Tai atsispindi 10 paveiksle.

9 pav. Moksleivių agresyvaus elgesio tarpusavyje dažnumas

Atsakymai rodo, kad moksleiviai su klasės draugais elgiasi agresyviai dažnai (75 %). Labai dažnai taip elgiasi, mokytojų nuomone, maždaug ketvirtadalis mokinių.

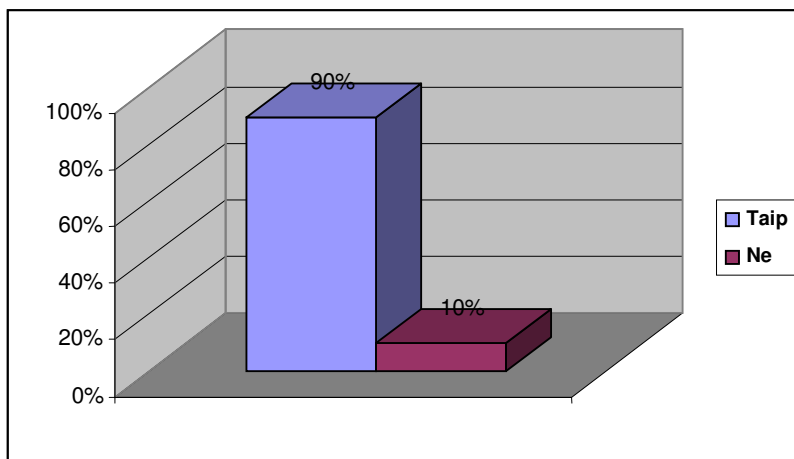
Didžioji respondentų dalis yra viduriniųjų klasių mokytojai, jie dažniausiai susiduria su paaugliais, juos geriau pažįsta, turi progos stebėti jų elgesį, su jais bendrauti. Tai galėjo įtakoti 10 paveiksle esančius atsakymus, nors tai tik patvirtina nagrinėtos literatūros teiginius, kad agresyviausi yra paaugliai.

10 pav. Mokytojų nuomone, dažniausiai agresyviai mokykloje elgiasi

Iš paveikslo matyti, kad pedagogai mano, jog paaugliams labiau nei kito amžiaus vaikams būdingas agresyvumas. Tam įtakos turi jų pereinamasis amžius iš vaikystės į suaugusiųjų pasaulį. Jie ieško tapatumo, stengiasi įtvirtinti savo vietą tarp bendraamžių, maištauja, nori įrodyti savarankiškumą, todėl dažnai pradeda maištauti (Žukauskienė, 2002), siekius mėgina įgyvendinti agresyviu elgesiu.

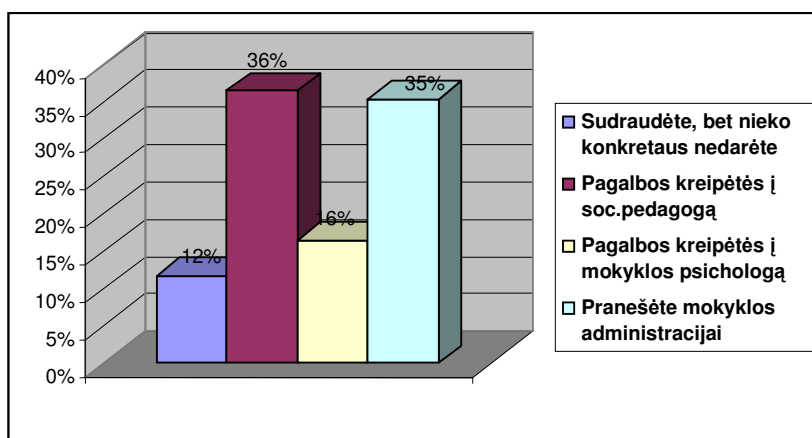
Mokytojams mokykloje dažnai tenka patirti žodinę savo ugdytinių agresiją. Tai rodo 11 paveikslo duomenys.

11 pav. Mokytojai, asmeniškai patyrę agresiją mokykloje

Kiekvienuose santykiuose gali kilti konfliktų, todėl didžioji dalis pedagogų (90 %) teigia, jog yra patyrę agresyvų moksleivių elgesį. Tik 10 % to išvengę.

Mokytojai nėra abejingi savo ugdytinių elgesiui. Jiems rūpi ne tik mokyti moksleivius savo dalyko, bet ir formuoti jų moralines vertybes, kurti palankius tarpusavio santykius. Todėl pastebėti blogai besielgiančius moksleivius, reaguoti į jų netinkamą elgesį jaučia pareigą visi pedagogai. Kiekvienas skirtingai sprendžia moksleivių agresyvaus elgesio apraiškas arba renkasi kelis sprendimo būdus, atsižvelgdamas į susidariusią situaciją. Tai rodo 12 paveikslas.

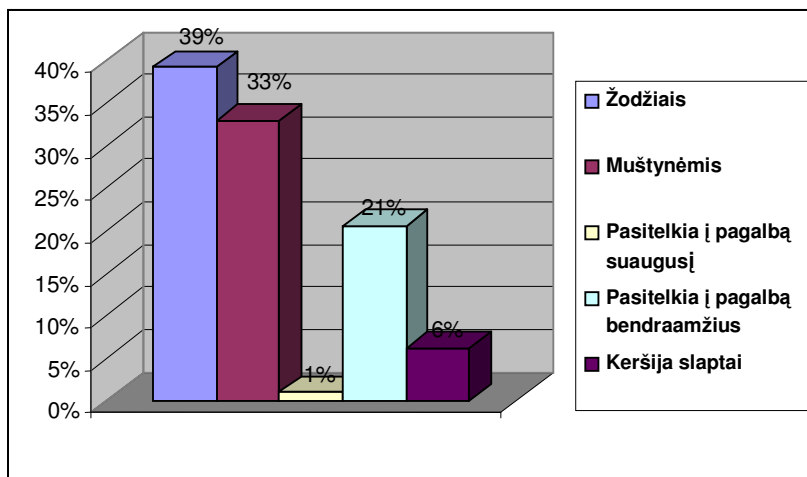
12 pav. Mokytojų reakcija į agresyviai besielgiančius moksleivius

Nebuvo nė vieno respondento, kuris būtų teigęs, jog visiškai nekreipė dėmesio į agresyviai besielgiančius mokinius ar nusišalino nuo jų problemų. Daugiausia mokytojų (36 %) kreipėsi į

socialinį (-ę) pedagogą (-ę), kuris (-i) mokykloje dažnai sprendžia moksleivių tarpusavio santykius. Nemaža dalis (35 %) kreipėsi į mokyklos administraciją, nes ji turi daugiau galimybių spręsti tokio elgesio problemas ir priimti vienokius ar kitokius sprendimus. Kai kurie pedagogai kreipėsi į mokyklos psichologą, o likusi dalis sudraudė mokinius, bet nieko konkretaus nedarė. Jeigu mokytojas yra autoritetas moksleiviams, tuomet pakanka ir jo žodžio, kad mokiniai pakeistų savo elgesį. Mokytojai teigia, kad imasi ir kitokių priemonių, norėdami nuraminti moksleivius. Jie pranešė telefonu tėvams, iškvietė juos į mokyklą, aiškinosi individualiai agresyvaus elgesio priežastis, įrašė pastabą į pažymių knygelę.

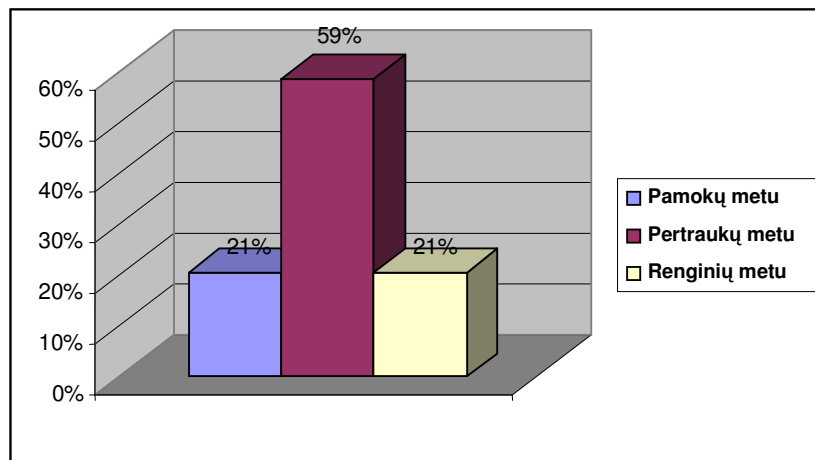
Lenkų mokslininko I. Konopnickio (Šuškevič, 2004) teigimu, dažniausiai moksleivių agresyvumas pasireiškia žodiniiais išpuoliais, barniais, grasinimais, keiksmažodžiais, hiperkritika, piktybišku šmeižtu, svetimų daiktų naikinimu, pykčio priepuoliais su riksmu, kojų stuksenimu, durų trankymu. Respondentų nuomonė ryškėja 13 paveiksle.

13 pav. Mokytojų nurodyti, moksleivių tarpusavio konfliktų sprendimo būdai

Pasak mokytojų, daugiausia (39 %) moksleivių konfliktus sprendžia žodžiais: prasivardžiuoja, plūstasi, šaukia, kai kurie aiškinasi taikiai, kiek mažiau (33 %) mokinių savo problemas bando spręsti muštynėmis. Nemaža dalis (21 %) paauglių pasitelkia į pagalbą bendraamžius, klasės draugus. Kai kurie, bijodami tiesioginio susidūrimo su priešininkais, keršija slapta, o nedidelė dalis kviečiasi į pagalbą suaugusius, tikėdamiesi, kad šie padės nugalėti.

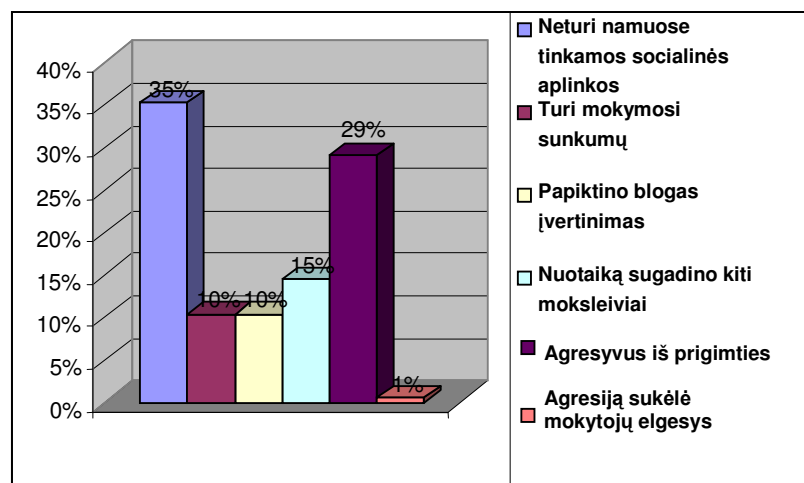
Moksleiviai agresyviai elgiasi gana dažnai: pasijutę įžeisti, pažeminti, įskaudinti, norėdami įskaudinti kitus, pademonstruoti savo galią. Tą jie daro įvairioje aplinkoje ir įvairiu metu. Apie tai liudija 14 paveikslo duomenys.

14 pav. **Laikas, kuomet moksleiviai dažniausiai konfliktuoja tarpusavyje**

Dažniausiai (59 %), anot mokytojų, moksleiviai tarpusavyje agresyviai elgiasi pertraukų metu, kai neįaučia mokytojų kontrolės ar priežiūros. Kai kada mokytojai agresyvų elgesį pastebi ir pamokoje ar renginių metu.

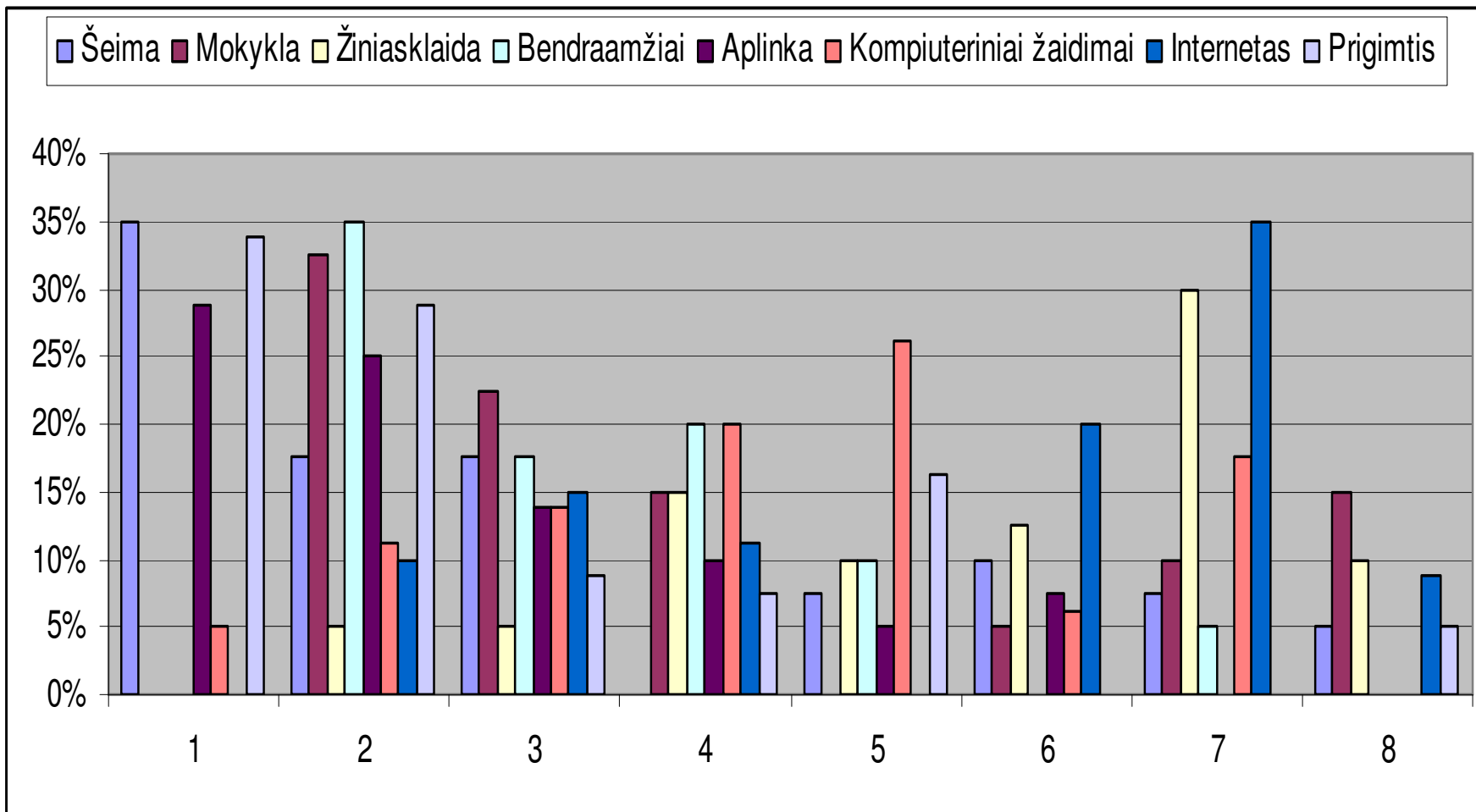
Teorinėje dalyje aptarta, kad žmogaus agresiją mokslininkai nuodugniai tyrinėjo, ieškojo atsakymo į klausimą, ar ji įgimta, susijusi su harmoniniais veiksniais, ar išmokta. Kaip jau minėta anksčiau, Myers (2000) teigia, kad vaikas agresyvaus elgesio gali išmokti jau ankstyvame amžiuje, vėliau šis elgesys vystosi ir ima reikštis naujomis aplinkybėmis. Negalima atmesti nuomonės, kad paauglių agresijai įtaką daro nepakankama ir nevisavertė jų socialinę aplinką pasiekianti informacija. Be to, R. Žukauskienės (1999) nuomone, agresyvus elgesys priklauso ir nuo tam tikrų socialinių sąlygų (šeimų sudėtis, pajamos ir kt.) Taigi visi šie veiksniai gali būti agresyvaus elgesio prielaidos. 15 paveikslo duomenys patvirtina mokslininkų nuomonę.

15 pav. **Mokytojų nurodytos moksleivių agresyvumo priežastys**

Respondentų nuomone, agresyviai elgesiui daugiausia (35 %) įtakos turi tinkamos socialinės aplinkos namuose nebuvimas. Kaip teigia V. Motiejūnas, „darni šeima yra svarbiausia plotmė tinkamai vaiko socializacijai, tačiau šeima yra ir pirmas institutas, galintis paskatinti nusikalstamo elgesio užuomazgas“. Taip pat daug (29 %) pedagogų galvoja, kad moksleiviai būna agresyvūs iš prigimties. Daliai mokinių nuotaiką sugadina kiti moksleiviai ir todėl jie elgiasi agresyviai. Nedidelė dalis (10 %) mokytojų mano, kad agresyviai mokiniai elgiasi dėl to, kad turi mokymosi sunkumų ar būna blogai įvertinti. L. Rupšienės (2000) teigimu, mokytojai mažina pažymius blogai besielgiantiems moksleiviams, neretai dar pasitaiko ir tokių atvejų, kai be jokio žinių patikrinimo netinkamai besielgiančiam mokiniui rašomas vienetasis ar dvejetainis. Taigi blogai besielgdamas, moksleivis provokuoja mokytojų neigiamą nuostatą savo atžvilgiu ir tuo dar labiau sumažina akademinės sėkmės galimybes, be to, gautas blogas pažymys dar labiau skatina jį būti agresyvu. Mokytojai teigia, kad kartais agresyvus elgesys moksleiviams teikia malonumą, pasitikėjimą savimi.

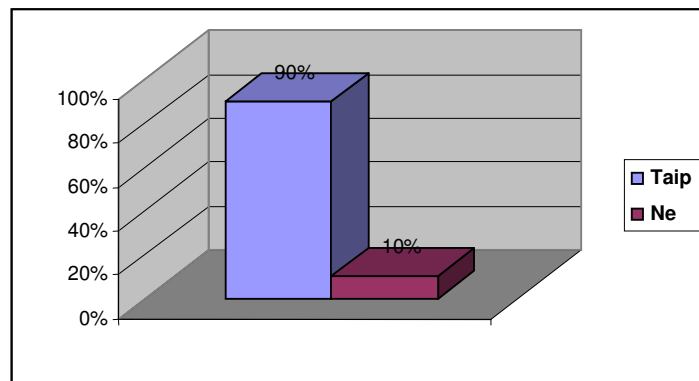
Agresyvaus elgesio priežasčių iki galo išaiškinti neįmanoma, kadangi jos negali būti kildinamos vien iš biologinių, psichologinių ir (arba) socialinių veiksnių. Jos tik papildo viena kitą. Humanistinė psichologija teigia, kad žmogus turi įgimtą poreikį kurti, o ne griauti, tad žmogaus agresyvaus elgesio priežasčių turime ieškoti aplinkoje. Agresiją, anot A. Banduros (1973) gali skatinti kiti asmenys (provokacinė situacija), asmeninės savybės, stresai, filmai, padidėjęs fiziologinis jautrumas. Tuomet būdinga labai greita reakcija į grėsmingą, priešišką arba gąsdinančią aplinką. Individą veikia daugybė veiksnių – tai šeima, mokykla, žiniasklaida, draugai bei pačios asmenybės individualios savybės. 16 paveiksle pateikti duomenys, kas, pedagogų nuomone, labiausiai įtakoja agresyvumą.

16 pav. Mokytojų nurodyti labiausiai moksleivių agresyvumą įtakojantys veiksniai

Mokytojų nuomone, didžiausią įtaką moksleivių agresyvumui turi šeima, bendraamžiai ir internetas. Beveik tokia pat reikšminga ir mokykla bei žiniasklaida, ir kompiuteriniai žaidimai. Respondentai motyvuoja agresyvumo priežasčių surangavimą, teigdami, kad dauguma tėvų nusišalinę nuo savo vaikų auklėjimo, be to, neigiamai veikia televizijos filmai, internetas. Mokytojai mano, kad pilnose, darniose šeimose, kur tėvai rūpinasi vaikais, agresijos pasireiškimų pasitaiko labai retai.

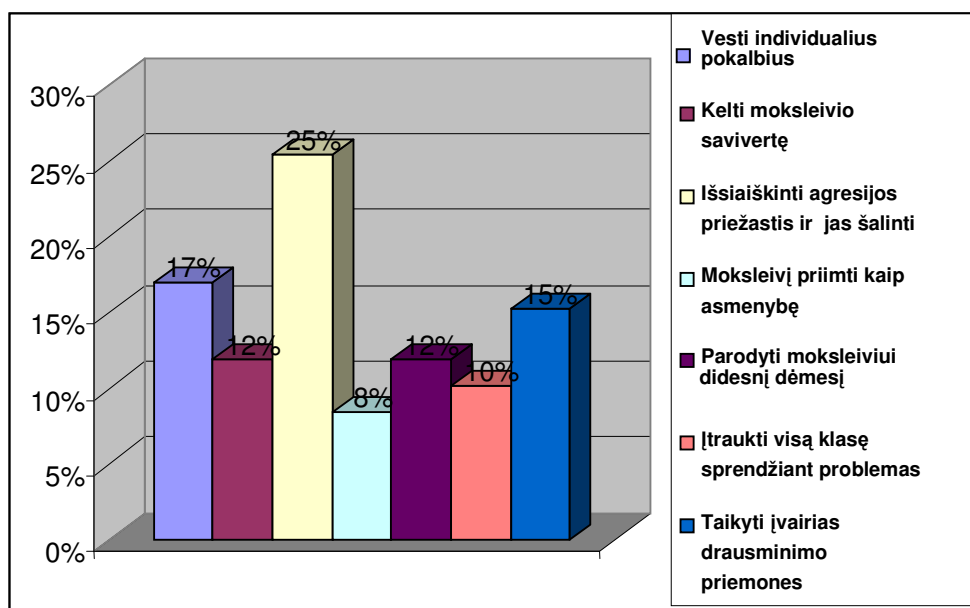
Apskritai žmogaus elgesį yra sunku pakeisti, jeigu jis pats to nenori. Agresyvus moksleivis dažniausiai agresiją naudoja savo tikslams įgyvendinti, todėl jam daryti įtaką ypač sunku. Tačiau taikant tinkamas pedagogines priemones, rezultatų pasiekti įmanoma. 17 paveiksle išryškėja pedagogų nuomonė apie poveikį agresyviam moksleiviui.

17 pav. Mokytojų nuomonė apie poveikį agresyviam elgesiui

Galima teigti, kad dauguma pedagogų mano, jog vis dėlto moksleivio elgesį pakeisti įmanoma, tik nedidelei daliai atrodo, kad mokytojai moksleiviams įtakos neturi.

Pedagoginėje - psichologinėje literatūroje aprašomi darbo su ugdytiniais metodai ir būdai. Norėdami daryti įtaką moksleiviams, keisti jų tarpusavio santykius, mažinti agresyvumą, mokytojai stengiasi taikyti įvairias priemones, kad pasiektų teigiamą rezultatą. Respondentų požiūris į mokyklos vaidmenį agresyvaus elgesio mažinimui atsispindi 18 paveiksle.

18 pav. Mokytojų nurodyti moksleivių agresyvaus elgesio keitimo būdai

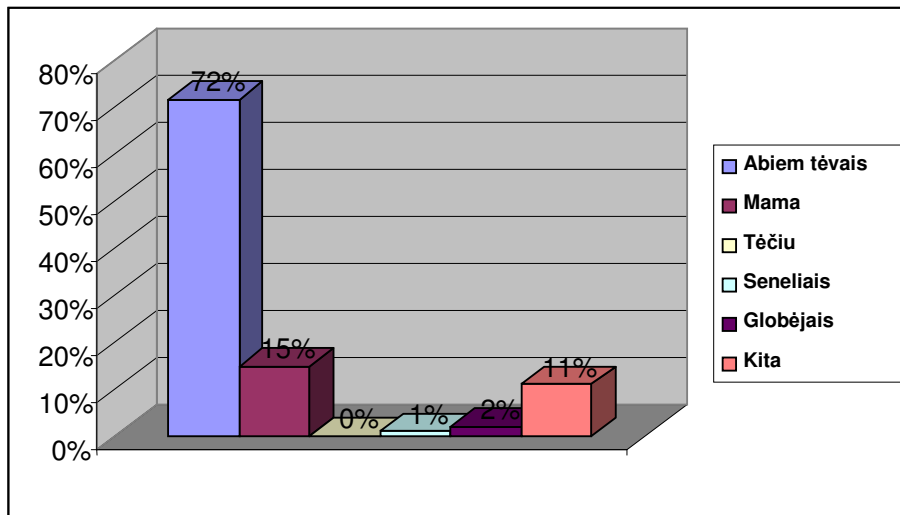
Iš paveikslo matyti, kad dažniausiai (25 %) mokytojai stengiasi išsiaiškinti agresijos priežastis ir jas šalinti, veda individualius pokalbius, taiko įvairias drausminimo priemones, dalis (12 %) mokytojų kelia mokinių savivertę, parodo moksleiviui didesnę dėmesį, kai kurie (10 %) pedagogai įtraukia visą klasę, sprenddami su agresija susijusias problemas, likusi dalis (8 %) mokytojų moksleivį priima kaip asmenybę. Kadangi jau 16 paveiksle matėme, jog respondentų nuomone, agresyvių moksleivių elgesį labiausiai įtakoja šeima, todėl norint keisti netinkamą elgesį, pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į moksleivio artimiausią aplinką, todėl sprendžiant šią problemą reikia stiprinti ryšį tėvai - mokykla, taip pat šviesti tėvus įvairiais auklėjimo klausimais. Galima teigti, kad mokytojams rūpi tinkamas moksleivių elgesys ir agresijos mažinimas ir (ar) šalinimas.

Respondentai teigia, kad agresyvaus elgesio problema mokyklose sprendžiama, vedant individualius pokalbius su moksleiviais, pokalbius su tėvais, dalyvaujant kartu mokyklos socialinei pedagogei ir psichologei, mokiniai išpėjami, jų elgesys svarstomas direktijos posėdžiuose, apie juos kaupiama medžiaga pas soc. pedagogę. Skiriamos įvairios nuobaudos: pastabos į pažymių knygele, nušalinimas nuo pamokų. Mokyklose steigiamos prevencinės komisijos, kurios numato darbą su konfliktiško elgesio mokiniais.

2. 3. Moksleivių anketos analizė

Paauglystės amžiuje jaunuoliams namai ir šeima turi didelės įtakos. Nepaisant to, kad šiuo laikotarpiu jie atmeta autoritetus, ieško savo tapatumo ir stengiasi jį įrodyti, namų įtaka jiems išlieka

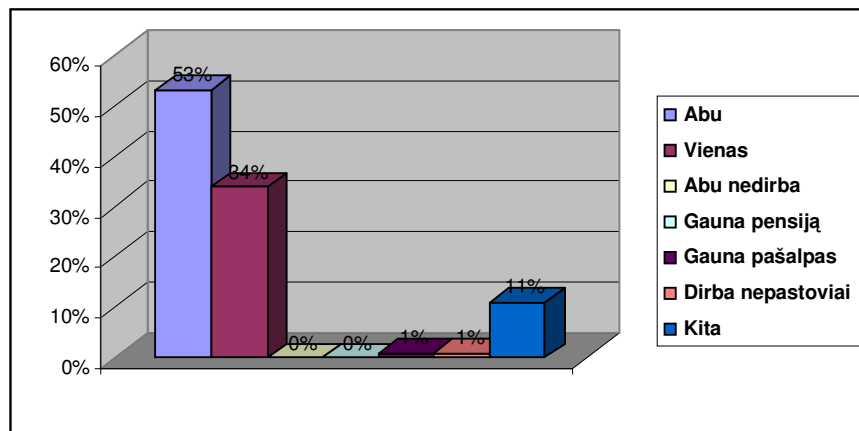
svarbi. Taigi nuo šeimos, žmonių, su kuriais kartu gyvena, priklauso ir tai, kiek laimingas, saugus ir patenkintas ar nelaimingas ir agresyvus bus jų vaikas. 19 paveiksle pateikti duomenys, atspindintys moksleivių šeimos sudėtį.

19 pav. Moksleivių šeimos sudėtis

Didžioji dalis (72 %) respondentų gyvena su tėvais, pilnose šeimose. Kaip teigiama psichologinėje literatūroje, tokie vaikai namuose turėtų jaustis gerai. Tai, be abejo, sąlygoja tėvų tarpusavio santykiai, bendravimo su vaikais ypatumai. Apie ketvirtadalis paauglių gyvena tik su mama, pora - tik su tėčiu ir dar keletas mokinių - su seneliais. Kai kurie (11 %) paaugliai gyvena su tėvais ir seneliais kartu.

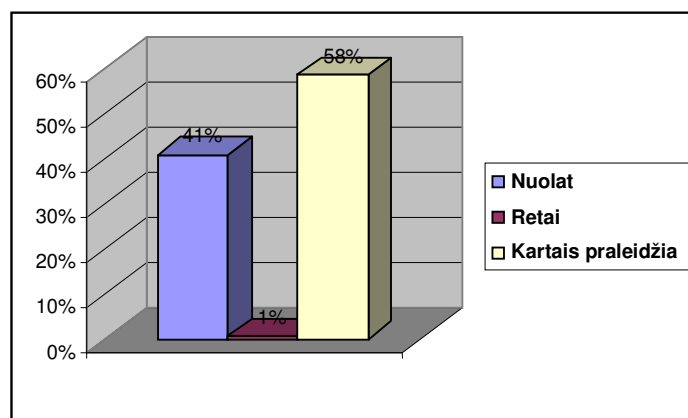
Darbe buvo minėta, kad didelės įtakos paaugliams turi socialiniai veiksniai. Nedarbas, menkas uždarbis lemia nuolatinį lėšų stygių, kartu turi įtakos paauglių savijautai ir savivertei. Jie būna ne tik nepatenkinti ar blogos nuotaikos, bet ir darosi pikti, agresyvūs. 20 paveikslo duomenys rodo šeimų socialinę padėtį.

20 pav. Moksleivių šeimų socialinė padėtis

Didesnės dalies (53 %) mokinių tėvai dirba abu, tad galima daryti išvadą, kad vaikai yra aprūpinti būtiniais dalykais, šeimose nėra nuolatinės įtampos dėl jaučiamo pinigų stygiaus. Beveik pusės respondentų šeimose dirba tik vienas asmuo, nedidelės dalies išvis nedirba, dirba nepastoviai, gauna pensiją ar pašalpą. Tokiose šeimose gali būti jaučiamas lėšų trūkumas, nepasitenkinimas, kuris kelia paauglių irzlumą, net agresyvumą.

Mokinių elgesį sąlygoja ir tai, kaip jie geba laikytis mokinių elgesio taisyklių, ar yra pažangūs, stropūs, ar geras jų lankomumas. 21 paveiksle išryškėja respondentų pamokų lankomumas.

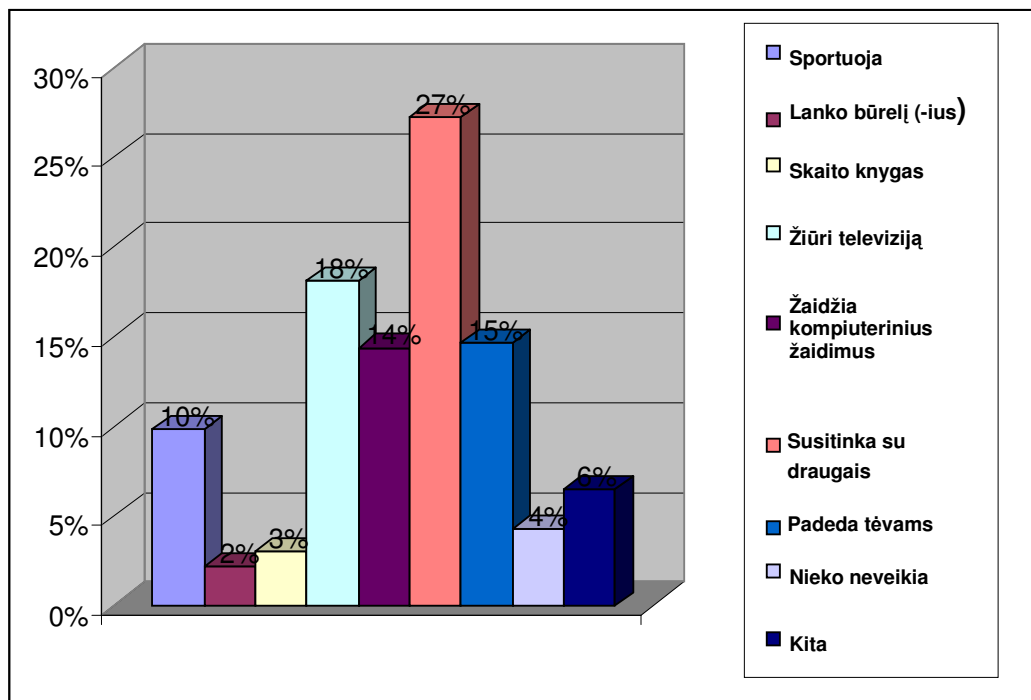
21 pav. Moksleivių pamokų lankomumas

Iš paveikslo matyti, kad daugiausia (58 %) yra moksleivių, kurie pamokas kartais praleidžia. Tam dažniausiai yra objektyvių priežasčių, kurias pateisina tėvai ar gydytojai. Maža dalis (1 %) pamokas praleidžia retai dėl itin svarbių priežasčių. 41 % mokinių pamokas praleidžia nuolat. Galima daryti išvadą, kad nuolatinis pamokų nelankymas turi įtakos ne tik pažangumui, bet ir

elgesiui. Dažniausiai tos pamokos nepateisinamos, tėvai nė nežino, kad jų vaikai nelanko mokyklos, o laiką leidžia interneto svetainėse, kavinėse ar pan.

Kuo daugiau paaugliai užsiėmę, tuo mažiau laiko jiems lieka netinkamam elgesiui. Todėl anketoje buvo pateiktas klausimas, ką mokiniai veikia laisvalaikiu. Atsakymai matomi 22 paveiksle.

22 pav. Moksleivių laisvalaikio praleidimo būdai

Didžiausia dalis (27 %) respondentų laisvalaikiu susitinka su draugais. Negalima vienareikšmiškai vertinti tokios laisvalaikio praleidimo formos. Priklauso nuo to, kokie jų interesai, bendra veikla. Draugai, be abejonės, šiame amžiaus tarpsnyje turi įtakos požiūrio formavimuisi, pozityvių ar negatyvių vertybių pasirinkimui. Pasak N. Anikejevos (1988), klasėje paauglys priklauso nuo kitų grupės narių, jų požiūrio, tikslų, siekių, priimtinių vertybių. Labai svarbu, kaip, kokiais būdais paaugliai klasėje sąveikauja, bendrauja, nes pagal tai susidaro teigiama ar neigiama atmosfera. Iš klasės tokia atmosfera persikelia ir į namus.

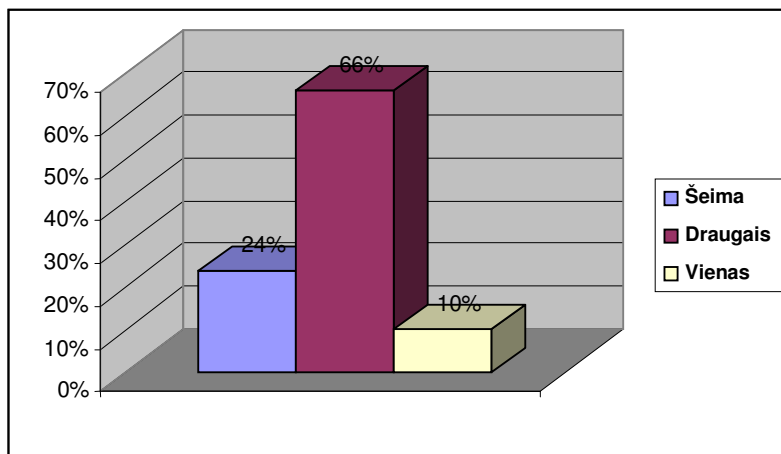
Nemažai (18 %) respondentų laisvalaikį leidžia pasyviai, žiūrėdami televizorių. Mėgstamiausios jų televizijos laidos yra „Nomedas“, „TV 3 pagalba“, „Pagalba SOS“, „Nuo ...Iki“, „Pakeleiviai“, „Myli, nemyli“, „Srovės“, „Okna“. Daugelis mokinių pamini, kad žiūri įvairius serialus, detektyvinius, „muilo operas“, komedijas. Kai kurie domisi sportu ir stebi krepšinio varžybas, kai kurie žiūri muzikinius kanalus. Taigi Tv laidų pasirinkimas labai įvairus.

Kita dalis (15 %) respondentų laisvalaikiu padeda tėvams dirbti namuose, sode, kieme. Beveik tiek pat – žaidžia kompiuterinius žaidimus, kurie dažniausiai yra smurtinio pobūdžio.

Daugiausiai jie pamini Counter-Strike, WarCraft III, LineAge II, World Of WarCraft. Kompiuteris kaip naujos informacijos ar naujų pažinčių priemonė beveik nenaudojama.

Dalis moksleivių sportuoja. 6 % rinkosi atsakymo variantą „kita“ ir įrašė, kad laisvalaikiu eina į šokius, klubus, filmus, vakarėlius. 4 % neveikia nieko, ir tik maža dalis – 3 % laisvalaikiu skaito knygas.

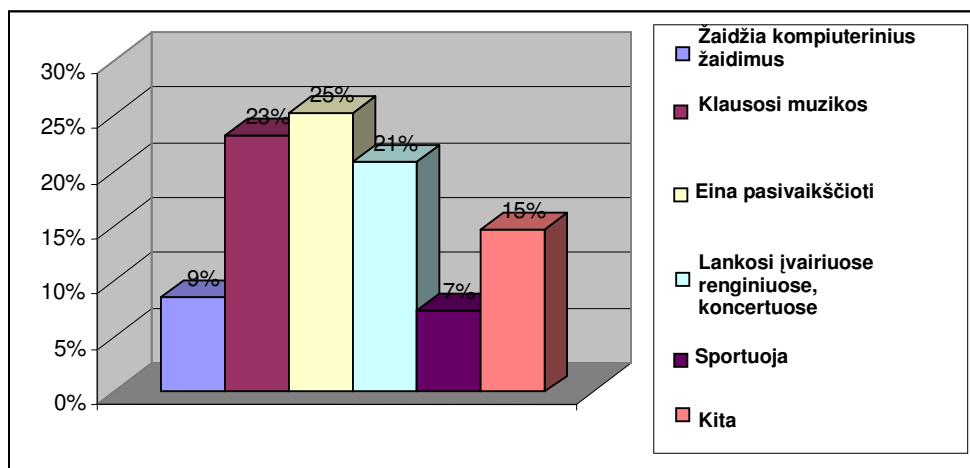
Jau 22 paveiksle buvo matyti, kad mieliausiai laisvalaikiu paaugliai susitinka su draugais. Tai dar kartą patvirtina ir 23 paveikslo duomenys.

23 pav. Moksleivių laisvalaikio leidimo draugija

Kaip matyti iš 23 paveikslo, laisvalaikį su draugais leidžia net 66 % respondentų. Iš to galima spręsti, kad taip jiems yra smagiausia. Daug mažesnė dalis – 24 % dažniausiai laisvalaikiu būna su tėvais, o 10 % jį leidžia vieni. Galima daryti išvadą, kad respondentai laisvalaikio praleidimo formą renkasi pagal interesus ir poreikius.

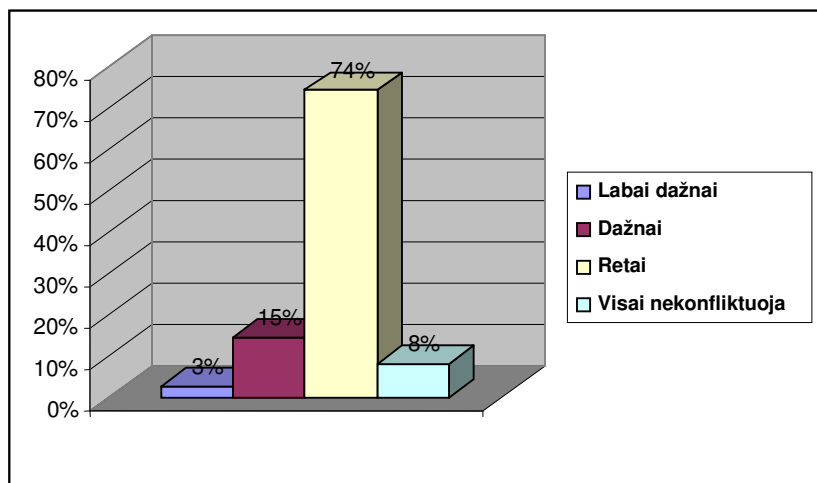
Iš eilės į du anketos klausimus atsakydami respondentai teigė, kad daugiausia laiko ir dėmesio jie skiria draugams. 24 paveiksle atsispindi, kaip su draugais jie leidžia laisvalaikį.

24 pav. Moksleivių veikla su draugais laisvalaikiu

Kaip matyti iš 24 paveikslo, paaugliai su draugais dažniausiai eina pasivaikščioti, beveik tiek pat kartu su draugais klausosi muzikos, kiek mažiau respondentų lankosi įvairiuose renginiuose, koncertuose, 9 % kartu žaidžia kompiuterinius žaidimus. Taip pat su draugais eina į kompiuterines arba kviečiasi juos ateiti į namus. Nedaugelis paauglių kartu sportuoja. Nemaža dalis (15 %) rinkosi atsakymą „kita“ ir teigė, kad jie kartu su draugais rengia vakarėlius ir įvairius pasilinksminimus. Iš atsakymų galima daryti išvadą, kad mokiniai savo laisvalaikį su draugais moka organizuoti ir randa įvairių užimtumo formų.

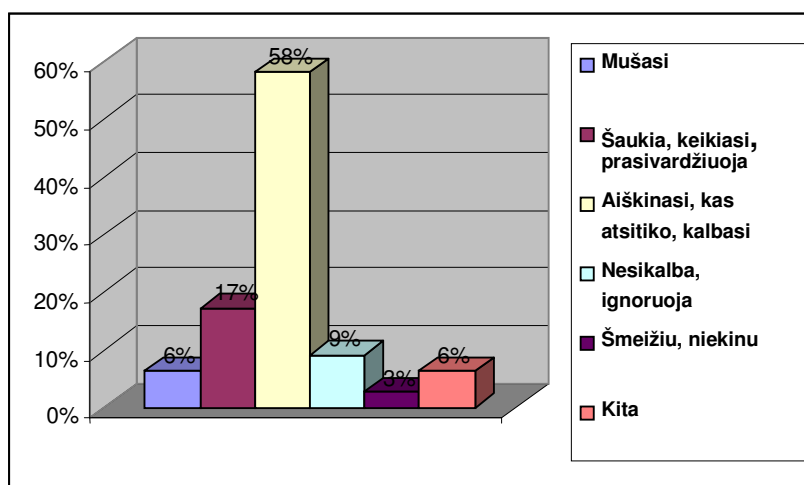
Kadangi daugiausia laisvalaikio paaugliai praleidžia vieni su kitais, natūralu, kad jie neišvengia ir konfliktų. Kaip dažnai jie konfliktuoja, priklauso nuo individualių charakterio savybių, interesų, požiūrio į daugelį dalykų. 25 paveiksle atsispindi konfliktų dažnumas.

25 pav. Moksleivių konfliktų dažnumas tarpusavyje

Kaip matyti iš 25 paveikslo, paaugliai teigia, kad su bendraamžiais daugelis konfliktuoja retai, dažnai konfliktų neišvengia nedidelė dalis mokinių, visai nekonfliktuoja 8 % mokinių, o labai dažnai - 3 %. Iš atsakymų galima spręsti, kad respondentai nėra labai konfliktiški moksleiviai, nors nesutarimų ir neišvengia, tačiau kaip matėme anksčiau (9 pav.) mokytojų nuomonė šiuo klausimu visiškai kitokia.

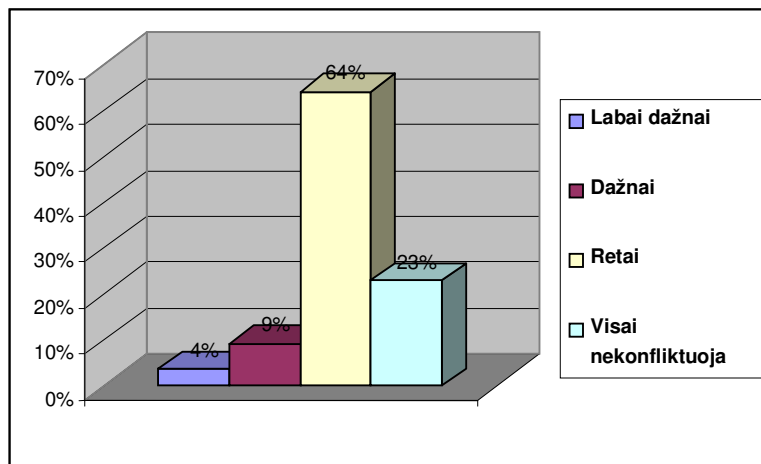
Konfliktuodami paaugliai renkasi visokius būdus savo emocijoms išreikšti. Tai vėlgi daugiausia sąlygoja jų charakteris, temperamentas, aplinkybės, kuriomis tas konfliktas vyksta. Mokinių reakcija susipykus su draugais išryškėja 26 paveiksle.

26 pav. Moksleivių elgesys susipykus su draugais

Kaip matyti iš 26 paveikslo, didžiausia dalis moksleivių (58 %) susipykę bando aiškintis priežastis, kalbėtis ir rasti išeitį. Kiti (17 %), agresyvesni paaugliai, šaukia, keikiasi, prasivardžiuoja. Mažesnė dalis (9 %) išvis nusišuka nuo savo oponentų, juos ignoruoja, su jais nesikalba, taip, matyt, norėdami priversti juos pasijusti kaltais. Nedidelė dalis mokinių (6 %) yra agresyvūs - susipykę su draugais, jie mušasi. Keletas mokinių (3 %) draugus šmeižia ir niekina, norėdami sudaryti apie juos prastą nuomonę. Kai kurie mokiniai (6 %) rinkosi atsakymą „kita“, bet tiksliai nenurodė, ką jie daro, susipykę su draugais.

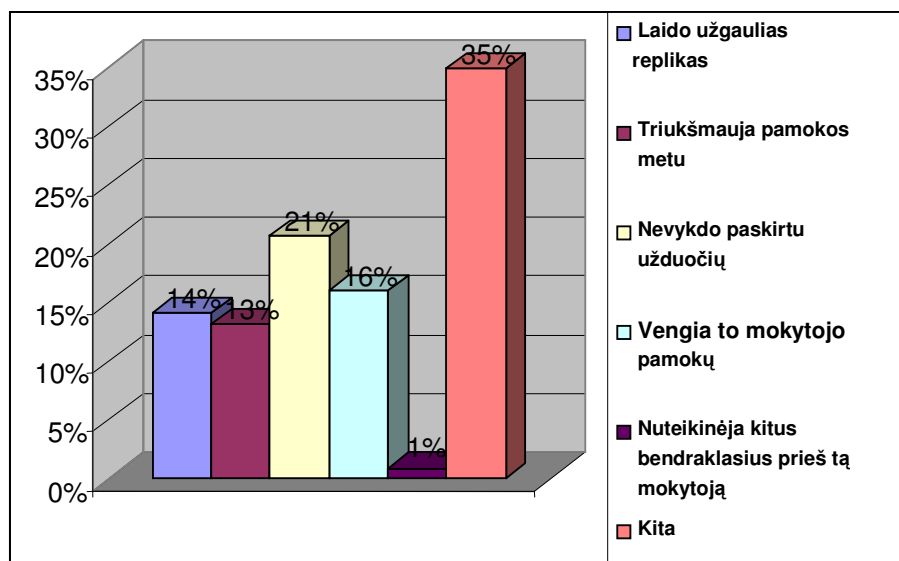
Kaip tvirtina mokytojai, taip ir mokiniai, kad pasitaiko jų tarpusavio konfliktų. Tik didžiausia mokytojų dalis (70 %) teigia, kad konfliktų pasitaiko dažnai, tuo tarpu mokinių nuomonė yra kitokia. Ji atsispindi 27 paveiksle.

27 pav. Moksleivių konfliktų dažnumas su mokytojais

Daugelio moksleivių (64 %) nuomone, su mokytojais jie konfliktuoja retai . Galbūt ne visada jie vienodai suvokia situaciją, todėl mokytojų nuomone tai konfliktas, o moksleivių - paprasčiausias nesusikalbėjimas. Nemaža dalis respondentų (23 %) teigia, kad su mokytojais visai nekonfliktuoja. 9 % moksleivių mano, kad konfliktuoja su pedagogais dažnai, 4 % galvoja, kad jie konfliktuoja labai dažnai. Keista, bet mokytojai nemano, kad apskritai yra nekonfliktuojančių mokinių.

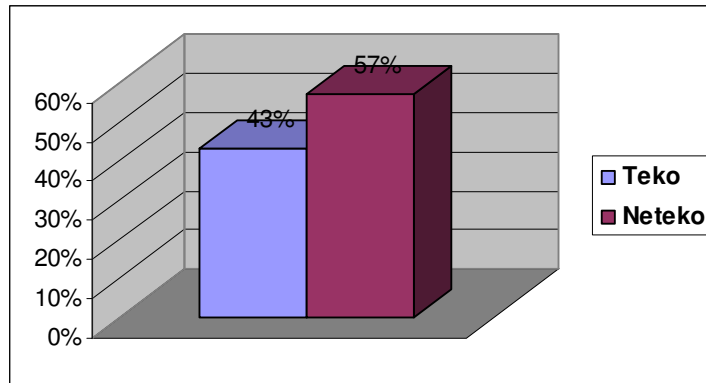
Konfliktuodami su mokytojais, moksleiviai elgiasi įvairiai. Tai priklauso vėlgi nuo paauglio asmeninių savybių. Jų elgesys atsispindi 28 paveiksle.

28 pav. Moksleivių elgesys konfliktuojant su mokytojais

Moksleiviai rinkosi po keletą atsakymų variantų. Iš jų aiškėja, kad dažniausiai (35 %) paaugliai ignoruoja mokytojų paliepiamus, atsikalba arba išvis pamokoje nekreipia dėmesio į mokytojų žodžius, mažesnė dalis (21 %) nevykdo paskirtų užduočių, pamokoje atsisako dirbti. Kai kurie (16 %) moksleiviai vengia mokytojo, su kuriuo konfliktuoja, pamokų. Tai susiję ir su jų pamokų praleidinėjimu. Dalis (14 %) paauglių laido užgaulias replikas, tikėdamiesi mokytoją išvesti iš kantrybės ir tokiu būdu atkeršyti už jų nuomone, neteisingą mokytojo elgesį. Šiek tiek mažiau (13 %) moksleivių triukšmauja pamokų metu, trukdydami dirbti ne tik mokytojui, bet ir klasės draugams. Visai nedidelė dalis (1 %) nuteikinėja kitus bendraklasius prieš tą mokytoją, šitaip galvodami įrodyti savo tiesas.

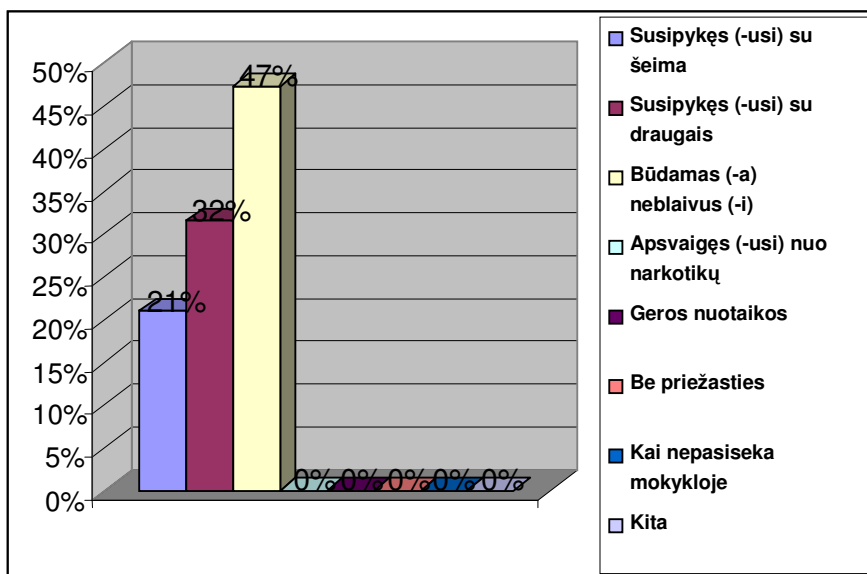
Respondentai, vertindami įvairias agresyvumo formas, apie savo elgesį mano kitaip. Iš jų atsakymų, apibendrinamų 29 paveiksle matyti, kad didžioji dalis patys mano, jog nėra agresyvūs.

29 pav. Moksleivių agresyvumo lygis

Daugiau kaip pusė respondentų (57 %) tvirtina, kad jiems netekę pasielgti agresyviai . 43 % prisipažįsta, kad agresyvaus elgesio atvejų pasitaikę.

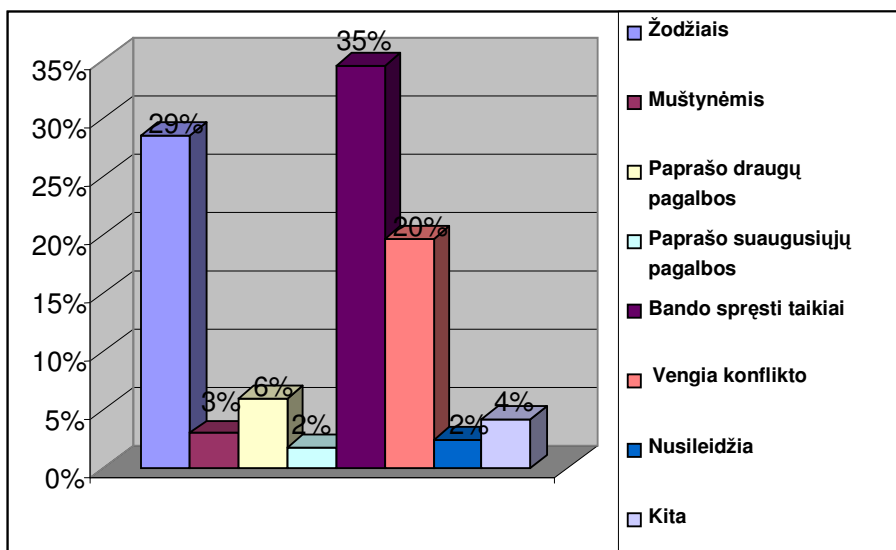
Agresyvaus elgesio priežastis atspindi 30 paveikslas.

30 pav. Moksleivių nurodytos agresyvaus elgesio priežastys

Dažniausiai (47 %) agresyviai paaugliai elgiasi, kai būna neblaivūs. Rečiau (32 %) – susipykę su draugais. Kai kada jų agresyvumą sukelia konfliktai su šeimos nariais. Paaugliai teigia, kad yra išprovokuojami agresyviai elgtis.

Susipykę su draugais, konfliktus moksleiviai sprendžia įvairiai. 31 paveiksle pateikiami duomenys atitinka 26 paveikslo duomenis.

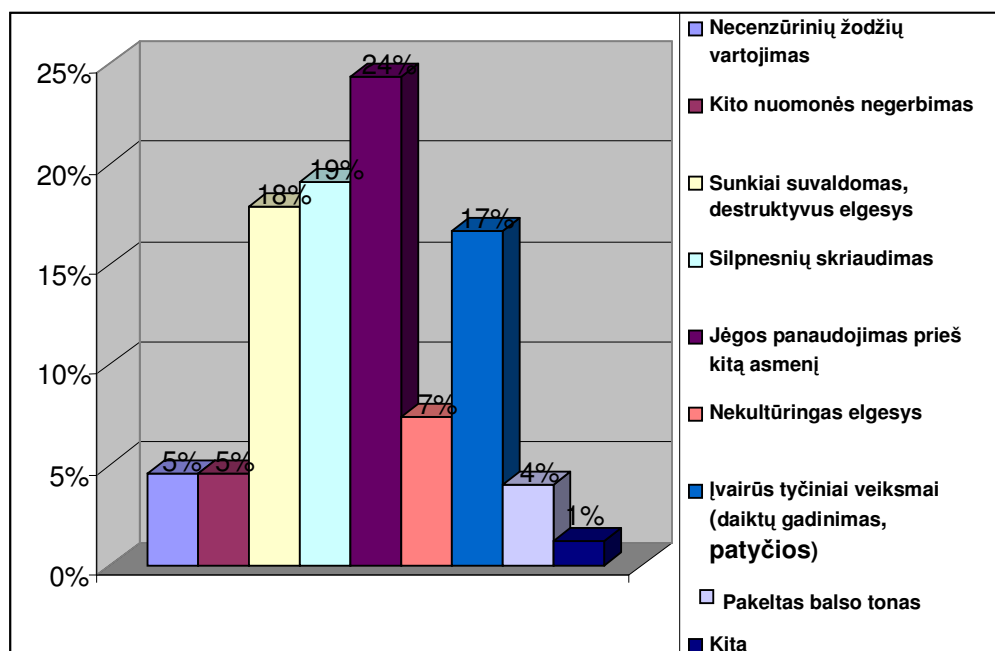

31 pav. Moksleivių tarpusavio konfliktų sprendimo būdai

Didžiausia dalis (35 %) respondentų konfliktus bando spręsti taikiai ir išsiaiškinti žodžiu, vengia konfliktų. Tai patvirtina ankstesnių klausimų atsakymus, kuriuose paaugliai teigia, kad nėra

agresyvūs ir konfliktuojantys. Kai kurie mokiniai prašo draugų pagalbos, tikėdamiesi, kad šie jiems padės atsilaikyti prieš oponentus. Dalis mokinių mano, kad reikia kreiptis į soc. pedagogę ar klasės vadovę. Kai kurie (3 %) paaugliai konfliktus sprendžia muštynėmis. Mažesnę dalis nusileidžia, o kai kurie kreipiasi pagalbos į suaugusius. Tai dažniausiai būna ne pedagogai, bet šeimos nariai.

Agresyvus elgesys – tai toks elgesys, kuris nukreiptas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę ir kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors žalą (tiek fizinę, tiek psichologinę) (Suslavičius, Valickas, 1999). Agresija dažniausiai apibūdinama, kaip bet koks priešiškas elgesys, kuriam būdingas įžūlus pranašumo demonstravimas ar net jėgos naudojimas kito žmogaus ar žmonių grupės atžvilgiu (Leliūgienė, 1997). Lenkų mokslininkas I. Konopnickis (Šuškevič, 2004) teigia, kad pagrindinis agresyvių deviantiškos elgsenos paauglių bruožas yra išpuoliai (agresija), kurių pagrindiniai požymiai nedraugiškumo (priešiškumo) parodymas ir skausmo sukėlimas sau ir kitam asmeniui. Kas yra agresyvus elgesys moksleivių nuomone, išryškėja 32 paveiksle.

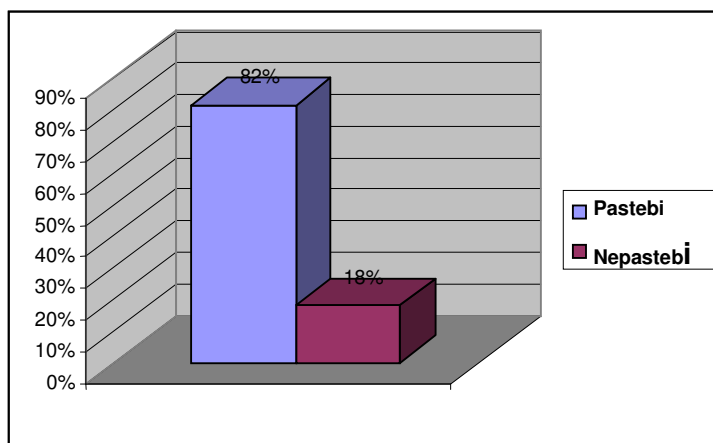
32 pav. Moksleivių agresyvaus elgesio samprata

Kaip matyti iš atsakymų, ir moksleiviai, ir mokytojai agresyviu elgesiu pirmiausia (24 %) laiko jėgos panaudojimą prieš kitą asmenį. Toliau jų nuomonė šiek tiek skiriasi, nors iš esmės požiūris panašus. Moksleiviai patiria nemažai smurto iš stipresnių už save, turbūt todėl antroje vietoje (19 %) atsiranda silpnųjų skriaudimas. Agresyviu elgesiu toliau jie įvardija sunkiai suvaldomą, destruktivų elgesį. Ne ką mažiau mano, kad agresyvumas yra ir įvairūs tyčiniai veiksmai. Nekultūringas elgesys, necenzūrinių žodžių vartojimas, kito nuomonės negerbimas,

pakeltas balso tonas atrodo įprasti ir nieko nestebinantys, todėl juos moksleiviai vertina kaip mažiau agresyvaus elgesio pasireiškimą. Kai kurie moksleiviai mano, jog visi išvardyti bruožai apibūdina agresyvų elgesį, todėl jie pasirinko atsakymą „kita“.

Moksleiviai agresyvų elgesį patiria kone kasdien, tačiau ne visi vienodai į jį reaguoja, todėl ne visada gali įvardyti agresyvumo apraiškas. Matyt, todėl jų nuomonė apie kitų bendraamžių agresyvų elgesį nevienoda. Tai matyti iš 33 paveikslo.

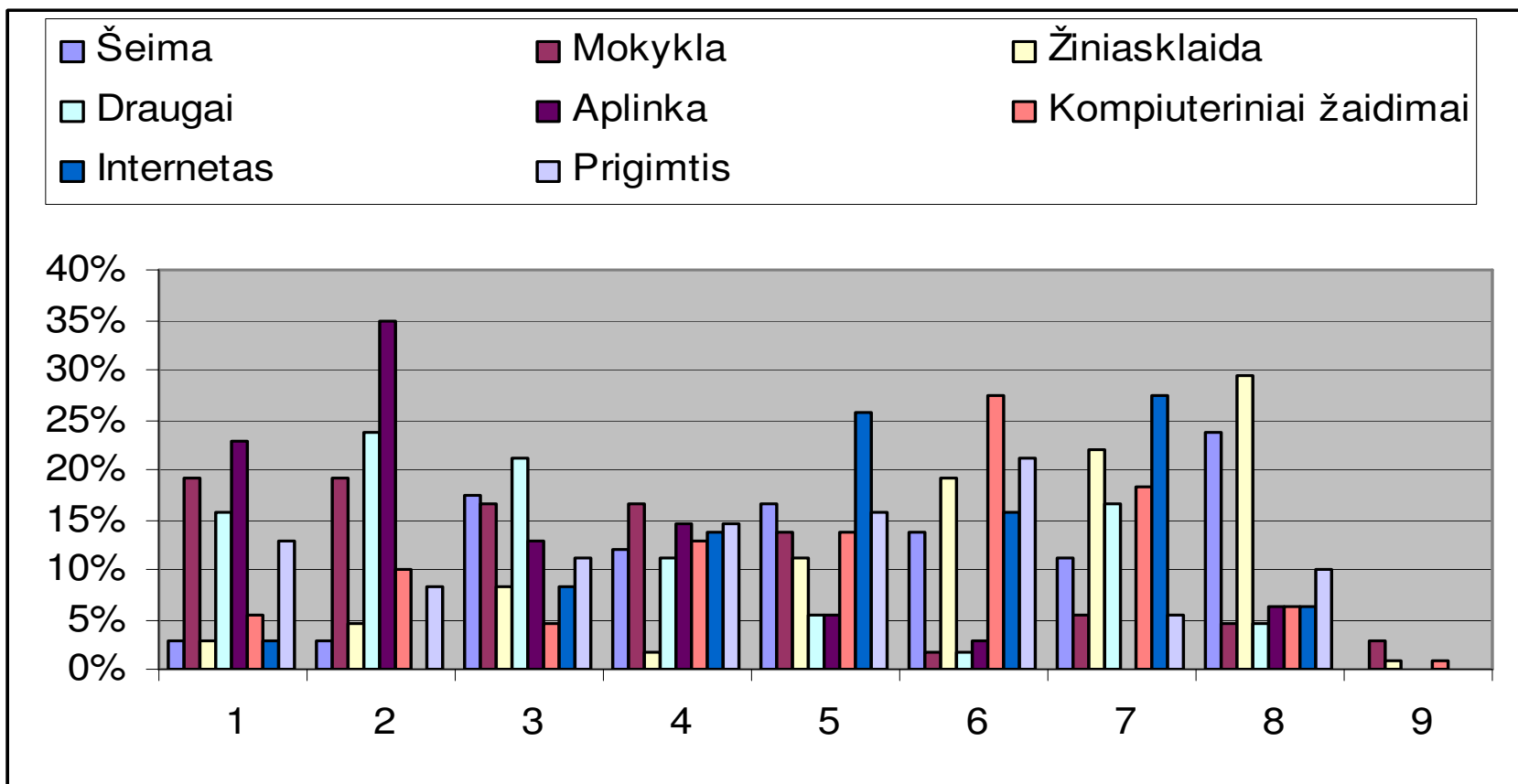

33 pav. Moksleivių agresyvaus elgesio vertinimas

Didesnė moksleivių dalis (82 %) agresyvų elgesį pastebi. Jie mano, kad agresyvus elgesys tyčiniu pasireiškia kabinėjimusi prie bendraamžių, prasivardžiovimu, užgauliojimu, tyčiojimusi, nuolatinio šaipymusi, kumščiovimusi, muštynėmis. Nedidelė (18 %) respondentų dalis teigia, kad tokio elgesio nepastebi. Galima daryti išvadą, kad jie nedalyvauja konfliktuose patys ir nėra įtraukiami kitų.

Agresiją šiuolaikinėje visuomenėje įtakoja daugybė veiksnių. G. Kviessienė (2003) teigia, kad žiniasklaida tampa itin galingu ir svarbiu vaiko socializacijos veiksniu. Informacijos pateikimo įvairovė ypač išsiskiria televizija, nes ji naudoja daug efektų, pritraukiančių dėmesį, sukeliančių įspūdį ir veikiančių itin įtaigiai. Smurtinių video žaidimų poveikis yra gal net didesnis negu smurtinių filmų ar televizijos programų. Kaip iš mokinių atsakymų paaiškėjo, nemaža jų dalis tokius žaidimus žaidžia. Žiūrėdami televiziją mes esame pasyvūs stebėtojai, o žaisdami - aktyvūs, nes žaidžiant susitapatinama su agresyviu herojumi (Valickas, 1997).

Negalima paaiškinti žmogaus agresyvaus elgesio vien prigimtimi. Reikia atsižvelgti ir į socialines - psichologines žmogaus gyvenimo bei veiklos sąlygas. Iš 34 paveikslo aiškėja mokinių nuomonė, kas labiausiai įtakoja agresiją.

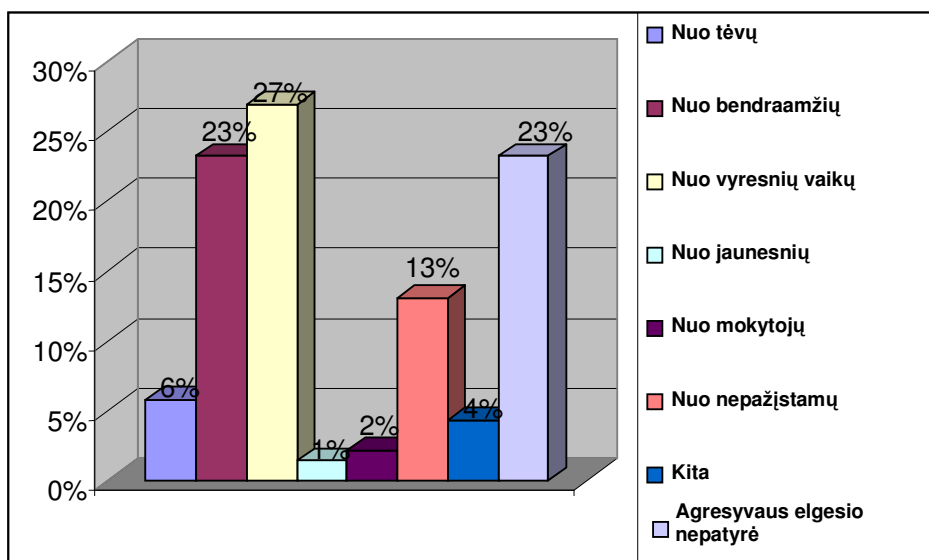

34 pav. Moksleivių nurodyti labiausiai asmenybės agresyvumą įtakoiantys veiksniai

Moksleivių manymu, labiausiai agresiją įtakoja aplinka, didelės reikšmės turi žiniasklaida, kompiuteriniai žaidimai, internetas, draugai, mokykla. Nors prigimtis, šeima taip pat yra svarbi, bet iš 34 paveikslas aiškėja, kad išoriniai veiksniai turi daug didesnę įtaką nei vidiniai.

Didžioji moksleivių dalis agresyviai besielgiančius bendraamžius vertina neigiamai. Jie teigia, kad tokių jaunuolių turi būti kuo mažiau, nes jie negerbia nei savęs, nei kitų. Agresyvius paauglius jie vadina „žemo lygio“ ir teigia, jog vengia bendravimo su jais. Moksleiviai suvokia, kad agresyvumas yra problema, kurią reikia spręsti pasitelkiant į pagalbą ir soc. pedagogę, ir psichologę, ir mokyklos vadovus. Kai kurie moksleiviai teigia, kad nekreipia į juos dėmesio, bijo, kad jų pačių neužkabinėtų, vengia dėl savo pačių saugumo. Jie įvertina agresyvų elgesį kaip blogą, bet stengiasi jį ignoruoti, nenorėdami nukentėti patys. Nedidelė dalis respondentų sako, kad toks elgesys yra normalus, nors patys taip ir nesielgia, tačiau ir nesmerkia.

Daugelis moksleivių yra patyrę agresyvų elgesį nuo įvairių asmenų. Tai atspindi 35 paveikslas.

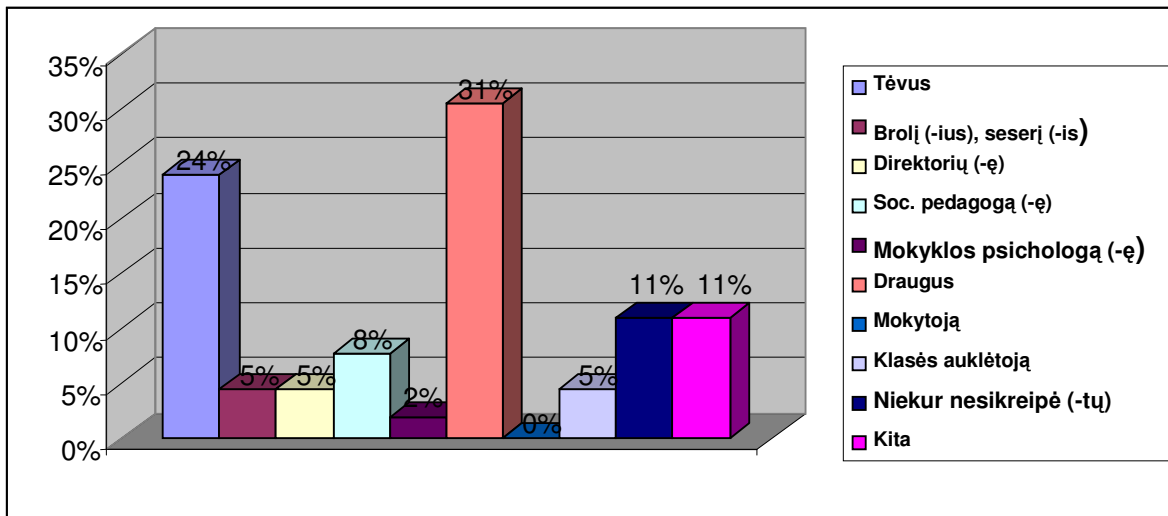
35 pav. Moksleiviai, asmeniškai patyrę agresiją

Daugiausia moksleivių agresyvų elgesį patyrė nuo vyresnių jaunuolių, kiek mažiau jį patyrė nuo bendraamžių. Tai rodo, kad tarpusavio santykiuose agresyvumas pasireiškia gana dažnai. Dalis mokinių agresiją patyrė nuo nepažįstamų žmonių. 6 % kentė tėvų agresiją, 2 % – mokytojų, 1 % – jaunesnių vaikų. Iš to galima daryti išvadą, jog agresyviai besielgiančių žmonių yra bet kokio amžiaus grupės ir bet kokio socialinio sluoksnio. 23 % teigia, kad agresijos išvis nepatyrė.

Paaugliai, sunkiai išgyvenantys brendimo krizę, dažnai nežino kaip padėti sau patiems ir kaip, išsaugant orumą, kreiptis pagalbos į kitus asmenis, į specialistus, todėl dažnai jie pradeda

konfliktuoti su bendraamžiais ir suaugusiais, nežino, ko patys nori ir pareiškia kitiems atviras ar paslėptas pretenzijas (dažnai išgyvena vidinius konfliktus), tampa nepažangūs moksle (Lobovski M., 1989).

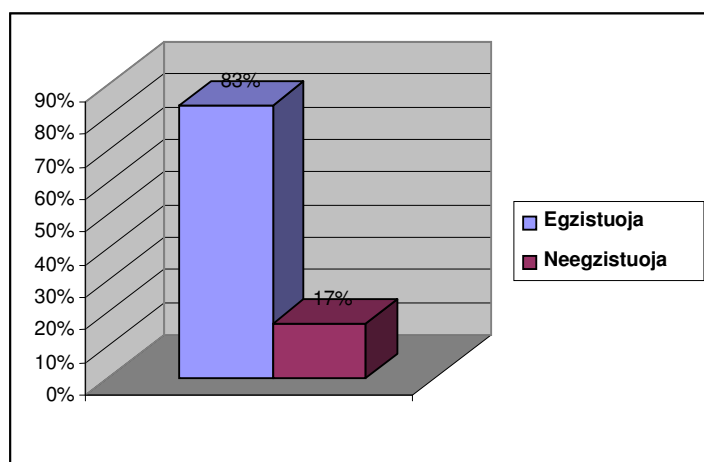
Mokyklose šiuo metu dirba socialiniai pedagogai, psichologai, sukurtos įvairios komisijos, kurios rūpinasi mokinių savijauta ir saugumu. Moksleiviai turi klasės vadovus, mokytojus, kurie, esant reikalui, gali pagelbėti. Kuo labiausiai pasitiki mokiniai, susidūrę su agresija, matyti iš 36 paveikslo.

36 pav. Moksleiviai, susidūrę su agresija, pasitiki

Didžiausia dalis moksleivių, susidūrę su agresyviu elgesiu, pagalbos kreiptųsi į draugus, mažiau paauglių mano, kad jiems padėtų tėvai, kai kurie respondentai kreiptųsi į soc. pedagogą (-ę), po 5 % mokinių ieškotų brolių, direktoriaus ar klasės auklėtojos pagalbos, 11 % nesikreiptų į nieką. Kai kurie teigia, jog į agresyvų elgesį reaguotų tokiu pat. Nė vienas mokinys nenurodo, kad kreiptųsi į mokytoją. Galima teigti, jog mokiniai labiausiai pasitiki savo draugais ir tėvais. Tuo tarpu mokyklose dirbantys pedagogai nėra tie žmonės, kurie gebėtų apginti nuo agresyvaus elgesio.

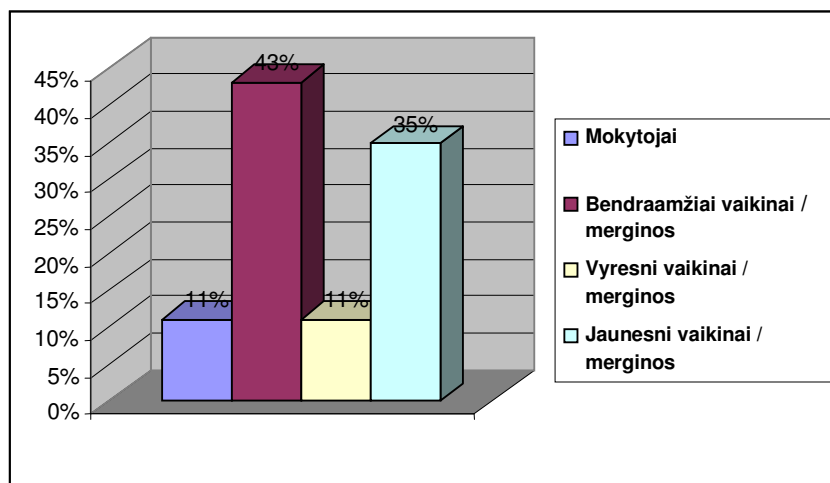
Mokytojai pateiktose anketose teigė, jog agresyvaus elgesio problema egzistuoja visose mokyklose. Tuo tarpu moksleivių nuomonė skiriasi nuo mokytojų. Jų atsakymai ryškėja iš 36 paveikslo.

35 pav. Moksleivių nuomonė apie agresyvumo problemą mokykloje

83 % moksleivių mano, kad tokia problema mokyklose egzistuoja, tuo tarpu 17 % teigia, kad jos nėra. Galima manyti, kad tai tie mokiniai, kurie nesivelia į konfliktus ir apskritai linkę atsiriboti nuo visko, kas vyksta šalia jų.

Iš anksčiau pateiktų duomenų aiškėja, kad agresyvumas – dažnas reiškinys mokykloje. Respublikinėje spaudoje ne kartą buvo aprašyti tiek mokytojų, tiek mokinių agresyvūs poelgiai. 37 paveiksle matyti, kas, pasak moksleivių, dažniausiai elgiasi agresyviai mokykloje.

36 pav. Moksleivių nuomone, dažniausiai mokykloje agresyviai elgiasi

Iš respondentų atsakymų galima daryti išvadą, kad agresyvų elgesį jie dažniausiai patiria iš savo bendraamžių, vaikinų ir merginų. Su jais praleidžia daugiausia laiko, todėl natūralu, kad kyla daug konfliktinių situacijų, kurios sprendžiamos netinkamai.

Atsakydami į anketos klausimą, kaip sprendžiama agresyvaus elgesio problema mokykloje, dalis respondentų neatsakė (maždaug trečdalis), daugelis (pusė) teigė, kad ji nesprendžiama, nes niekam tai nerūpi ir niekas tokios problemos nepastebi, kai kurie moksleiviai (beveik pusė) nežino, kas daroma su agresyviai besielgiančiais mokiniais. Kai kurie mano, kad šios problemos sprendimas baigiasi pagąsdinimu, jog pašalins iš mokyklos, yra griežtinamos elgesio taisyklės. Su agresyviai besielgiančiais paaugliais dirba soc. pedagogas (-ė), direktorius (-ė). Kai kada naudojamos draugų įtaka. Moksleiviai mano, kad kai yra išsiaiškinta, pranešama policijai. Kai kuriais atvejais kreipiamasi į tėvus. Galima daryti išvadą, kad didžioji dalis moksleivių mano, jog šios problemos sprendimas yra paliekamas nuošaly, nepaisant to, kad ji visose mokyklose egzistuoja, o didžiausios įtakos agresyviems moksleiviams turi direktorius (-ė) ir soc. pedagogas (-ė).

IŠVADOS

Išanalizavus literatūrą ir atlikus tyrimą, galima teigti, kad:

1. Nėra bendro agresyvaus elgesio apibrėžimo, tačiau yra daug jį aiškinančių teorijų, kurios išskiria įvairius veiksnius, turinčius įtakos jo formavimuisi, ir pabrėžia skirtingus jo raiškos būdus. Tai patvirtina moksleivių ir mokytojų atsakymai, kur agresyviu elgesiu pirmiausia laikomas jėgos panaudojimas prieš kitą asmenį, antroje vietoje atsiduria silpnesnių skriaudimas bei įvairūs tyčiniai veiksmai, taip pat minimas sunkiai suvaldomas, destruktivus elgesys, toliau įvardinamas necenzūrinių žodžių vartojimas, kito nuomonės negerbimas, pakeltas balso tonas. Pagal tai galima teigti, kad didesnė dalis apklaustųjų agresiją mano esant fizinę.
2. Paauglių agresyvumas – ne tik pedagoginė - psichologinė, bet ir socialinė problema.
3. Kiekviename vaiko raidos etape formuojasi tam tikri psichikos, charakterio, asmenybės bruožai, savybės, todėl labai svarbią rolę individo elgesio formavimuisi turi:
  - a) šeima, kurioje individas turi patenkinti pagrindinį - meilės ir priklausomybės - poreikį, nes vieni skausmingiausių žmogaus išgyvenimų yra vienatvės, tuštumos ir izoliacijos jausmai, kuriuos sukelia artimų žmonių abejingumas, nedraugiškumas, bandymai nuo mūsų atsiriboti, mus atstumti;
  - b) mokykla, kuri tampa agresyvaus elgesio mokymosi šaltiniu, jeigu neskiriama pakankamai dėmesio neigiamo elgesio apraiškoms, nebendruojama neformalioje aplinkoje, nestiprinamas ryšys mokykla - šeima, neorganizuojamas mokinių užimtumas;
  - c) žiniasklaida, kurioje daugybė smurtinio pobūdžio straipsnių, laidos bei filmai, kompiuteriniai žaidimai, formuojantys iškreiptą pasaulio suvokimo vaizdą;
  - d) draugai, kurie toleruoja agresyvų elgesį ir (ar) patys yra agresyvūs.
4. Siekiant iš paauglių elgesio pašalinti agresyvumo apraiškas, reikia laiku pastebėti ir pašalinti tokį elgesį pastiprinančius veiksnius ir siekti, kad prosocialus elgesys taptų pastiprinimo šaltiniu.
5. Moksleiviai agresyvų elgesį patyrė ne tik iš vyresnių jaunuolių, bendraamžių, bet ir nepažįstamų žmonių. Iš to galima daryti išvadą, jog agresyviai besielgiančių žmonių yra bet kokio amžiaus grupės ir bet kokio socialinio sluoksnio.
6. Mokytojai nelinkę nekreipti dėmesio į agresyviai besielgiančius mokinius ar nusišalinti nuo jų problemų. Jie kreipiasi į socialinį (-ę) pedagogą (-ę), kuris (-i) mokykloje dažnai sprendžia moksleivių tarpusavio santykius, administraciją, nes ji turi daugiau galimybių

spręsti tokio elgesio problemas ir priimti vienokius ar kitokius sprendimus. Kai kurie pedagogai kreipiasi į mokyklos psichologą.

7. Moksleiviai, susidūrę su agresyviu elgesiu, pagalbos linę kreiptis į draugus ar tėvus, žmones, kurie jiems suteikia realią pagalbą. Ir visiškai nepasitiki pedagogais. Todėl mokyklos vaidmuo agresijos prevencijai yra menkas.
8. Moksleiviai ir mokytojai teigia, kad agresiją įtakoja aplinka, didelės reikšmės turi žiniasklaida, kompiuteriniai žaidimai, internetas, draugai, mokykla. Nors prigimtis, šeima taip pat yra svarbi, tačiau išoriniai veiksniai turi daug didesnę įtaką nei vidiniai.

REKOMENDACIJOS

Tik išsiaiškinus, kodėl ir kaip formuojasi agresyvus elgesys, galima parinkti ir pritaikyti veiksmingiausias agresyvaus elgesio korekcijos priemones bei pasiekti norimų asmenybės auklėjimo rezultatų.

Pirmiausia reikia nustatyti agresyvumo laipsnį, t. y. ištirti paauglio išsivystymą, amžiaus ir individualias savybes, elgesio motyvus, tarpusavio santykius (vaiko ir tėvų, mokinio ir mokytojų, bendraamžių), ištirti artimų draugų rato norus, siekius, interesus; visų tų poveikių stiprumą paaugliui.

Antra, svarbu stiprinti mokymosi motyvaciją, žadinti dvasinę paauglio prigimtį, sudaryti sąlygas patirti sėkmę.

Trečia, reikia maksimaliai apriboti vaiko susidūrimą su agresyvaus elgesio modeliais, todėl labai svarbu įtraukti į įdomią popamokinę veiklą, būrelius ar kt.

Ketvirta, būtina užtikrinti sąlygas, patenkinančias pagrindinius vaiko poreikius (būti mylimam, priimtam, išklaustam, suprastam) prosocialiais būdais.

Penkta, svarbu užkirsti kelią žemo savęs vertinimo formavimuisi, o tuo atveju, kai yra sumenkintas savęs vertinimas, suteikti galimybę prosocialiomis priemonėmis pakelti savęs vertinimo lygį (pabrėžiant gerąsias savybes, gebėjimus ir pan.).

Šešta, nenaudoti griežtų bausmių, nes jos neveiksmingos (prievarta gimdo prievartą). Grasinimus, kaltinimus, pažadus naudoti ribotai, nes jų nesilaikymas paskatina asocialų elgesį. Bausmės už netinkamą elgesį turi būti suprantamos ir savalaikės, t. y. kai paauglys jau nebesusierzinęs.

Svarbu mokyti vaikus nutraukti savo impulsyvų elgesį, išmokstant sau įsakyti (pradžioje garsiai, vėliau tyliai): „Sustok ir pagalvok, ką nori padaryti.“ Taip pat mokyti paauglius sugalvoti įvairius problemų sprendimo būdus ir įvertinti, kokius padarinius jie gali sukelti, kol surandamas pats efektyviausias.

Būtina lavinti paauglių socialinius įgūdžius, gebėjimą bendrauti, pakelti jų statusą bendraamžių tarpe, nepriimti ydų, blogų darbų, stiprinti pasitikėjimą savim, kad neatsirastų abejingumas.

LITERATŪRA

1. Ališauskienė R., Pocevičienė R., Malakauskas A., Ušeckienė L. (2004). Kursinių, bakalauro ir magistro darbų rengimo vadovas. Šiauliai.
2. Anikejeva N. (1988). Mokytojui apie psichologinį klimatą mokykloje. Kaunas.
3. Atutienė I. (1997). Paauglių elgesio ydos mokykloje. Klaipėda.
4. Bandura A. (1973). Aggression: A social learning analysis. Englewood Cliffs, NJ: Prentice – Hall.
5. Barkauskaitė M. (2001). Paaugliai: sociopedagoginė dinamika. Vilnius.
6. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai: priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas. (2003). Vilnius.
7. Bitinas B. (2000). Ugdymo filosofija. Vilnius.
8. Bokemiūlis J. (2000). Lytinė branda ir jos krizės. Vilnius.
9. Bortkevič A. Mokyklos kaip institucijos įtaka smurtui. [žiūrėta 2006-03-24]. Prieiga per internetą : <[http:// www. submit. library. lt/ETD-afiles/etd- LABT](http://www.submit.library.lt/ETD-afiles/etd-LABT).
10. Buss A. (1961). The psychology of aggression, NY, Willey.
11. Černius V. (1992). Mokytojo pagalbininkas. Kaunas.
12. Černius V. (1997). Tėvų ir mokytojų pagalbininkas. Kaunas.
13. Dapkienė S. (2005). Vaikų ir paauglių agresyvaus elgesio ypatumai ir prevencija // Seminaro medžiaga. Marijampolė.
14. Dodge K. A. (1980). Social cognition and children's aggressive behavior // Child Development.
15. Dodge K. A. (1993). Social - cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression // Annual Review of Psychology.
16. Fürst M. (1998). Psichologija. Vilnius.
17. Goldstein A. P. et al. (1998). ART - Agresion, Replacement, Training. USA: Illinois Research Press.
18. Grigas R. (1995). Tautos likimas // Sociologinė apybraiža. Vilnius.
19. Ignatavičienė S., Žukauskienė R. (1999). Rizikos grupės vaikai. Vilnius.
20. Jermakovienė I. (2000). Vaikų agresija. // Psichologija Tau, Nr. 4.
21. Jundzill J. (1993). Dziecko – ofiara przemocy. Warszawa.
22. Jurienė L. Vaikų padarytų nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų analizė per 2001 metus. [žiūrėta 2006-01-30]. Prieiga per internetą: <[http:// www. viesoji. policija. lt](http://www.viesoji.policija.lt).
23. Kemerienė S. (2000). Seksualinė prievarta prieš vaikus. Vilnius.

24. Kiškis A. (2004). Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija. // Jurisprudencija, t. 59 (51).
25. Kvieskienė G. (2000). Socializacijos pedagogika. Vilnius.
26. Kvieskienė G. (2003). Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius.
27. Leliūgienė I. (1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas.
28. Leliūgienė I. (2002). Socialinė pedagogika. Kaunas.
29. Lepeškienė V. (1994). Mokykla – pykčio namai // Psichologija Tau, Nr.1.
30. Lepeškienė V. (1996). Humanistinis ugdymas mokykloje. Vilnius.
31. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. (1991). Vilnius.
32. Litvinienė J. (1996). Socialinės, psichopedagoginės sąlygos nusikaltėlių paauglių šeimose // Lietuva socialinių pokyčių erdvėje. Vilnius.
33. Lobovski M. (1989). Trudności wychowawcze w szkole. Warszawa.
34. Myers D. G. (2000). Psichologija. Kaunas.
35. Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai. [žiūrėta 2006-03-28] Prieiga per internetą: ><http://www.sociumas.lt>.
36. Narkomanija- grėsmė nacionaliniam saugumui. (2002). Vilnius.
37. Navaitis G. (2001). Psichologinė parama paaugliui. Vilnius.
38. Olweus D. (2003). A profile of Bullying // Educational Leadership. Vol. 60.
39. Psichologijos žodynas. (1993). Vilnius.
40. Pulkkinen L. (1994). Personal Control Over Development, Identity Formation and Future Orientation // Developmental Psychology.
41. Rean A. A. (1999). Socialnaja pedagogičeskaja psichologija. Sankt - Peterburg.
42. Rupšienė L. (2000). Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškiny. Klaipėda.
43. Steponėnienė A. (1998). Kas yra agresija ir kaip jos išvengti? // Mokykla Nr. 9.
44. Suslavičius A. (1998). Socialinė psichologija. Kaunas.
45. Suslavičius A., Valickas G. (1999). Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams. Vilnius.
46. Šuškevič L. Rizikos grupės vaikų deviantinio elgesio ypatumai Lietuvoje ir Lenkijoje. [žiūrėta 2006-03-29] Prieiga per internetą: ><http://www.moku.lt>.
47. Tarptautinių žodžių žodynas. (1985). Vilnius.
48. Vaičiulienė A. (1998). Paauglystė – didelių permainų metas. Vilnius.
49. Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programa. (1997). Vilnius.
50. Valickas G. (1989). Dar kartą apie sunkius paauglius.// Socialistinė teisė. Vilnius.
51. Valickas G. (1997). Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius.
52. Vitkovska K. (1981). Humanizm czy behawioryzm w edukacji. Nr. 5, Warszawa.

53. Žukauskienė R.(1999). Fizinė, verbalinė ir netiesioginė agresija: skirtumai tarp lyčių. *Psichologija Tau*. Nr. 19.
54. Žukauskienė R. (2001). Kodėl neklauso vaikai? // Moksleivių netinkamo elgesio ypatumai: metodinės rekomendacijos. Vilnius.
55. Žukauskienė R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius.

Esu II kurso Edukologijos magistrantė. Tiriu paauglių agresijos priežastis ir prevencijos būdus. Jūsų nuomonė šiame tyrime labai svarbi. Anketa anoniminė, o jos rezultatai bus naudojami tik apibendrinant baigiamojo darbo duomenis.

Jums tinkamą atsakymą apibrėžkite arba įrašykite savo nuomonę.

ANKETA

1. Kas, Jūsų manymu, yra agresyvus elgesys? (pažymėkite vieną ar kelis tinkamus variantus)
  - a) necenzūrinių žodžių vartojimas;
  - b) kito nuomonės negerbimas (atsikalbinėjimas, ignoravimas, netolerancija);
  - c) sunkiai suvaldomas, destruktivus elgesys;
  - d) silpnesnių skriaudimas (grasinimai, reketavimas);
  - e) jėgos panaudojimas prieš kitą asmenį;
  - f) nekultūringas elgesys (prasivardžiavimas, nemandagumas);
  - g) įvairūs tyčiniai veiksmai (kabinėjimasis prie žmonių, žeminimas, daiktų gadinimas, patyčios);
  - h) pakeltas balso tonas;
  - i) kita (įrašykite).....
2. Ar Jūsų mokykloje egzistuoja agresyvaus elgesio problema?
  - a) taip;
  - b) ne.
3. Kaip dažnai, Jūsų nuomone, moksleiviai elgiasi agresyviai su mokytojais?
  - a) labai dažnai;
  - b) dažnai;
  - c) retai;
  - d) niekada.
4. Kaip dažnai, Jūsų nuomone, moksleiviai agresyviai elgiasi su klasės draugais?
  - a) labai dažnai;
  - b) dažnai;
  - c) retai;
  - d) niekada.
5. Jūsų nuomone, dažniausiai agresyviai mokykloje elgiasi:
  - a) pradinių klasių moksleiviai;

- b) paaugliai (12- 18 m.);
- c) tai nepriklauso nuo amžiaus.
6. Ar Jums asmeniškai teko patirti agresyvų moksleivių elgesį mokykloje?
- a) taip;
- b) ne.
7. Kaip Jūs reagavote į agresyviai besielgiančius mokinius? (pažymėkite vieną ar kelis tinkamus variantus)
- a) nekreipėte dėmesio, nusišalinote;
- b) sudraudėte, bet nieko konkretaus nedarėte;
- c) pagalbos kreipėtės į soc. pedagogą;
- d) pagalbos kreipėtės į mokyklos psichologą;
- e) pranešėte mokyklos administracijai;
- f) kita (įrašykite) .....
8. Kaip moksleiviai dažniausiai sprendžia konfliktus tarpusavyje? (pažymėkite vieną ar kelis tinkamus variantus)
- a) žodžiais (pravardžiuojasi, plūstasi, šaukia, taikiai išsiaiškina);
- b) muštynėmis;
- c) pasitelkia į pagalbą suaugusius;
- d) pasitelkia į pagalbą bendraamžius;
- e) keršija slapta;
- f) kita (įrašykite).....
9. Kada, Jūsų nuomone, moksleiviai dažniausiai agresyviai elgiasi tarpusavyje?
- a) pamokų metu;
- b) pertraukų metu;
- c) renginių metu;
- d) kita (įrašykite).....
10. Dėl kokių priežasčių, Jūsų manymu, moksleiviai dažniausiai elgiasi agresyviai? (pažymėkite vieną ar kelis tinkamus variantus)
- a) moksleivis neturi namuose tinkamos socialinės aplinkos;
- b) moksleivis turi mokymosi sunkumų;
- c) moksleivį papiktino blogas įvertinimas;
- d) nuotaiką sugadino kiti moksleiviai;
- e) agresyvus iš prigimties;
- f) agresiją iššaukė netinkamas mokytojų elgesys;
- g) kita.....

11. Kas, Jūsų nuomone, labiausiai įtakoja agresyvių moksleivių elgesį? (suranguokite taip: labiausiai-1, mažiau-2 ir t. t.)

Įšeima;

Įmokykla;

Įžiniasklaida;

Įbendraamžiai;

Įaplinka

Įkompiuteriniai žaidimai

Įinternetas

Įprigimtis

Įkita.....

Motyvuokite tokį savo surangavimą.....

12. Ar įmanoma, Jūsų nuomone, pakeisti agresyviai besielgiančio moksleivio elgesį?

a) taip

b) ne

Jei į šį klausimą atsakėte „ne“, toliau atsakinėkite į 15 kl.

13. Kokiais būdais, Jūsų manymu, būtų galima pakeisti agresyvių moksleivių elgesį? (pažymėkite vieną ar kelis tinkamus variantus)

a) vesti individualius pokalbius su moksleiviu;

b) dažniau pagirti, kelti moksleivio savivertę;

c) išsiaiškinti agresijos priežastis ir stengtis jas šalinti;

d) moksleivį priimti kaip asmenybę;

e) parodyti moksleiviui didesnę dėmesį;

f) įtraukti visą klasę sprendžiant problemas;

g) taikyti įvairias drausminimo priemones bei nuobaudas;

h) kita (įrašykite) .....

14. Kaip agresyvaus elgesio problema yra sprendžiama Jūsų mokykloje?.....

15. Koks Jūsų darbo stažas mokykloje?.....

16. Koks Jūsų išsilavinimas?

a) aukštasis;

b) aukštesnysis;

c) vidurinis.

17. Jūsu lytis?

a) moteris;

b) vyras.

AČIŪ UŽ JŪSŪ BENDRADARBIAVIMĀ.

2 priedas

Esu II kurso Edukologijos magistrantė. Tiriu paauglių agresijos priežastis ir prevencijos būdus. Tavo nuomonė šiame tyrime labai svarbi. Anketa anoniminė, o jos rezultatai bus naudojami tik apibendrinant baigiamojo darbo duomenis.

Jums tinkamą atsakymą apibrėžkite arba įrašykite savo nuomonę.

ANKETA

1. Tavo amžius: .....
2. Tavo lytis: .....
3. Kurioje klasėje mokaisi? .....
4. Su kuo gyveni?
  - a) su abiem tėvais;
  - b) su mama;
  - c) su tėčiu;
  - d) su seneliais;
  - e) su globėjais;
  - f) kita (įrašyk) .....
5. Su tavimi gyvenantys asmenys:
  - a) dirba abu;
  - b) dirba vienas;
  - c) abu nedirba;
  - d) gauna pensiją;
  - e) gauna pašalpas (motinystės, bedarbystės, našlaičio, invalidumo);
  - f) dirba nepastoviai (atsitiktiniai darbai);
  - g) kita (įrašyk) .....
6. Pamokas lankai:
  - a) nuolat;
  - b) retai;
  - c) kartais praleidi.
7. Kaip leidi laisvalaikį? (pasirink vieną ar kelis tinkančius variantus)
  - a) sportuoju;
  - b) lankau būrelį (-ius);
  - c) skaitau knygas;
  - d) žiūriu televizorių (įrašyk kokius filmus ir TV laidas dažniausiai žiūri: .....

.....
.....);

e) žaidžiu kompiuterinius žaidimus (įrašyk kokius dažniausiai žaidi:.....
.....);

f) susitinku su draugais;

g) padedu tėvams;

h) nieko neveikiu;

i) kita (įrašyk).....

8. Laisvalaikį dažniausiai leidi su:

a) šeima;

b) draugais;

c) vienas.

9. Ką dažniausiai veiki su draugais? (pasirink vieną ar kelis tinkamus variantus)

a) žaidžiate kompiuterinius žaidimus;

b) klausotės muzikos;

c) einate pasivaikščioti;

d) lankotės įvairiuose renginiuose, koncertuose;

e) sportuojate;

f) kita (įrašyk).....

10. Kaip dažnai konfliktuoji su bendraamžiais?

a) labai dažnai;

b) dažnai;

c) retai;

d) visai nekonfliktuoju.

Jei pasirinkai variantą „d“, toliau atsakinėk į 12 kl.

11. Kaip elgiesi susipykęs su draugais? (pasirink vieną ar kelis tinkamus variantus)

a) mušuos;

b) šaukiu, keikiuos, prasivardžiuoju;

c) aiškinuos, kas atsitiko, kalbuosi;

d) nesikalbu, ignoruoju;

e) šmeižiu, niekinu;

f) kita (įrašyk) .....

12. Kaip dažnai konfliktuoji su mokytojais?

a) labai dažnai;

- b) dažnai;
- c) retai;
- d) visai nekonfliktuoju.

Jei pasirinkai variantą „d”, toliau atsakinėk į 14 kl.

13. Ką darai konfliktuodamas su mokytojais? (pasirink vieną ar kelis tinkamus variantus)

- a) laidai užgaulias replika;
- b) triukšmauji pamokos metu;
- c) nevykdai paskirtų užduočių;
- d) vengi to mokytojo pamokų;
- e) nuteikinėjai kitus bendraklasius prieš tą mokytoją;
- f) kita (įrašyk) .....

14. Ar tau teko pasielgti agresyviai?

- a) taip;
- Jeigu “taip”, pakomentuok tą savo elgesį.....
- .....

- b) ne.

Jei į šį klausimą atsakei „ne”, toliau atsakinėk į 16 kl.

15. Dėl kokių priežasčių dažniausiai elgiesi agresyviai? (pasirink vieną ar kelis tinkamus variantus)

- a) susipykęs (-usi) su šeima;
- b) susipykęs (-usi) su draugais;
- c) būdamas (-a) neblaivus (-i);
- d) apsvaigęs (-usi) nuo narkotikų;
- e) geros nuotaikos;
- f) be priežasties;
- g) kai nepasiseka mokykloje
- g) kita (įrašyk).....

16. Konfliktus paprastai sprendi (pasirink vieną ar kelis tinkamus variantus):

- a) žodžiais: 1)įžeidinėjau, 2) pravardžiuoju, 3) pykstu, 4) baruosi;
- b) muštynėmis;
- c) paprašau draugų pagalbos;
- d) paprašau suaugusiųjų pagalbos;
- e) bandau spręsti taikiai;
- f) vengiu konflikto;
- g) nusileidžiu;
- h) kita (įrašyk).....

17. Kas, Tavo manymu, yra agresyvus elgesys? (pasirink vieną ar kelis tinkamus variantus)

- a) necenzūrinių žodžių vartojimas;
- b) kito nuomonės negerbimas (atsikalbinėjimas, ignoravimas, netolerancija);
- c) sunkiai suvaldomas, destruktivus elgesys;
- d) silpnesnių skriaudimas (grasinimai, reketavimas);
- e) jėgos panaudojimas prieš kitą asmenį;
- f) nekultūringas elgesys (prasivardžiavimas, nemandagumas);
- g) įvairūs tyčiniai veiksmai (kabinėjimasis prie žmonių, žeminimas, daiktų gadinimas, patyčios);
- h) pakeltas balso tonas;
- i) kita (įrašyk).....

18. Ar Tu pastebi kitų agresyvių elgesį?

a) taip;

Pakomentuok tą elgesį.....

.....

b) ne.

19. Kas, Tavo manymu, labiausiai įtakoja agresiją? (suranguokite taip: labiausiai- 1, mažiau- 2 ir t.t.)

Šeima;

Mokykla;

Žiniasklaida;

Draugai;

Aplinka;

Kompiuteriniai žaidimai;

Internetas;

Prigimtis;

Kita (įrašyk) .....

20. Koks Tavo požiūris į agresyviai besielgiančius?.....

.....

21. Ar Tu asmeniškai esi patyręs (-usi) agresyvių elgesį?

a) taip;

b) ne.

Jei „taip“, tai nuo ko:

a) tėvų;

b) bendraamžių;

c) vyresnių vaikų;

- d) jaunesnių nei tu pats;
  - e) mokytojų;
  - f) nepažįstamų
  - g) kita (įrašyk).....
- Koks tas elgesys buvo?.....
- .....

22. Į ką kreipiesi (-tumeisi), kai prieš Tave (būtų) naudojama agresija?

- a) į tėvus;
- b) į brolių (-ius), seserį (-is);
- c) į direktorę (-ių);
- d) į soc. pedagogę (-ą);
- e) į mokyklos psichologę (-ą);
- f) į draugus;
- g) mokytoją;
- h) klasės auklėtoją
- i) niekur nesikreipiau (-čiau);
- k) kita (įrašykite).....

23. Kaip manai, ar Tavo mokykloje egzistuoja agresyvaus elgesio problema?

- a) taip;
- b) ne.

24. Kaip manai, kas dažniausiai mokykloje elgiasi agresyviai? (pažymėk vieną tinkamą variantą)

- a) mokytojai;
- b) bendraamžiai vaikinai / merginos;
- c) vyresni vaikinai / merginos;
- d) jaunesni vaikinai / merginos.

25. Kaip sprendžiama agresyvaus elgesio problema Tavo mokykloje?

.....

.....

AČIŪ UŽ ATSAKYMUS.

